

Szakáts Béla szoborfiguráival és kapuival illusztráltuk lapszámunkat. A művész bemutatása a 26. oldalon

Belső és külső naplementék

Lászlóffy Aladárral beszélget Elek Tibor

– „Igazi szülőföldünk egy kor. Sajnos / nem maradhatunk otthon.” – irtad egyik korai versedben (Igazi szülőföldünk). Milyen volt a ti szülőföldetek, tehát az a kor a nemzedéked, az ún. első Forrás-nemzedék (Bálint Tibor, Bodor Ádám, Hervay Gizella, Jancsik Pál, Palocsay Zsigmond, Szilágyi Domokos, Szilágyi István és mások) indulása idején? Mennyiben élted Te meg nemzedékiként a közel egykorúak együttindulását, mennyiben különböztek ti az előttek járóktól? Annak idején „borzas” lázadóknak is neveztek benneteket, Láng Gusztáv nemrég egy beszélgetésben azt mondta, hogy az „erkölcsi lázadás nemzedéke” voltatok. De az, hogy poétikai értelemben is nemzedék letetek volna, talán nem is olyan egyértelmű. Milyen törekvések vezéreltek benneteket akkor, az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején?

– Az a bizonyos első Forrás-nemzedék abból a szempontból volt új eresztés, hogy amikor

tanulni kezdett, akkor a magyar iskolákból kirekesztették a Babits Mihályokat, Kosztolányi Dezsőket, Somogyvári Gyuláról és másokról nem is beszélve. Akkor a tilalmak világa volt a múlt, a múlt az volt, amit engedtek. Ilyen értelemben mi már nemcsak az említetteket, hanem a két világháború közti nyugati irodalmak újító irányzatainak a nevét sem kellett volna, hogy ismerjük, ha mindenki komolyan veszi azt, amit éppen tanítanak neki. Az a nemzedék voltunk, amelyik már a háború után kezdte az iskolát. 1945. január 6-án mentem első osztályba, egyébként már 44 ószen mentem volna. Mire mi tankönyvhöz jutottunk, addigra már egészen mást tanítottak, mint a két háború között. Mire viszont versifikációra került sor, az akkori proletkultus szerkesztők, kritikusok azt mondták, hogy amit csináltak, az egyszerű felmelegítése a két háború közötti érthetetlen, burzsoá, dekadens irodalomnak, ti avantgardisták vagytok. Mi vállaltuk,

hogy igenis azok vagyunk, mert nem ismertük ugyan az avantgárdot, de ha választani kellett Hülyefejű Jenő szempontjai, pártállása és a dacolás között, akkor inkább a dacolást választottuk, ösztönös szembefordulás volt a hivatalos irodalompolitikával, mert valami mást akartunk.

Kezdetől valahogy másként verseltünk, mint az előttünk járó generációk. A proletkultus képest mi emberi hangot ütöttünk meg, amit az olvasó azonnal észre is vett. Már az Igaz Szóban megjelent első összeállításban (1956-ban) látszott ez, amikor még természetesen nem voltunk Forrás, hiszen a Forrás könyvsorozat csak 1961 decemberében indult Veress Zoltán prózakötetével és 1962. április 12-én (pontosan Gagarin röpte után egy évvel) az én verseskötetemmel, a *Hangok a terekemmel*. „Ideológusunk”, Kántor Lajos már 1958-ban bemutatott és jellemzett bennünket sorra az Előrében.

Folytatása a 7. oldalon

Faludy György

A könyvek halála

Ezernégyszáz vége felé Erasmus Flandriából Párizsba érkezett, hol boltokban Gutenberg ajándékát árulták, a nyomtatott könyveket:

„Mint halsz meg jól”, Savonarola művét, (szerzőjük már átment a túlvilágra) meg Amerigo Vespucci munkáját Kolumbus újáról Amerigába.

Ötszázad évig tart a könyv uralma, a kálvinista kapcsos Bibliát tart asztalán és abban vizsgálja, mi az erény és milyen a nagyvilág.

Nagyapám állt malma kékes porában Cudenhove művével kézben: „Az Egyesült Európa gyönyörű lesz te talán megéred, bizonyos hogy én nem.”

Apám rommá lőtt lakásába lépett kihúzta Schopenhauer kutyabőrbe kötött Aforizmáit jobb zsebéből s mint mindig, vigaszt merített belőle.

A könyvek voltak nekem a parancslók, a boldogság s a mindennapi ünnep kár, hogy a fiatalok nem olvasnak könyveket és számítógépnél ülnek.

Ami velük jön számomra ellenség, idegen, esztelen és jég hideg. Már nyolcvanhárom esztendeje gyűjtöm a könyveket. Azt kérdezed: minek?

Ferdinandy György, Csaplár Vilmos, Farkas Zsolt prózája;

Makkai Ádám, Böszörményi Zoltán, Szentmártoni János, Lászlóffy Csaba, Király Farkas, Farkas Wellmann Éva, Muszka Sándor, Bordy Margit, Kupcsik Lidi, Mogyorósi László, Bálint Tamás, Nagyalmos Ildikó versei;

Orbán János Dénes: Elővezetők A Magyar Fausthoz;

Vizinczey István-esszéje Heinrich von Kleistről;

Kritika Kukorelly Endre, Alexa Károly, Füzi László, Gömöri György, Nagy Pál, Sarusi Mihály, Demeter Szilárd, Ligeti Ernő könyveiről;

Kritika a Krétakör Színház előadásáról;

Sándor vagyok én is! – Orbán János Dénes új rovata;

Interjú Márkus-Barbarossa Jánossal;

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Szonáta

Gyűjtsd föl az örömet bennem,
a kapcsolót én nem találom;
tán észre sem veszel, ha erre jársz,
oly árnyékba borít halálom;

minden csak messziről lobog fel,
a tűz melegét el nem érem;
nem pazaroltam magamat rosszra,
csupán csak Urukban éltem,

amit helyesnek és szépnek láttam,
lassan rádöbentem – nem lehet,
közben észrevétlen kispóroltam
csaknem mindenből a szívemet,

minek is tartogattam?, hiszen
nem tudtam használni semmire,
még magam elől is rejtegettem,
s honnan most elővenném – hűlt helye;

megválthat-e engem bárki?,
kihámozhat-e éjszakából?;
aki erősnek hitte magát,
már csak az emléke lángol;

aki szabadnak hitte magát,
déliab-kalitkában ázik,
mindig a másban, az újban
próbált eljutni önmagáig;

én meg önmagamon túl
sajnos sohasem jutottam,
fejemben világ épülhetett,
kockaként pörög most unottan;

gyerekként minden más volt,
madarak énekeltek rólam,
átáramolt rajtam a szépség,
s én boldog hangszere voltam,

gyerekként még minden más volt,
Isten bokájánál ültem
– de a halál odvas tövében
leroskadtam megszégyenülten;

azóta daczból, szorongásból
falakat hordok csak össze,
né is lássam kudarcom bűnét,
eltöröljem mindörökre:

hogyan nem tudtam senkit megtartani,
ki az életnek megtartott engem,
a remény fűvét nem leltem sehhol,
hangszerből faragott koporsó lettem –

a dermedt ürességben gyertyát
éget a bor, a holdarcú vers – hárman,
csalóka fényünknel raboskodom,
a teremtés ízével számban...

tán észre sem veszel, ha erre jársz,
oly árnyékba borít halálom,
gyűjtsd föl az örömet bennem,
a kapcsolót én nem találom.

A Bernhard-kályha

„Soha senki nem talált ki semmit, és nem is fog.” – idézi Thomas Bernhardot Németh Gábor *A huron tó* című könyvének egyik mottójaként. De ez a mondat Kukorelly Endre szinte bármelyik könyvében szerepelhetne. Furcsa, hogy az egyre terjedelmesebb Kukorelly-recepcióban alig említik Thomas Bernhardot, holott talán az ő művei hatottak a leginkább rá (ahogy Németh Gábor írásmódjára is, de e hatás finom különbözőségét bonyolult lenne itt szétszálalni!). Talán azért is maradt a „Bernhard-kályha” észrevétlen, mert Kukorelly számára nem a nagy osztrák ún. írói világlátása a fontos, sem a nyelvi szerkezetek, azaz „emeletes” körmondatai vagy ismétlődő fokozásai – nem, mert ezek annyira egyedi lelemények, hogy bármiféle átvétel szinte automatikus utánzásához vezet még a legjobbknál is. Hanem... mi is?

Alighanem a Thomas Bernhard-i *irodalom-ellenesség* a meghatározó a prózaíró Kukorellynek, miközben pontosan tisztában van azzal, hogy maga is irodalmat művel. Sőt, nemcsak művel, hanem termel! De ezt a „termelés”-t akarja leleplezni és fölfüggeszteni írásaiban, vagyis ezért gyanakszik

FARKAS WELLMANN ÉVA

Szerencsejáték, túl a nyáron

Hogy mint esett, hogy feldobtam az érmét,
habár a távlat olykor újraírja,
bizonyítnám, ha lenne tétje és mért,
elmondanám, s tudnád, mi volt a nyitja;
nem értelmeznéd értő-furcsa keggel,
s bizonyítnám, ha lenne tétje és mért
egy menettérti személyvonatjeggyel,

hogyan így történt: csak nyárnak volt a vége;
egy rosszulétnyt tartott amaz óra,
megkérdeznéd, nemrég volt, avagy rég-e,
s miért, hogy nem bírhattam végre szóra,
szerepelt-e még bárki más a tervben?
Megkérdeznéd, nemrég volt, avagy rég-e...
(Rutinból nyertem, mint a solitairben.)

A működési elv az ötven-ötven;
arány, mit dzsókerként ne nézz, de láss át,
visszaszámolt időt vagy tért a ködben,
vagy mindnek égen túli, torz imázsát;
– tudnád netán, e kártya-tét mit ér meg? –
visszaszámolt időt vagy tért a ködben,
vagy lassabb járását a kósza vérnek?

S adá az Úr a vér rendes folyását.

folyton az irodalomra. Az irodalomra mint üzemre, álmogyára vagy szépségiparra. Arra az irodalomra, amelyik rendre kitalál valamit, majd szépen kikerekíti a dolgokat. Elmeséli, kíméletlenül végigmondja vagy – dúdolja, ha törik, ha szakad. Nos, Kukorelly mindezt kihagyja. Mivel írásaiban – ebben az értelemben – semmit sem akar kitalálni és/vagy kikerekíteni, ezért utasítja el radikálisan a fikciót, mint az irodalmi formák által ránk kényszerített kitalációt, szép és hazug mesét. Ennek az irodalmiasságnak ront neki, ezt vizsgálja fölül és helyezi át egy másik térbe a Kukorelly-szöveg. És ehhez az irodalmi nyelvhez *képest* „rontja el” mondatait, iktatja be a hibákat, a stílustöréseket és a beszélt nyelv roncsolt szerkezeit. Hogy e radikális és kínzó processzus által visszanyerjen valamit, amit élő nyelvnek szokás nevezni. Vagy irodalomnak – sajnos vagy nem. Am ezt az olvasó döntheti el, mert ez csak és kizárólag az ő szíve joga. „És mindez, így Kukorelly, a ♥-en alapszik, a ♥ pedig egy jókora, kövér bálnán alapszik.”

MÉSZÁROS SÁNDOR

CSAPLÁR VILMOS

Napsütés, Vas, Pilinszky

1970 szeptemberében barátnőmmel kiszálltunk egy autóból, amely stopposként elvitt bennünket a keszhelyi út Szigliget-Badacsonytördemic elágazásáig.

És ezután következett a csoda.

Csak számomra, mert a barátnőm már járt Szigligeten. Én huszonhárom évet elvesztegettem anélkül, hogy eljöttem volna ide. Anyaraimat holmi Balatonszéplakon, Balatonföldváron töltöttem. Gyalogoltunk az úton, szedtük a szilvát a fákról, és egy-csapásra (bár én ezt akkor még nem tudtam) megszűntem délipartlakó lenni.

Létezik ilyen hely Magyarországon?

Amit ekkor éreztem, azt soha máskor, soha többet nem voltam képes újra érezni.

A szilva íze sem volt soha többé olyan finom.

Az igazán jó tulajdonképpen át sem élhető, nemhogy földézhető lenne!

Az a része, amely kellemes, vagy nagyon kellemes, az igen, arra lehet szavakkal emlékezni.

Például a szép kastélyra, ahová látogatóba jöttünk Munkácsi Miklós barátomhoz.

Akkor még megvolt az Alkotóház saját strandja. Oda is kimentünk. Meleg idő lehetett, fűrdtünk is. Karola néni (Isten nyugosztalja Szigligetnek ezt a nyughatatlan egykori lakóját, akit minden alkotóházi író inkább előbb, mint utóbb megismer!) házában aludtunk. Az udvarán reggeliztünk.

(Hihetetlen, de itt jöttem rá, hogy milyen jó udvaron reggelizni.)

Ez volt egyrészt.

Másrészt meg többször is visszatértem a következő években, nem látogatóba, hanem beutalt íróként, de nem voltam képes írni. Pedig budapesti zilált lakásviszonyaim miatt én, a zajokra igen érzékeny idegzetű fiatalember, valósággal vágytam rá, hogy itt dolgozzam. Mégse ment. Máig találgatom, hogy miért nem. Az, hogy karnyújtásnyira tőlem mindenféle híres írók (Vas István, Pilinszky János) ültek, ettek, mászkáltak, valószínűleg nagyon feszélyezett. Hallottam a szobákból kiszűrődő írógép-

kattogást, és megbénultam. Mintha minden leütött betűjük előlem vette volna el a betűt. Ott, ahol ők írták le a szót, nekem nem maradt.

Kimenekültem a szabadba. Bejártam a parkot, keresztül-kasul vágtattam a környékbeli hegyeken-völgyeken, elsétáltam az átépülő Tapolcára, ahol szemügyre vettem az árkokat, vízvezeték csöveket, gázcsöveket, az éppen lefektetett csatornákat, a félig lebontott házakat, és többször elgalyagoltam Keszthelyre is.

Iszonyúan kifárasztottam magam, a lágyékhajlatomban (miközben Vas István, Pilinszky János és a többiek írtak), átmenetileg sérvre utaló duzzanatok keletkeztek.

Talán az lehetett a másik ok, hogy ilyen gyönyörű helyen én képtelen voltam írni. Akkor.

Ez az az idő volt, amikor ha napfényről írtam, elsötétítettem a szobám ablakait, fölkapcsoltam a lámpát. Így aztán fölragyoghatott a napfény. A papíron.

Szerencsére vagy nem szerencsére, elmúlt ez az idő. Is.

Az idő(k) szokása.

Hosszú évek óta annak rendje és módja szerint már „dolgozom” Szigligeten. (Azon kívül, hogy a gyerekeimmel nyaralok.) Fújhat a szél, zuhoghat az eső, szélről és esőről írok, ha kell.

Besüthet a nap is a szobámba.

Igaz, Vas István, Pilinszky János már nem ütik a billentyűket. Egyszer majd én se fogom.

BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN

A szerelem illata

– Szonettkoszorú –

1.	Halkan mondom, s ha te is fogadod, A nyári éjnek tűzből szállt sugarát, Régvolt képek illatgőze messze száll, Csobban az emlékek evezője ott						
	Az éteri térben, ahol a világ Gondja karon fog, s mesékbe illőn Megtotoz az útonálló gond, trillák Sejtelmes foszlánya áthallik a köd						
	Puha falán, gúzsba kötött gondolat, Vergődik a mocorgó dombok alatt, Fehér húsát kínálja, hadi sarcot,	5.	Most is az vagyok, ki szeretni ígér, Ki a fákat érted rügybe imádja, Mint kinek az igézet a hatálya, Unos-untalan a mába visszatér.				
	A meglepetésből kibontott vágyat, Mít eddig még soha nem próbált ki agyam, Szerellemmel szeretni, hát itt vagyok.		Az áhítat fakó tükre állít most Is pajzán léteimből katedrális, Félelmet, melyből a bizalom kimos Minden ármányt és minden obsitot.				
2.	Szerellemmel szeretni, hát itt vagyok, Körülöttem fényben úszó ablakok, Árny rejti tested maréknyi vonalát, Egy röpke ábránd szövi pókhálóját.		Mellém állsz és én melléd állok, látom, Az úr résnyi, cafatokban a csók már, S képzelődni volt csókokon úgy fáj.	9.	Én vagyok ez a váratlan idegen, Koppannak eléd égből a mennykövek, Mossa az eső érzéki jelmezed, Titkomat vallatod éj-nap kedvesem.	13.	Szavaidat visszhangozzák az egek. Úgy tűnik, mintha nagyon távol lennél, S magamból mindent magaddal vittél, Itt hagytál, mint madárfészket, üresen.
	A fénynek szövetségben csillogó ér, Görgeti, viszi, sodorja az igét, Lángtaraja zöldfejű bérceket ér Füstlavinát ígér, félelem-gomolyt.		Veszélyben a múlt színes kelengyéje, Inkább nézz rám, és én leszek cserébe Ki átfog, tüzes inda derekadon.		Nem találd fortélyát őz-szememnek, Feldúlt keblemnek bős haragját sem, Melyben a selymes tavasz mártózott meg, Miközben én rád gondoltam, szüntelen.		Legyek örök rögeszméd: tömény élet. A fény éles kése ne szegje meg kedved, Még lehet minden, ami lehetetlen, Szerelmet adj, ne lassan ölj mérget,
	Megemészt a roppant tűz idebent. Amíg a rossz hűsevő növényt növeszt, A jónak erdeiben fohászokodom,	6.	Ki átfog, tüzes inda derekadon, A sóhajoknak felajzott pribékje, A bűn, vétkek rabszolgája, cselédje, Kit nem oldoznak fel az ős-angyalok.		Mind kiitta belőlem a nedveket, A féltékenység malma örölte meg A mondatot: Mondd, mi leszek nélküled?		Küldj jelet képzeletem éterébe! Míg víziót vízióra cserélek, Benned térdepel törékeny reményem,
	Érted, hogy a pillanat ne vigyen el, Én legyek az örök meglepetésed, És szerelemhegyek pöre válladon.		Nem ámítalak mással, csak magammal. Hatalmas terheket cipelek érted. Világodat világgommal elérem. Jöjj velem, én már csak téged akarlak.		Mit válaszoltál volna kedves, erre, Erős szárnyaim, kezem kitekerve, Korbácsodnak csápjai szívemen.		És nem kérek tőled semmit cserébe. Meglásd, ha itt hagysz, jövök érted, Elviszem magamban a hűségedet.
3.	És szerelemhegyek pöre válladon. Képzeld, de a nászt újra írja, A reggel kirakatába ragasztja, Ajkaidon nyújtózkodó mosolyod.		Köröttem májuszák fehér rügye ég, Alatta ajándék a rét, képelem, Hogy a rétre velem együtt érkezel,	10.	Korbácsodnak csápjai szívemen, Peremén parázsló rózsák, reggelek. A pillanat: hamuból kelt füstegér, Zizzenő ruhádon fodor-költemény.	14.	Elviszem magamban a hűségedet, Verjenek meg érte, kövezenek meg, Kiállom büntetésed, minden próbát, Hozd vissza szerelmünk reneszánszát.
	Útra éledsz, mint szemérmes szél elől Ki gyorsan eloson, s parfümöt old A magára maradt éjszakában, volt Nyaraktól és volt telektől elköszön.		S az ünneplők, a nász éltet téged, Abban a hullámzó gyönyörben, engem, Ki nyelved lángján újra s újra elég.		Holnap is így lesz, szerkesztik a percek A folytatást, hétkarátos akarat Szeszélyeink aranymezején arat. A magok között boldog bogár serceg.		Jöjjön vissza az ellillant pillanat, Fénylő mosolyod teremtsen új rítust, Legyek újból melletted, ha elpirulsz, Föláldoznám érted diadalomat.
	Harang virága kondul ismét messze, A gyönyör hangján megint figyelmeztet. Bejárt tájaid bejárja örömöm,		Ki nyelved lángján újra s újra elég, Mily indulat, mily győtrelem készített, Hogy itt maradtam, ennyire védtelen. Irdatlan felhőket kaszabol a szél.		Még ne menj el, még egyszer kell a tested, Idézd ide újra a régi estet. Az óra mutatója nem szalad tovább.		És még többet ennél, ha megint kérnéd, S mellemen, ölemben újra égnél, Ha észrevétlen átfogna két karod.
	Amihez érsz, ahhoz van igazán közöm. Párna-pára illatozó ormokon, Hegyeid terhét önként felvállalom.		Márvány a melled, és hideg és merev, Rőt alkony száll a terasz pázsitjára, S távol megszólal egy szonatina, Forró homok izzítja a testemet.		A mindenség áll ilyen döbbenetben, Mint ahogyan állok most is előtted, Kiben sereglük, képzel ezernyi vágy.		Még áhítozom rád, ismerős szükség Bontja a szirmait, leülök melléd, Halkan mondom, s ha te is fogadod.
4.	Hegyeid terhét önként felvállalom. S viszem magammal a kedved, Járható utakat keresek benned, Ahol közrefog létednek tengere.		Csak képzelek, vagy a vérem rostokol, Mint kék lagúnában a ragadozó Halak, ha az ízes prédát vadászó	11.	Kiben sereglük, képzel ezernyi vágy, Jövőt kutat, múltat verem, készíti Az újabb harcteret, magát kérdezi, Hogy vajon mindenütt, ott is rád talál?	15.	Halkan mondom, s ha te is fogadod Szerellemmel szeretni, hát itt vagyok, És szerelemhegyek pöre válladon, Hegyeid terhét önként felvállalom.
	Gyanú árnya a trójai falovon. Seregek állnak fel szemben egymással, Viszik a szellők a lengő zászlóval A hírt, melyet a szemedben olvasok.		Merev tekintetüket, mint színészek mímelik, Úgy várok rád, s szomjazó ajkam is, Tömény csókban, vérerekben fuldokol.		Felfedi kudarcaink a fehér ágy, S erről nem beszél az ember, ha nem Muszáj. Ó, néha az is lehetetlen, Hogy kiegyezzen ajkaiddal a szám.		Most is az vagyok: ki szeretni ígér, Ki átfog, tüzes inda derekadon, Ki nyelved lángján újra s újra elég, Tömény csókban, vérerekben fuldokol.
	A csatából a győzelem lángja tűz- Viharok kavalkádja bűnbe űz, S hullámzó tested ráncaiba ér.		Tömény csókban, vérerekben fuldokol A mindenség, s én nem veszem zokon, Hogy szusszal nem bírod tovább, osztozol A mérgen velem, mintha jó rokonom.		Minden puha, képlékeny, bársonyos és lágy, A kék délutánba oldódott dallam, S hullámzó hangod megsimogatnak.		Én vagyok ez a váratlan idegen, Korbácsodnak csápjai a szívemen, Kiben sereglük, képzel ezernyi vágy,
	Még nem adom meg magam, még nem győztél, Ki benned forgatja éles életét, Most is az vagyok, ki szeretni ígér.		Vigyél magaddal, és kedved szerint tedd Velem, mit művelni kész a képzelet,		Té alszol, vagy csak az alvást mímeled, És elnyújtózom tebenned én is, lám, Kiben reménnyel alszik el a homály.		Kiben reménnyel alszik a homály. Szavaidat visszhangozzák az egek, Elviszem magamban a hűségedet.
					12.	Kiben reménnyel alszik el a homály, Nem tud mást, tovább gyűrűzteti tervét, Mint serény szolga, ha váratlan vendég Lépi át portáját az úri háznak.	
						Szedem magamra a hóbelevancot, Hogy még gyorsan, idejében kiérjek, Hol képzelődés lassú tűzén hamvadsz, Hol patak vize mossa el az arcod.	
						Valóságból valóságba ébredek, Búcsút intenek válladon a hegyek, S mindenre csak érted emlékezem.	
						Valami még marasztal, még nem megyek, Hogy mitévő legyek, merengek ezen, Szavaidat visszhangozzák az egek.	

Ott áll ma is a helyén. Két óriási hársfa lombja takarja, de jól látszik így is a balkon üvegfa, a jégverem a konyha ablaka alatt. Előtte a dísznövényeket már fojtogatja a gaz. A tisztafa körül, vad csomókban, lila orgona.

Az ösvény most is keresztülvág az udvaron. A *szolgalom* hosszabb életű, mint az ingatlanok. Néha még most is áthajt rajta egy limuzin. Áthajt, és megáll.

– Kie a ház? – kérdezik. Vagy: eladó ez a rom?

A szomszédok kijönnek, várnak. Mert a bokrok mögött apró, barátságos házak sorakoznak. Konyhakertek, muskátlis ablakok.

– Nem eladó! – kiabálják az öregek. Visszajönnek a tulajdonosok!

Ők még emlékeznek rá, hogy mi van túl a falakon. Égigérő mennyezet, magyarazzák. Az ajtók duplaszárnyúak. A konyha a legkülönösebb az egészben: egyetlen óriási szála, a tűzhely pedig nyitott. Szeitz úr furcsa ember.

– De jólkü teremtés! – teszik hozzá az asszonyok.

A háború végén kijött a hegyre a fiával. Körüljárták a telket, eltakarították a romokat. Ricsi már akkora volt, mint az apja. Ő adogatta fel az építésnek az anyagot.

Mert hát igen, nekiláttak. Egyiket a másik után, helyreporozták a házakat. A tetővel kezdték, a tetőszerkezet volt a legfontosabb. Mire kivirágoztak az orgonák, a belövéseknek nyomuk sem maradt.

Egyszer feljött a két asszony is utánuk. A Szeitz úr felesége, és a nagylány, a Baba. Körbejárták ők is, megölelték, megcsókolták az asszonyokat. Azután elmúlt ez a nyár, és Szeitzék nem jöttek vissza. Akkoriban volt, hogy elvették a házakat.

Az övéket is lelakoltta valami hatósági közeg. De a Szeitz-villa lakatlan maradt. Állt tovább magában, *mint egy oltár*. Némán, komolyan.

A két hársfa már teljesen eltakarja az égig érő, fekete ablakokat. Tavasszal felkapja, szétviszi a szél a hársfaillatot. A gyerekek létrát hoznak, leszedik a virágot. Bronzvörös tea lesz belőle, kiterítik, megszáritják a napon.

– Az asszonyt még látták, amikor hazaengedték a hadifoglyokat. Állt és nézte a házat.

FERDINANDY GYÖRGY

A Szeitz-villa nem eladó

– Visszajövünk, drágáim! – ígérte.

A kontya kibomlott, ott, a lelakolt kapuban. Sláfrokban, mesélték róla. Később kijöttek érte a mentők. Lefejtették az ujjait a rácsról. Aki látta, lesütötte a szemét és hallgatott.

Azokban az időkben megindult a föld. Aki tehette, összecsomagolt. Az apró konyhakertekben nem maradt csak az, aki mozdulni se tudott.

A Szeitz-villa ablaka betört, a bozót már teljesen elfedi a bejáratot. A *szolgalmi úton* nem jár csak a postás. Nyomja a pedált, fűtőrészik. Keresztülkarikázik az udvaron.

Időről-időre a szomszédok kapnak egy nagy, barna csomagot. Tengerentúlról küldi valami ismeretlen. Név nincsen a csomagon.

Elmúlt már egy emberöltő is a háború óta.

A szomszédok – egyik a másik után – eladogatják a házaikat. Életjáradékért, úgy, hogy az ember nem is veszi észre: amíg él, benne marad. A Szeitz-villa teteje beomlott. Száraz ág szakadt rá, és a tartógerenda megroggyant a súlya alatt.

– Meg kellene javítani! – mondogatják. De senki se meri leverni az ajtóról a lakatot.

És akkor, váratlanul és hihetetlenül, megnyílnak a határok. A hegyen is megmozdul a föld, az ingatlanirodák házhelyet keresnek, gépkocsik hajtanak keresztül az udvaron.

– Kie a villa? – kérdezik. Vagy: eladó ez a rom?

– Nem eladó! – kiabálják az öregek. Visszajönnek a tulajdonosok!

Hát az, hogy visszajönnek, nem olyan biztos. Az építész fél tudóval engedték szabadon. Valaki azt hallotta róla, hogy fekvő beteg. Különben feljött volna a hegyre! Nem hagyta volna összerogyni a házat.

*

Hajnaltól pedig ismét nagy, fekete limuzinok fékeznek az udvaron. Vidám társaságok állják körül őket, a sofőrök a házra irányítják a reflektorokat. Hát ez az? – kérdezik, és nagyokat nevetnek.

Azután elprűszkölnek a sötétben, és Ricsi egyedül marad. Körüljárja a romokat. A kerítőt keresi, a placcot, ahol a szalonnát sütötték. De a placcot behálózta a növényzet, a tűzhelyet felverte a gyom. Hátról volt a gyümölcsös. Szeitz úr barackosa. A nyulak és a mókások.

Onnan fentről, a balkon üveglakából, a völgyre nyílt a kilátás. A városra, ahonnan délben a harangszó és hajnalban a pára száll fel. Meg egész nap, az énekes madarak.

Ez itt Szeitzné. All a konyha előtt, fekete kendővel a vállán. Telen itt etették a madarakat. Rigói voltak, feketerigók. Egyik-másik talán még ma is itt van. Jó lenne tudni, melyik az.

Az anyja sírását hallja, pedig csak a szél, ott a kapuban. Visszajövünk, drágáim! – ígéri. Vagy csak a férje után integet? Feller úr tanulócsója megáll a kertkapuban. Az építész beül, az oktató az indexet magyarázza. A duda fekete gumilabda, ki kell nyúlni utána az ablakon.

Sosem tanult meg vezetni az öreg! – Ricsi mosolyog. Gyalog megy tovább, arra, amerre az ösvény. Kinyitja az ól ajtaját, de csak egy vén, szakállas kecskét enged szabadon.

Nemsokára felkel a nap. Megmozdul a pára, a kéményből cérnavékony füst száll. A völgyben kiált a kakas.

Elment, nem jön vissza ő sem soha többé. Valaki – mondják – megvette a házat. Kifizette, de nem verte le az ajtóról a lakatot.

Mindezt Szeitz kisasszony mesélte el az unokahúgomnak, aki beteglátogató. A Babi néni. Tőle tudom, hogy Ricsi visszament a tengerentúlra. Nem tudta tovább nézni, megváltoztatni pedig nem akarta a romokat.

A ház ott áll a helyén. Két hársfa lombja takarja, előtte a tisztafát már megfojtotta a gaz. Néha még most is megáll egy-egy limuzin az udvaron:

– Kie? – kérdezik. Vagy: eladó ez a rom?

– Nem eladó! – feleli a visszhang. A tulajdonosok...

Azután újra csend. A Szeitz-villa magára marad.

NAGYÁLMOS ILDIKÓ

Mi lenne jobb?!

Mint ujjbegyből a vér,
kibuggyansz lelkemből
vörösen.

Lassan szívárogsz, észrevétlen,
csak a piros pöttyök mutatják:

ott vagy,

kijöttél,

egészen mégsem.

Lüktetsz bennem.

Ott. A véredekben.

Nem tudom, mi lenne jobb?!

Ha begyógyulnál, vagy ha
kifolynál egészen?!

Mind a ketten

Itt ülök, felállni semmi kedvem!

Hogy mit érzek? Semmit. Az életem

s minden, amivé egyszerre lettem,

magamtól bátran kibérelhetem.

S lakhatok bennem, berendezhetném

olcsó kis lusta lakosztályomat,

s téged is szépen odaképzelnék:

lakhatnál bennem, míg véres alkonyat

ülné meg szobámat s mind a ketten,

bacchanáliában, szeretetben,

megölnénk egymást.

Felcserélt szerepben.

Még mindig itt. S még mindig egymagamban.

Nyújtózkodj bennem százezer alakban.

Legyél hős vagy bármi, legyél tűz, mi éget.

Szorozz be, ossz el, beszélj hozzám, kérlek!

Állapot

Félek magamban megtalálni

mindent mi te vagy, mi én vagyok,

hogy mondjam el, míg velem hálnak

ördögök, szürke angyalok,

hogy te vagy a tavasz,

minden, mi élet,

te vagy a gyönyör, vágy, öröm...

minden te vagy, a nyár, az ősz is,

magamból beléd költözöm.

Félek kutatni benn, a létben

valami újszerű anyag fogán,

nem ismerem, idegen tőlem,

téged kereslek, téged, uram.

Míg odakint sűrű cseppekben esik,

idebent farkasok, s disznók hada,

űznek messzire, féltő karodba,

téged keresni, benned magam.

Félek tőled messzire lenni,

hol bántanak, s én nem bánthatok,

gondolatban gyakran hozzád szököm.

Szüükszerű az állapot.

KIRÁLY FARKAS

karibi klip – az utolsó beszéd

(egy sokol rádió hallgatva)

..... takarom
... haragom
..... az aki
... hazafi
... robogott
..... lobogót
..... szele fújt .
.... belebújt

..... az eszem
... leteszem
..... deci ám
a cián
..... lenyelem ..
... megnyerem ...
..... ezt a rút
háborút

karibi klipek

revolúció
hajnalban mikor a parton
az álarcosbálnak vége
megmutatom az arcom
ha akad aki megnézzé

leleplezem a képet
most hogy vége a bálnak
s pihennek mind a népek
nem isznak nem zabálnak

itt van hideg kezemben
minden háború s béke
átmosva vízben vérben
életem összes éke...

(kiáltások, különféle zajok,
fekete símaszkosok
özönlenek mindenfelől...)

helyszínelés

igen tudhatta előre azt hiszem
behunyom szemeim és látni vélem
amint a sötétben kifelé araszol
zsebéből kihull egy ismeretlen érem

s köhöz csapódik. megfordul nem szól
a másik ébred és figyel persze
villámlik benne millió szinapszis
csak lépésnyire van tőle a fejsze...

lefújom a port a levélről s olvasom:
tied a spájzban a narancs banán
a hajnali vonattal jön az özőnvíz
van a padláson egy gyors katamarán

amnécIA

érzed ezt
lőporszag
most épp a
kikötőt lövik

emberek emlékek
zsúfolódnak a hajókon
pakolja mindenki
boldogabb éveit

hajók törnek ki
messze vitorláznak
a tengerbe esik
egy-egy csomag
néhány tengerész

ez izgalmas
szerintem
maradjunk még
várjuk ki a végét

az igazság az
hogy elfelejtettem
melyik sereghez
tartozom

MAKKAI ÁDÁM

Az emberi test szörnyűséges megvénüléséről és trágyává omlásának eredendő bűnösségünk okozta elkerülhetetlenségéről

(avagy F.Á. Bsz. Mh.) (a rövidítés megfejtése lejjebb)

(pőre szonettek)

I.

Huszonéveske valék. Az ötvenhatos Októberi Forradalom még ott dörömböle ifjonti bőrömnek alatta. Gyermeteg nejemmel, ki alig rúgta volt be a tizenkilencet, Boston városában vidorkodánk. Még állást is adtanak az *Ritz Carlton* szálloda nagy konyhájában, mint

pincér tanoncnak, nyolcvankilenc centekért *per horam*, ami akkortájt tetszetős összegecske vala. Akadt ott szerencsén, ferde szemű japán, koreai, olasz, egy pár yankee, és egy francia. Ő volt a Cukrászat Nagymestere. „*Est-ce que tu parles français?*” – kérde

egy szép napon. „*Un peu...*” – nyögődösém. Föl is derüle az franciának ábrázattya, s életkorom felől faggata. Mikor bevallám a huszonegyet, elhencegé, hogy ő már ötven. „*Az még nem kor...*” – bölcsködém

dőre fejjel, mire ő: „*No majd rájössz, mon vieux, mi az, hogy «öregség»...*” „*Nos?*” „*Voilà: mikor beleid sikeres kiürítése több gyönyört nyújt egy lehangolt hegedűversenyénél két asszonyi comb orgonasípjai között.*”

II.

Mozogni? Ugyan minek? Mozogni egyszerű. Minden mozog. A hulla ezerszerte bölcsőbb: ő nem mozog. Illetve ez sem igaz, mert a sokféle nyű, mely a halottnak belsejét nyuvasztja, csakugyan valóst tüsténkedik. A *hatha yoga* pozíciói közül a hulla-póz a legméltóbb az

emberi állapothoz. Próbálj nem lélegzeni és leállítani a szívverésedet, hogy csak egyet dobbanjon percenként. Aztán állj fejre és úgy tedd a csülkeidet a rendkívül nehéz lótusz-csavarba. Nyolcvanéves korában az apám negyven percig bírta a szoba közepén távol a faltól és a kezét

sem használta a művelethez. Így kéne meghalni: fejen állva a szoba kellős közepén. Nem azért, mert nem megy tovább a hajó, hanem mert *én akarok kiszállni* ebből a meglékelt dereglyéből. Még jobb lenne

üres belekkel, tiszteletből a Szellemi Lények felé, akkor is ha várának a túldalod, s akkor is, ha kutya se jár arra. Íme hátralevő élet-programom: *Fejre állok, beszarok, meghalok.*

III.

Lüktetés a hüvelykujjamban. Villanyütésszerű fájdalom a bal bokámtól fel a bal vállamig. Jobb csípőmben meg-megránduló görcs. Mindkét csuklómban merevség, melyet zsjibongó rágás vált fel. Most egy percre abbamarad. Jaj de jó! Nem elbizni magad: kezdődik újra.

Hovatovább nyakmerevedéssel bővül – szép ez a szinte szimfonikus variáció sorozat, így nem lehet elunni a meglepetések sorozatát: *gyerünk az önakasztóba!* Tizenkét kiló víz egy plasztik zsákban heveder és csiga útján húzza felfelé a fejemet. Ha megpróbálnék szólni

egyetlen szót is, nem sikerülne, mert az állkapcsom mozdíthatatlanul összeszorul a tizenkét kiló víz súlyától. Szól a telefon. Hogy vegyem fel? Bal kézzel meghúzom a zsinórt, ettől a víz súlya lemeget hat kilóra,

s nagy nehezen ki tudok nyögni pár szót. „*You sound funny, Sir*” – mondja egy diáklány, aki vizsgahalasztást kér, mert holnap megy férjhez egy afgán férfiúhoz, s emiatt át kell térnie a muzulmán hitre.

IV.

Mindebben a *muzulmán hitre való áttérés* a poén. A leányzó, aki megzavar az önakasztás örvendetes cselekedetében, szőke, kék szemű, svéd származék, szülei evangélikusnak nevelték. De jött az ellenállhatatlan szerelem és Abdul Hasszán megkérte a kezét. Hát

most akkor Mr. Abdul Hasszánból legyen amerikai evangélikus, avagy Ms. Kathleen Engströmből legyen burnuszos muzulmán, Chicagóban, 2001 vége felé, mikor majdnem mindenki a világ végét várja, jóllehet ezt elnevetgélve maga-magának sem vallja be? Győzött a patriarkális

szellem, és a leányzó tért át muzulmánra. Azonnal harminc évet öregedett. Engedélyeztem a vizsgahalasztást és tovább akasztottam magam. Erre megint megszólal az átkozott telefon. Ezúttal a vőlegény,

aki szintén diákom, hogy beszéljem rá Kathleen Engströmöt: vegye komolyan az áttérést és egész arcát takarja el, csak a szeméinek engedjen két lukat a fátylon át. Bágyadtan megígérem.

V.

Alig telik el a következő szemeszter, Abdul és Kathleen válnak. Újabb vizsgahalasztás kell. Boldogan megadom. Mindenki kicsit halottabb e romantikus folyamat sodrában. Kiderül a komplikáció: Kathleen várandós. „*Megszüli?*” – kérde a lehető legobjektívabban

hangon. „*Természetesen!*” – feleli hév lendülettel. „*Azért hívom a tanár urat, hogy elvállalná-e a keresztapaságot?*” „*Rendkívül megtisztelő*” – mondom, „*de ehhez én már túl öreg vagyok, és különben sem tudom, most akkor milyen vallású lesz a gyermek.*”

„*Ez ne legyen gond*” – így ő – „*három lehetőség van: egy, örökbe adom, kettő: megfojtom, három: becsületes ateistát nevelek belőle.*” „*Akkor minek a keresztapaság?*” – kérde közönyt színlelve,

miközben ujjam a telefongombokon, hogy hívjam a dékáni iroda egészségügyi osztályát. „*Just in case...*” – dalolja negédesen, „*tegnap azt álmodtam, hogy a tanár úr megerőszkolt és ön az apja.*”

VI. (Záró szonett, rímbe)

Jössz hát a piros magassarkúban
– „stiletto”-léptek ringatják kebleid –
„micsoda mítoszi éjjel lesz ez itt!”
szatyrodiban tiltott mámor-áru van.

Felajzva várom esténk kezdetét,
s míg képzeletben visszavedlem ifjú
titánná – vagyok kackiásan hiú,
nadrágot-inget szórok szertesztét.

A lakás majdnem minden zúga megtelt –
lehántolt lényem omladékein
régmúlt időt vonaglik még a kín:

egyszerre vagyok üres, s dugig eltelt –
te elterülsz – szent felemás titok –
s kitért öledbe beleásítok.

Persze, elvileg földadhatnék egy klasszikus társkereső hirdetését is, de hát úgy nem valószínű, hogy elolvasnád. Így meg? Ugye? Több helyem van, fizetni se kell érte, illetve dehogynem, csak épp nem nekem, hanem nekem. Érted. Na, akkor találkozunk, mmm... (várjál, át kell gondolnom a nyomdai átfutást), mondjuk április 2-án délután 3-kor, ööö... Írók Boltja jó?

De miről ismerjük fel egymást? – jutott eszébe (a lánynak) a második bekezdés eleje, amint belépett az ajtón, és szinte körül sem nézve vett egy kosarat, és azonnal a folyóirat-polcot kezdte vizslatni. Azt már az utcáról látta, a kirakaton keresztül, noha nem nézett oda, hogy ül az asztalnál valaki, és ha most a polc jobb szélén levő folyóiratokat vizslatja, a látómező jobb szélén szintúgy látható, hogy valóban ül ott valaki.

És ha valaki más ülne ott, aki nemhogy nem írta, de nem is olvasta e sorokat? Három előtt pár perccel odamegy, és azt mondja, elnézés, uram (lányok), lenne (lennének) olyan kedves(ek) átfáradni a szomszéd asztalhoz, mert ide beszéltem meg egy randit a szerelmemmel? Vagy hagyja, hogy odailjek egy véletlenül éppen ott ülő pasihoz? Vagy éppen nem véletlenül, hanem mert ő is olvasta a „novellát”? Viszont nem ő írta? Vagy létezik az, hogy felad egy társkeresőt, úgymond, poénból? Elhív és nem jön el a találkára?

Igy tanakodott magában a lány (vagyis te), amikor egyszer csak észrevette, hogy valóságos szereplője egy valóságos történetnek, és simán elindult a kávézóresz belső sarkában levő asztalhoz, noha történetesen ült már ott valaki, egy szemérmes fiatalember, aki, látván a lány bizonytalankodó közeledését, kedves mosollyal biztatta: ülj csak le, és miközben te tényleg leül, hisz olvastad ezt az írást, így szól hozzád:

– Szia, engem keresel, én vagyok az a srác, akinek irodalmi fikció leplébe burkolt társkereső hirdetését olvastad. Nagyon örülök, hogy sikerült összehozni ezt a találkát. Boos, hogy ilyen bonyolult voltam, de be kell látnod... Nade ezt már leírtam, nem ismétlem el. Kérsz egy kávét? Csak nem lehet cigizni. Nem is kell, rossz szokás... Persze kávéhoz...

Most pedig félbeszakítom magam, és amint az ímént ígértem, leírom neked, hogy mit nem ismételt el a srác, és akármit tanítottak neked irodalomórán, itt most a szerző azonos önmagával, vagyis a sráccal (velem), van... szerencsém bemutatkozni, szia, én vagyok az, aki azt nem ismételt el az ő Kedves³ Szerelmének, hogy ténylegesen hol is vagyunk, mikor, és mit csinálunk, hiszen ez egyfelől rajtad is áll, ha te vagy a novella főszereplője, másfelől ha ez az írás egy irodalmi lapban jelenik meg, akkor reménytelen (-len) mellékszereplők sokasága olvashatja ezeket a sorokat irodalmi műként még ebben a pillanatban is. Meg ebben. A találkahely is nyilván bizonyíték, itt randizott Japán kávéház korában a József Attila meg az Illyésné, meg a Rejtő Jenő, nem csoda, akkor még lehetett cigizni.

Ja, most jut eszembe, nem érek rá akkor. Különben már találkozottunk. Tudom, hogy te egy másik alkalomra emlékszel.

És miért ne lehetne kíváncsi akárki bármire. Miért ne tartózkodhatna bárki, bármikor, akármiért az Írók Boltjában. Te túl sok filmet nézel. Lehet, hogy egy konkrét könyvet keres, vagy egy folyóiratot, és azt mondták neki, itt biztos megtalálja.

Persze, hogy különbözteted meg attól, aki olvasta ezt az írást, ismeri a téridő-koordinátákat, idejön, és úgy tesz, mintha egy éppen idetévedt gyanútlan vásárló lenne, de közben a szeme sarkából figyel, hogy a izé, na, a hogyishívják, a van Ecq Edvárdnak (buzmeg, ezt a nevet is) horgára akadt-e a csaj, akinek abban az édeskés novellában szerelmet vallott, egyáltalán hány csaj jön el, mert persze csaj is lehet ez a szeme sarkából még mindig ezt a szöveget olvasó, és az tényleg lehet, hogy ő tényleg úgy gondolja, hogy ő tényleg nem, igazából nem is azért kukkantott be, de ha már itt van, megnézi, ki a fasz lehet ez, aki van..., aki egy ilyen álnéven, ilyen nagyon konkrétan próbálta nyomni az ígét. Odanézi, hátha tényleg ott ül valaki annál az asztalnál a megadott időpontban.

Tulajdonképpen az is lehetne, hogy most monddok egy helyet bárhol a városban, ott rögtön taxiba ülünk, aztán elhúzzunk. Szerinted

FARKAS ZSOLT

van Ecq Edvárd: Szia, Kedves¹ Szerelmem

„novella” ;-)²

lenne annyira kíváncsi érdeklődő, aki utánunk jönne? Ő is leintene egy taxit, és, mint a nagyon régi fekete-fehér gengszterfilmekben, amikor még mindent stúdióban csináltak, még a napfényt is a stúdióban csinálták, és legalább négy árnyéka volt mindennek, beül, előre mutat, és azt mondja a sofőrnek:

– Kövesse azt a taxit.

– Milyen taxit? – kérdezi a taxis.

– Azt aaa – kémlelget körbe kétségbeesetten az irodalmi kékhárisnya vagy (és) kritikus, és zavart arcán látszik: hiába, mert mi az első lehetséges hasonlatnál lekanyarodtunk, elkaptuk a zöld hullámot a Realizálódás útján, aztán rá a Körútra.

– Tudtam előre, hogy a mosolyodat nem fogom tudni leírni – mondja a fiú és lágyan előrehajol és megcsókolja a lány ajkait.

De lehet, hogy nem lágyan (hajol előre), sok múlik a taxis vezetési stílusán, az útkanyarulatokon: lehet, hogy előtte megkapaszkodik a fejámlába felett és az ajtóbehúzó fogantyúba melletted, és úgy.

Vagy.

Vagy is.

Vagy másnap délután 3 felé a fiú és a lány benéztek az Írók Boltjába, hátha tényleg van olyan, aki ennek az Edvárdnak kiadva magát odamegy, és bevállalja ezt a szituációt, hogy esetleg tényleg megjelenik ott egy eszemadta kis pica, és leül oda, és így tovább, nem ismétlem el, hisz olvastad ezt az írást, és a csávó tényleg elismétli:

– Szia, engem keresel, én vagyok az a srác, akinek irodalmi fikció leplébe burkolt társkereső hirdetését olvastad. Nagyon örülök, hogy sikerült összehozni ezt a találkát, sa-többi, nem ismétlem el, tudsz mindent.

– Ne haragudj, nem tudom, miről beszélsz – feleli a lány. – Én csak azt akartam kérdezni, leülhetnék-e ide az asztalhoz a barátommal (-nómmal).

Persze.

Édesem.

Olyan szép vagy.

Édes Egyetlenem, Tisztelt Esküdtsték, a tizenhét évesen aluli és a gyenge idegzetű olvasóink számára sosem volt kétséges, hogy a következő sorok megtekintését az Illem, a Jóízés, a Jóérzés, a Szemérem, az Ártatlanság és valahány istennök és szatírok fenn a derűs Olümposzon szűrőpróba-szerűen ellenőrzik, és ezért...

– ...szép? – kérdezi a lány.

– Mi? – tesz egy kísérletet a srác.

– A csaj, akit nézel itt a szomszéd asztalnál, miközben szerelmet vallasz nekem.

Legyen szőke?

– Szia, jöttél szerepelni a novellában? – fordul hozzá mézes hangon.

Nem, te nem ilyen vagy.

Ő viszont feláll és bemutatkozik.

Neked.

– Szia.

Aztán a sráca (vagyis rám) mutat:

– Ó a nagy ő? – mondja (neked).

És leül.

Nyilván ő se ilyen.

Rámnéz.

– Ne legyünk már a taxiban hármásban?

De akkor én vagyok a taxisofőr.

És akkor Edvárd egy nő? És te vagy az? És tők más a stílusod?

Szóval ott szakítottál félbe, hogy: és ezért..., és úgy folytatam, hogy: és ezért bizonytalanoztam el egy pillanatra a folytatást illetően. Nézhetlek?

Már emlékszem.

(De akkor te most a szőke vagy?)

– Figyelsz egyáltalán? – szakítod félbe magad.

– Nagyon is figyellek – válaszolom és kímítoom az arcodból a hajad.

Kivéve, ha rövid.

Ha hátra van fogva.

37 éves vagyok, 77 kg és 177 cm. Aszcendensem Mérleg. Van néhány előnyös szenvedélyem. Gyermek nem akadály, nekem is van kettő. Kedvelem a zenét, a mozit, a természetet, az utazást, az irodalmat, a sportot. A szabad szerelmet, az őszinte barátságot. Ha? Akkor szia, engem keresel! Végre megtaláltam a felkiáltójelet! Shift 4! Na, szia, várlak!

¹A szerkesztőségbe érkezett kéziratot címként a következő olvashatjuk: „Üzenet Neked, Egyetlen/Édes/Kedves Szerelmem”. A három jelzőhöz három nyíl, a következő szöveggel, a Szerző autográf kézírásával: „Zolikám, A három közül valamelyik. Rád bízom, hogy melyik. Ugyis tudom, persze, melyiket választod. De azért nem kell az ellenkezőjét választani.” Olvasóink engedelmével a szerzői utasítás szerint bátorítottam eljárn. – A szerk.

²Fényképes leveleket „Más ez a szerelem” jellegre a kiadóba. – A Szerk. ezúton hárítja el a szakértői közreműködést egy esetleges, a szexuális tartalmú hirdetések megtiltó törvények alapján indított jogi eljárásban, mert ez esetben filológusi meggyőződése és az igazsághoz való ragaszkodása összeütkezésbe kerülne humanitárius elveivel éppúgy, mint tulajdon-, alkotmány- valamint természetjogi nézeteivel.

³Ugye, ugye, Zolikám? Becsapós dolog megoldani egy rejtvényt, aminek van megfejtése. (A Szerzőnek a korrektúrapéldányra írott lábjegyzete.) – A Szerk. azonban vállalja a rárótt döntés súlyát és a filológiai hűség, valamint a szerzői intenciók tisztelete mellett rázza a lándzsát.

LÁSZLÓFFY CSABA

A magyar költő *

Nézd őt, aki költ s a halál jegyese.

Hogy szikla repedt meg? s a többi mese mind lelki nyavaly(!) – csak a rút, nyomorék,
vagy nagybeteg árny, ha ki veszi eszét és ordít a csendbe magát perelón,
megfúl a biedermeieres levegőn.

Ó, félre, ti hadfiak! Ostor a vád:

öldökleni, vágyva vad, ős-iramát

csaták buja bugyrainak. (Kitakart

bősz lárvatetem, te, mi tart meg? – a kart

a csonttöredék, szilánk szuronya!)

S ki tartja meg azt, kinek ür a hona,

és szédarabolt-kaszabolt terein

a Délszaki Tünde-világ csupa kín?

A bécsi keringő, s a meissenai kincs;

bár külhoni készlet – de mégse hamis(!) –

a kényszerek képzete majd besegít

a holnapi Rémnek, ha nincstelenít

Két háború végzete s bűne között

nem szörny feje sújt le, sem üstökösök,

de örület üldöz, te számkivetett

– ha hív, ha hitetlen –: gyűlöleted!

s a békekötést tagadó, csenevész

kis indulat-átok... A vér elenyész.

Ha volna is elme a férfierényt

s a testbe, ha korbeteg, újra reményt

magába – magából is áldozatul,

de élve lövellnie, hangtalanul(!) –

jaj, akkor is fölfal a félsz, s idegen

kihülve örökre az emberi nem.

Karóba, ki kardba omolva zihál;

fogytán a csodánk, a szem árka sivár.

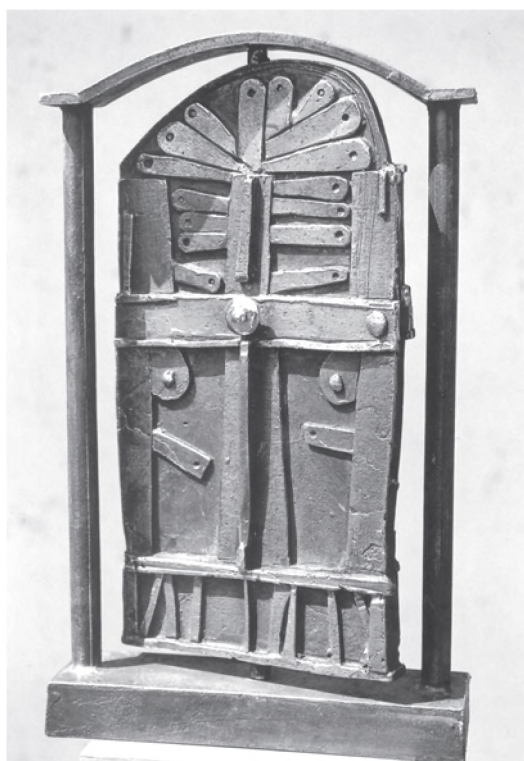
Lám, fújtak a dalnak is, Balga Mihály!

(S a rend ha elülne, de vartyog a száj,

ületlenül – míg le nem áll a viszály.)

2005. április 2.

* Szabó Magdának, aki „poétikai bravúrt” fedezett föl az ifjú Vörösmarty hasonló című „különös” költeményében (1827), amely „csonka – félláb felütésével kezdődő, ugyanazzal befejező – főleg daktilusokkal építkező”, anapsztusba átcsapó ritmusával megelőzte a híres Szeptember végéig; Petőfi később egy szótaggal megnyújtotta a páratlan sorokat.

Belső és külső naplementék

Folytatás az 1. oldalról

– A több mint háromtucatnyi kötetből álló eddigi életművedből nehéz kulcsszavakat kiemelni, de az én olvasatomban mindenképpen közöttük lenne a történelem és a könyv, illetve könyvtár. Részben egymással összefüggésben is, de válasszuk előbb külön a kettőt. Miért kap a te költészetedben, de akár más műnemeidben is kezdetektől olyan nagy szerepet a történelmi érdeklődés, a történelmi emlékezet, a történelem újraélése, újraolvasása? Tudom, hogy a kolozsvári egyetemen tanítottál is kultúrtörténetet 1995–2003 között. És hogyan változott a viszonyod a történelemhez, a történelem értelmezéséhez az elmúlt évtizedek során, kérdezem ezt azért is, mert a legutóbb megjelent, Bársonyok és Borgiák című kötetedből (2000) is számtalan versből idézhetnék ezzel összefüggésben a Történelmi reumáktól a kötetzáró Golyóérte kuglibábokig („Miféle történelem kellett? (...) Miféle történelem kell még?”).

– Valami szomj élt bennem a rend, a sorrend, a kronológia iránt. Hol is kell kezdeni? Mivel nincs recept, valahol ragaszkodnunk kell egy konvencióhoz. Nem biztos, hogy a világ kronológiája ott kezdődik, de megegyeztünk egy bizonyos logikában, amelyek mentén el tudunk igazodni. Én ezt az egységet magammal kötöttem meg, az időnként feledékeny emlékezetemmel. A történelem nem egy diszciplína, nem egy tantárgy a sok közül, a történelem az a karácsonyfa, amelyre bármikor, bármilyen korban én még ráaggathatok díszkényt, szaloncukorként egy fontos adatot, de ha az egészre ránézek, akkor látom, hogy ez a múltam, ez a létem karácsonyfája, szerkezete. Akiben ez nincs meg, az hiába olvassa azt, hogy tegnap délután Jávör Pál feleségül vette Honti Hannát.

– Az emberi sors kérdései kezdettől számos versedben összekapcsolódnak a könyvek, a könyvtár, a kultúra kérdéseivel. Gondolok itt olyan nagy prózaverseidre még a hetvenes évek elejéről, mint Az alexandriai könyvtár égése, Raron, a templomtemető vagy Az olvasó Apácza, de az Alexandriai lombtárat vagy más újabb verseidet is idézhetném. Miért van ilyen hangsúlyos, már-már szimbolikus szerepe a költészetedben a könyvnek, a könyvtárnak?

– Az egész vagy olcsó nosztalgia, vagy nagyon drága nosztalgia. Valamilyen értelemben borzasztóan vonzódtam már gyerekkoromban az iránt, amit már megélt az emberiség. A lehetséges mai naplementében megéreztem, minél többet ismertem meg a világból, megéreztem más korok hasonló naplementéjű helyzetét, belső és külső naplementéket. Amilyen mértékben hozzáfértem a nyelvhez, a gondolkodás, a beszéd írásban rögzített formájához, annál inkább megpróbáltam rögzíteni.

Én hiszek abban, hogy a Gutenberg-galaxisnak nem lesz vége. A Gutenberg-galaxist semmivel nem lehet, legkevésbé ezekkel a behemót szerkezetekkel nem lehet helyettesíteni. A könyvet, ha vissza akarom lapozni, visszalapozom, ha akarom, szelídgesztenye süteményhez staniclit lapítok belőle. A selyemhernyó begubózik, aztán kibújik belőle megint egy lepke, ami lepetézik, és kicsi selyemhernyó lesz. A színház lepetézik, a tévé lepetézik, a Gutenberg-galaxis lepetézik, de nem lesz belőle elektronikus kultúra. Az elektronikus kultúrát másra fogják használni a még fejlettebb állapotában a következő nemzedékek. Ebben a fejletlen állapotban az látszik, a Majmok bolygójának főszereplői is kitűnően használják. Mintha neandervölgyi Pupi Nyenyere egyik zsebében egy darab gyantával megcélozta volna a IX. szimfóniát. Mintha így éreztem volna meg valamitől kezdve, hogy a könyv körül, a könyv miatt, a könyvnek, mint mágnesnek a csalogatására épül gyönyörűen egymásra, vagy épül, mint a bambuszrügyek, bambuszrudacs-kák egymásból a kultúra. Az elektronikának, legfőképpen a kompjúter-állatnak semmi köze az irodalomhoz, a könyvnek van.

– Mire képes a nyelv, a szó, a vers a mai világban? Alkalmas-e arra az emberi, irodalmi kommunikációra, amire szántuk, szánjuk? Mire való a költő és a vers ebben a

világban, az utóbbi években, mintha ez a kérdés is egyre inkább foglalkoztatna? Az egyik legutóbb publikált versedben (Ness-poromba ejts egy könnyet, Bárka, 2004. 5.) is azt olvasom: „Aki verset írt – ma népírt, mindhiába várta, / hogy beüt a világbéke s csillapul a tenger.”

– Semmire se, természetesen, semmire se való a vers. Komoly ember, az valamivel foglalkozik, mondjuk mozdonyokat sző, ipartelepkeket kötöget, de aki ilyesmivel foglalkozik, mint a vers, még rontja is a nyelvet. Igaz, a nyelvünket belülről is rontja valami. Régebben a magyar ember vett egy mély lélegzetet, ma

nagy levegőt vesz. Újabbán már azt a feliratot is láttam valahol, hogy „Egy jó árért, az anyámat is eladnám”. Régebben, ha másért nem, a nők iránti tisztelet miatt, Magyarország rengeteg nagyszonyja miatt, ilyen értelmű nyelv- és erkölcsromlás azért nem következhetett volna be. Ma már mindent valami más szempont kormányoz. Ha ezt az egyenes kérdést (Kell-e még a költő? Mire kell a költő?) azoknak tesszük fel, akik mindent le szeretnének építeni, amiből nem lesz azonnali haszon, akkor megint csak ott vagyunk, ahol az elmúlt hatvan évben, amikor a kutatástól az eredményig csak azt mérték, ami azonnal exportálható, eladható, vagy megtérül, amikor a tanítás, a tanulás, a fejben történő csodák akkori euróra, rubelre, dollárra lefordítható dolgok voltak. Abban a világban, amikor már valóban nem lesz költészet és mindennek meglesz az ára, ha minden értelemben ára lesz valaminek, akkor el fog állni az az áradás, ami az emberség, a humánus felől irányul a jövő felé. Az újabb nemzedékek ezt nagyon meg fogják szíveskedni, de ez azt hiszem, nem csupán a magyar költészet dolga, hanem a világ irányulásának dolga.

– Az említett kérdésekről te nemcsak versekben szóltál eddigi életed során, hanem más műnemekben, műfajokban is, például regényekben (Papírrepülő, Az ólomkatona hadifogsága, A képzeletbeli ásatás), olyan kultúrtörténeti munkában, mint a Régi rejtelmek..., s az utóbbi évtizedben megszaporodott esszéikben, esszé-kötetekben (Longobárd korona, 1997, Szélmalom-leltár, 1999). A legutóbb, 2004-ben megjelent Gyarló és kalapács című esszé-kötettedben is érinted például a nyelv romlása, pusztulása kérdését és sok más korábbi témádat: a nemzeti és egyetemes létezés etikai kérdéseit, a magyar–magyar viszonyt, az

értelmiség szerepét, a társadalmi igazságosság kérdését stb.

Miért vált fontossá számokra, hogy az utóbbi évtizedben esszéiben, publicisztikában is egyre többet szólj ezekről a problémákról?

– Azt hiszem, az én nemzedékem már úgy állt hozzá a szó művészetéhez, hogy minden a nyelv által történő újraadagolástól, újrafazónirozástól függ. Az emberek ugyanazt mondják, de ezt nem mi fedeztük fel. Annak idején már Victor Hugo is elmondta, hogy őt nagy történettípusban lényegében ott van az egész emberi történelem, és ott van mindaz, amit nyomorultként erről az emberről el lehetett mon-

dani, de ott van a balzaci életműben, a dantei életműben. Semmi sem új a nap alatt, de minden, amit másként el lehet mondani, az már művészet, mert meg tudja ragadni a következő nemzedék, élő társaság szempontjából a dolgot, és talán segít a rendteremtésben. Akkor nem ilyen tudatosan, de ma ezzel a metaforával tudnám kifejezni ezt: nem mindegy, hogy a hipermangán kétmilliárd emberbe vagy hat milliárd emberbe oldódik? Hatmilliárd emberben ugyanaz a hipermangán mennyiség már csak egy rózsaszín oldat lehet.

Én egészen komolyan nem hiszek ebben. Akárhány milliárd ember lesz, az a csoda, amit a világmindenségben az emberi lény jelent, az emberi lény összes érzékszervére ráhangoló-dó valami, az tulajdonképpen végtelen és kifogyhatatlan.

Talán inkább annak a tragikumát élvezzük vagy szenvedjük, mint-

ha két Gallup-intézet dolgozna, s az egyik azt mondja: Uraim! Itt minden rendben van. Itt csupa Beethoven, csupa Mozart van. A másik azt mondja: én csupa Dzsingisz kánt, csupa Miklós cárt látok. S valóban mintha két emberség lenne, sőt, valószínűleg a személyekben is két ember létezik. Ha Villon délelőtt rablógylkos volt, és délután másodállásban ő írta a költeményeit, akkor valami skizoid vonás van ebben a teremtményben. A homéroszi kérdés is valahol ide vezetett vissza, Shakespeare pedig egyenesen azt mondják, hogy ő nem is létezett, létezett egy pofa, aki úgy viselkedett, hogy Shakespeare-nek hitte magát, és létrehozta ezt az életművet. Van egy nagy román szobrász, akit Brancusiként ismer a világ, s akinek sok zseniális műve van, ő mondta azt, amit én is vallok művészeti dolgokban: a legfontosabb nem az, hogy mihez értünk, mekkora a tehetségünk, hanem az, hogy magunkat abba az állapotba tudjuk hozni, hogy mindezt meg tudjuk csinálni.

– Szóval, miért is írsz minderről mostanában egyre több esszét, publicisztikát?

– Szerintem én ma is ugyanazt csinálom, mint régen. A műfajoknak már réges-régen nincs határa, a műfajok már rég vízummal járnak határtalan szövegek között. Ha az Alexandriai könyvtár égése című művem akkoriban versnek számított, akkor ma lehet szabad versnek tekinteni az esszéimet. Ma éppen a költészet érdekében, amikor egyesek állandóan arról beszélnek, hogy a költészet megszűnt, igyekszik az ember újra a régi formát tisztázva, a régi formákban bemutatni, hogy igenis létezik a szó szoros értelmében világos és koherens beszéd, nemcsak érthetetlen az, amit költészetnek neveznek. S ez esetben az eszköz szentesíti a célt.

BÁLINT TAMÁS

Ajánlom magam

Öreg volnék, bár még keveset éltem, nem hagytak a nagyok érvényesülni, s nem tettem nagyot, mi kedvem lehűti. Az élettől sokat sohase kértem.

Akartam persze váltani világot, váltani szót és álmokat valóra, nem aprópénzre, nem is csillogóra, csak megmutatni annak, aki bántott:

a századnak, sorsnak s irigykedőknek, mielőtt testem ravatalra tennék, s foguk túl korán diadalra fennék, hozzájuk vágnám, utánam ha jönnek:

– Vigyétek sírbarántó varjatok, most verset írrok, ne zavarjatok. –

A róka és a holló

„Elbújt az irigysápadt holdvilág, hogy hangod hallatlan híre s szépsége mögött ne kelljen szégyellnie magát, hallasd hát, itt esdeklem Téged kérve, engedd hallanom híres hangodat.”

Nem tudván a dolgokat mire vélje, s hogy tényleg felhők takarják a holdat, felöltött benne egy léprecsalt madár, minek alig hagyta el csőrét mondat, s szólt a holló: „Soha már.”

Luxus

Saját lábammal akasztom futásom, s akasztom szegre kalapom és írham, ha lassan magam fulladásba sírnám, a sírom is saját kezemmel ásom.

A kést nyakamnál már fáradva tartom, s szintén unom víz alá nyomni főmet, más tartsa ezután hátam, én többet nem kémlelek mentőövért a parton.

A képzet kitölt s üressé kibélel, bilincsen posztolok két gyenge lábon, az égre nézek és oldódni vágyom: de frissen vesznék, vegyülnék a széllel.

Madárról így csak álmodom vakon, viselve bőröm, s hogy benne lakom.

A mondanivaló

A döbbenettől nem tudtam Ránézni. A világot tartó bizalom reszketett, míg az a néhány csepp a szemem alatt összegyűlve lassan megindult lefelé, kikérülve az orrcimpámat elért az ajkamig, és (a fogamvájta sebben) megéreztem a keserűség ízét. Egy szemvillanás és visszaköptem, ugyanúgy, ugyanoda a szeme közé.

Nincs mese

A bordélyba lépve elkapta a mosolyukat, végigsétált mozdulatlanra vált és megkeményedett idomaik közt, majd leheveredett a szalon közepén a legnagyobb bőrkanapéra és eljártzott a gondolattal, noha nem azért tért be. Nem nézte a hajuk színét, a szemük csillogása sem bűvölte el. Nem érdekelte mennyibe kerülnek, vagy mit tehetnének érte, mennyiért mennének el vele. Nem törődött a ruhájukkal, az otthonról hozott neveléssel, hozománnyal. Nem hatotta meg szépségük sem. Csak ü(ö)lt unottan és legyintett. A halál nem válogat.

4. rész: Fogadó

Útmenti fogadó, Pozsony környékén. Az egyik asztalnál a három Garabonciás ül. A pult körül Örzse, a fogadós né sürgölődik, látszik rajta, hogy az Ördög szolgálói közé tartozik. A sarokban két, ugyancsak rossz fajzatnak kinéző muzsikos, egy hegedűs meg egy cimbalmos pattogó zenét játszik.

Első Garabonciás

Poros egy ország, de a főztje jó!

Második Garabonciás

S a bor fölséges. Édes, mint a méz.

Harmadik Garabonciás

És mindnél jobb a talpalávaló, mit híz e két ördögös, csúf zenész!

Első Garabonciás

De jaj! Az éjjel majd bordám törött, pár markos legény úgy nekem szökött.

Második Garabonciás

Fogadom, egy leányzó volt az ok.

Első Garabonciás

Három is. Akár az angyalok!

Harmadik Garabonciás

Póru járta. Berekben kóboroltam, s visongásokra lettem ott figyelmes: egy tisztáson, a telihold alatt két tucat asszony táncolt mezelen. Ágaskodni kezdett a szerelem, sétabotjával előléptem én, ők rám kacagtak, mire megkövültem, gonosz hideg kúszott föl testemen. Nézhettem aztán, hogyan jó a Gavallér, s a szépségekkel mint incselkedik, mint úz pokoli náaszt, míg én, bitang, csak állok ott, randa szatír-szoborként.

Második Garabonciás

Ajjaj, barátim. És az estebédet miből fizetjük? Ki az áldozat?

Első Garabonciás

Té rovod le fogadónk asszonyánál.

Második Garabonciás

De rút! Szájában nincsenek fogak!

Első Garabonciás

Szemed behunyva másról álmodol, ám nincs menekvés: rajtad most a sor!

Második Garabonciás

A pokolba kívánom Hatvanit, ha nincsen ő, hát nem vagyunk mi itt!

Első Garabonciás

Am itt kell lennünk. Most nála az adu, s hol forr a bor, ott mi is 'hon vagyunk, hisz hol találánk izgalmas 'b kalandra? S tudjuk: módját az Ördög jól megadja.

Nyílik az ajtó. Három hangoskodó pokolfajzat lép be: Kankó, Nátha, Rüh.

Kankó

Hé, korcsmárosné! Van-e jó bora?

Örzse

Netene, galád suhancok. Örzse bora nem kölköknek való. Sipirc!

Kankó

A kanmacskádnak mondjad ezt, szipirtyó!

Nátha

Én kölkök, én?

Rüh

Nénémasszony, ahogy elnézem kendet, kend is ugyanazon urat szolgálja, akár mi, csak nem oly régóta. Biza, minden látszat ellenére kend az ük-ükunokánk is lehetne...

Örzse

Akkor üljetek le, hernyók. Mit hozhatok?

Kankó

Bort és gulyást, Kankónak!

Nátha

És béka is legyen benne, varangyos, Náthának!

Rüh

S a nádisikló porhanyós legyen! Rüh csakis úgy kedveli.

Örzse

Rögvest hozom.

Kankó

Jó hely. Szeretem. *(Hatalmasat tüsszent)* Nátha! *(Vakarózni kezd)* Rüh!

Nátha, Rüh

Csak viccelünk, Kankó!

Kankó

Nehogy én is viccelődni kezdjek!

Első Garabonciás

Gyülünk, gyülünk. Ez a három fickó sem földi csecset szopott.

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Elővázlatok A magyar Fausthoz

(részletek)

Ne csak a németek dicsekedjenek vele, hogy volt nekik olyan hatalmas emberük, mint dr. Faust, akút életében tenyerén hordozott, halála után pedig pokolra vitt az ördög, ami elég szép kúüntetés: más szegény ember a maga lábán jár oda. Nekünk is volt ilyen kitűnő emberünk, akinek hírét ma is emlegeti minden ember Debrecenben: doktor Hatvani István.

Jókai Mór: *A magyar Faust*

A magyarok lennének a világ urai, te pedig a mindenható imperátor. Aztán mindjárt a Hold, a Vénusz, a Mars...

Hatvani

És még én vagyok a bolond...

Mefisztó

A Könyvvel minden lehetséges.

Hatvani

Tudtam, hogy hibbant az Ördög, de hogy éppen ennyire... Ilyen eszemtséget életemben nem hallottam.

Mefisztó

Jól van, no. De azért gondolkozz rajta, s megládd, nem is olyan nagy bolondság. Az emberiségnek bölcs és erős vezetőre van szüksége.

Hatvani

Az emberiségnek egyelőre a felvilágosulásra van szüksége. Nevelésre, könyvekre, tudományra. Ez az én feladatomban, úgyhogy ne kísérs, Ördög!

Mefisztó

Időnként undorítóan nyáladzol, mint egy rossz falusi plébános. De ha megízleled a hatalmat, rálátásod is megváltozik. Addig is próbáld kísértecskél próbálkoznék...

Hatvani

Csak tessék!

Mefisztó

Mi a filozófiád az asszonyi nemről?

Hatvani

Jegyesem van!

Mefisztó

Ó, az nem akadály. A Könyvben megvan a praktika, miként lehet tiéd bármely hajadon, avagy szépasszony.

Hatvani

A paráznság bűn.

Mefisztó

Eladni leked az Ördögnek sokkalta nagyobb bűn. Mégis elkövetted.

Hatvani

Az más. A tudományért tettem. Ha nem is volna bűn, akkor sem látom értelmét a paráznságnak.

Mefisztó

Domine! Tudod te, milyen gyönyörű volt Széj Heléna?

Hatvani

Bizonyára, ha már a görögök tíz évig öldökölték egymást miatta.

Mefisztó

Máris idehozom, s megérted, miért...

Hatvani

Ide ne hozd a bestiát! Én nem vagyok olyan bolond, mint a görögök.

Mefisztó

Annyi, de annyi szépasszony van. Mind a tied lehet.

Hatvani

Nem érdekelnek.

Mefisztó

Ha szabad kérdeznem, miért nem érdekelnek?

Hatvani

Mert egy sem főz oly ízletes paprikást, mint az én jegyesem.

Mefisztó

De szebbek!

Hatvani

Mindeniknél szebbnek látom őt!

Mefisztó

Jobban ölelnek!

Hatvani

Az igaz szerelem nagyobb gyönyört okoz bármely ringyó rafinált praktikáinál.

Mefisztó

Megszállott vagy. Hány éve jöttél el Debrecenből?

Hatvani

Idestova négy esztendeje.

Kankó

Ők kezdték...

Mefisztó

Kifelé mindenki! Takarodjatok!

Garabonciások és a pokolfajzatok ész nélkül összekapkodják holmijaikat és kirohannak a fogadóból. Fogadós né térden marad.

Mefisztó

Tegyel rendet. Fontos vendégünk érkezik. *(A zenészekhez)* Folytassátok!

Leül a homályos sarokba. Örzse sietve elrendezi az asztalokat. Kopogtatnak, belép Hatvani.

Hatvani

Jó estét, nénémasszony. Van-e szállás meg eledel a fáradt utasnak?

Örzse

Mindből a legjobb, lelkecském.

Hatvani helyet foglal a fogadó közepén lévő asztalnál. Örzse poharat, kancsó bort hoz.

Örzse

Parancsoljon, fiatalúr!

Hatvani

Köszönöm szépen, nénémasszony.

Mefisztó

(Kilép a homályból) Még egy poharat, szipirtyó!

Hatvani

Mefisztó!

Mefisztó

(Gúnyosan utánozza) Hatvani!

Hatvani

Már egy vacsorát sem költöhet el nyugodtan az ember.

Mefisztó

Dehogynem. Tudod, domine, hogy sosem voltam ellene a falánkságnak!

Hatvani

Tudom, tudom. Hadard el gyorsan a mondókát, aztán itt se lássalak!

Mefisztó

De mogorva vagy! Így kell fogadni egy kedves cimborát, aki barátokozni akar veled? Ahogy kívánod, amice, de tőlem nem menekülhetsz. Tényleg gyalog jöttél?

Hatvani

Gyalog bizony.

Mefisztó

Bolond vagy. Minek is neked a Könyv?

Hatvani

Tudásszomjam végtelen. Boszorkányságra nem kívánom használni. Okosodni fogok belőle.

Mefisztó

Nemes dolog. És mire kívánod használni azt a sok okosságot?

Hatvani

Kísérletezek, okos könyveket írok, oktatni meg gyógyítani fogom az embereket.

Mefisztó

Luciferre mondom, a pápai komisszióban nekünk is vannak jurátusaink, kik szentté avatásodat megfelelő dokumentumokkal fogják támogatni... *(Meglobogtatja a szerződést)*

Hatvani

Ne feledd: kálvinista volnék.

Mefisztó

(Legyint) Nekem egyre megy. Amice, ha példának okáért király lennél, nem tudnál jobban boldoggá tenni a népedet?

Hatvani

Király? Én?

Mefisztó

Té bizony. Mondjuk, Magyarország királya. Természetesen anektálnál még három-négy kontinent, hogy legyen szép nagy birodalmad.

Második Garabonciás

Bizony, hogy nem. Akárcsak a fogadós né meg a muzsikusok.

Harmadik Garabonciás

Az egész pokol erre tart.

Első Garabonciás

Lesz multság, lesz nagy ribillió!

Kankó

(Garabonciásokhoz) Hangos a szó, bitangok!

Első Garabonciás

Ne pattogj, fityfiritty, mert nyaklevest osonnázol!

Rüh

Fityfiritty volt a kurafi apád, akit nem is ösmertél!

Második Garabonciás

Ugat, csimasz, a kultúra belőled.

Nátha

Taknyon csicsonkázatok, ha most fölveszek!

Harmadik Garabonciás

Meg véren is, amidőn orrba váglak!

Kankó

Úgy rúglak ágyékon, csak napok múlva érzed! De akkor nagyon!

Rüh

Nem viszkettek ti egy kicsit, véletlenül?

Garabonciások két kézzel éktelenül vakarózni kezdenek.

Nátha

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Garabonciások tüsszenteni kezdenek, zseb-
kendő után kapkodnak.

Nátha

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Garabonciások két kézzel éktelenül vakarózni kezdenek.

Kankó

Na azért!

Garabonciások két kézzel éktelenül vakarózni kezdenek.

Nátha

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Rüh

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Kankó

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Rüh

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Mefisztó

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Első Garabonciás

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Rüh

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Örzse

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Mefisztó

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Első Garabonciás

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Mefisztó

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Mind

Csak fél kézzel, patkányok! Vagy földre csorog a taknyatok!

Nagyúr!

Mefisztó

És úgy hiszed, hűségben megvárt?

Hatvani

Bizonyos vagyok benne.

Mefisztó

Én nem vagyok olyan bizonyos efelől. Négy esztendő nagy idő, nálatok, halandóknál. Azóta már a második kölköt is megszülte valamely derék iparosnak, aki nem kóricált el éveikig idegen országokba.

Hatvani

Badarságokat beszélés, sátnánfajzat. Megyek. A viszont nem látásra.

Mefisztó

Nem is vacsoráztál!

Hatvani

Aljas szavaid elvették étvágyamat. Percig sem maradok.

Mefisztó

Menj hát, igyekezz kedvesed szoknyájához!

Hatvani el.

Mefisztó

Mily bárgyú is a férfiú,
ki azt hiszi: meg nem csalat,
ő kóborol a nagyvilágban,
nője meg nézi a falat.
Az almát nő fogadta el,
a nőben mindig ég a tűz,
már megérintve születik,
és akkor sem szűz, hogyha szűz.
A férfi? Hadd pusztuljon el,
micsoda ostoba alak!
A nő? A nő az Ördögé,
és velünk együtt megmarad!

7. rész: Kollégium

Ugyancsak a kollégium auditórium. A padokban diákok beszélgetnek, könyveket lapoznak. A hátsó padban Garabonciásék ülnek.

Első Garabonciás

Becsületére válják professzor uramnak az a temetés!

Második Garabonciás

Olyan szívhez szóló volt a búcsúztatója, mintha nem is ő lenne a ludas.

Harmadik Garabonciás

Ej, ha valaki is tudná, mi az igazság a történetben! Nem hálálkodott volna Csatári uram, a volt kedves édesatyja oly szaporán domine Hatvaninak a gyönyörű márvány sírkőért, mit is a professzor úr finanszírozott...

Első Garabonciás

Hiába, gáláns férfiú ez a mi Hatvanink...

Második Garabonciás

Egy idő óta van neki, miből...

Harmadik Garabonciás

Visszagurult már hozzá a garas...

Pedellus belép a terembe. A diákok elcsöndesednek.

Pedellus

Domine Hatvani a városunkat fölkavaró szörnyű tragédia okán mind a mai, mind a holnapai órákat elhalasztja. Am azt izeni, hogy jobb tollú diákok iparkodjanak a szerencsétlenséget tömören és átszellemülten kifejező sírverset fabrikálni, s hogy a legjobb disztichon jutalma a márványban való megörökítésen kívül tíz csengő arany legyen.

Pedellus el. A diákok távoznak, csupán a három Garabonciás és az együgyű Bóta maradnak.

Első Garabonciás

De jól fogna az a pénz...

Második Garabonciás

A versfaragás sosem volt erős oldalam.

Harmadik Garabonciás

Ne bolondkodjatok! Úgyis visszagurul a gazdájához mind a tíz arany.

Első Garabonciás

Igaz. Akkor menjünk. (Bótához) Amice Bóta, velünk tartasz a korcsomába?

Bóta

Jaj, nem. Nagy szükségem volna a pénzre, itt maradok, hátha ez a tudós félhomály meghozza az ihletet.

Első Garabonciás

Sok sikert, amice!

Garabonciásék el. A magára maradt Bóta kínlődik. Mormog, rágja a körmét, két lúdtollat is elrág, összeténtázza magát, feldönti a kalamárist.

Miközben kínlődik, belép Mefisztó és észrevétel nélkül mögéje sétál.

Mefisztó

Min töpreng, amice?

Bóta

Jaj, drága uram, verset kéne írnom a nagy családi szerencsétlenségről, ami városunkban megeseett. Aztán nem akaródzik kijönni. Mind azon gondolkodom, hogyan is néz ki az a disztigó...

Mefisztó

Netán disztichont akart mondani, amice?

Bóta

Azt, azt. Nem ösmeri uraságod?

Mefisztó

Ösmerem. Első sora hexameter, a második pentameter.

Bóta

Jaj! Olyat én nem tudok. Oda az arany.

Mefisztó

Ha csak ez a baj, firkantok én amicének egyet.

Bóta

Jaj, hogy megköszöném. Ha megnyerem, felét is odaadom a pénznek.

Mefisztó

Nem kell a pénz, amice. Hanem cserébe meglátogatnám időnként, csevegiünk erről-arról, hogy ne unatkozzunk.

Bóta

Jaj, szívesen látom bármikor is.

Mefisztó megfogja a tollat és disztichont firkant a papirosra.

Mefisztó

Silabizálja csak, amice!

Bóta

(Tört latinsággal)
»Infans, ut vervex, – puerulus, – nupia, – maritus,
Cultello, – flamma, – fune, dolore cadunt.«
Drága uram, könnyítsen rajtam, fordítsa le!

Mefisztó

»Báránként csecsemő, a fiúcska és anyja és férj, Kés, láng és kötelen s fájdalom által esik.«

Bóta

Remekmű! Ördögös pennája vagy az úrnak.

Mefisztó

Magam is úgy gondolom. Hanem, hogy ne felejtsem el a nevét, s otthonában meglátogathassam, írja fel erre a papirosra.

Bóta kézbe veszi a pennát, és a Mefisztó által elébe helyezett papírra firkantaná a nevét, ám a toll nem ír.

Bóta

Sajnos kiszaradt, az utolsó csöppel írta meg az úr az izé... a disztigont. A kalamárist az elébb feldöntöttem, fölszaradt az is.

Mefisztó

Semmi gond. Egy csöpp vérrrel is jó nekem.

Bóta

Mit bánom én! Örök hálával tartozom.

A penicillussal megkarcolja a kezét és aláírja a papírt.

Mefisztó

Köszönöm. Viszontlátásra, amice. Nemsokára meglátogatom.

Mefisztó el. Bóta gyönyörködve újra meg újra olvassa a verset. Hatvani jó.

Hatvani

Mit keres itt? Miért nem ment haza?

Bóta

Professzor úr! Itt maradtam, mert megköltém azt a bizonyos sírverset.

Hatvani

Válóban? Pedig maga nem úgy néz ki, mint aki versfaragásban jeleskedne. Na, adja ide. (Olvassa, ékes latinsággal)

»Infans, ut vervex, – puerulus, – nupia, – maritus,
Cultello, – flamma, – fune, dolore cadunt.«
Amice! Ezt a verset nem maga írta!

Bóta

Esküszöm, én írtam.

Hatvani

(Megszagolja a papírost) Márpedig ennek a papirosnak kénköszaga van!

Bóta

Könyörgöm, professzor úr, én írtam!

Hatvani

Akkor fordítsa le!

Bóta

Infáns, pöröllylel, Mária... Nem. Bárány, gyermek, Mária meghalt... Ööö...

Hatvani

Amice! Ki adta magának ezt a verset?

Bóta

Egy setét arcú úriember.

Hatvani

És mit kért cserébe?

Bóta

Hogy meglátogathasson. Fölíratva velem a nevemet és a címemet.

Hatvani

Mivel írta meg azt a papírost?

Bóta

Egy csöpp vérrrel. Nem volt már ténta. Kiöntöttem.

Hatvani

Maga ostoba. Nem tudja, ki szokott vért használni ténta helyett?

Bóta bárgyún megvonja a vállát.

Hatvani

Az Ördög, maga tulok! Éppen eladta a lelkét az Ördögnek.

Bóta

Jaj, segítsen rajtam, professzor úr!

Hatvani

Idehallgasson, maga szerencsétlen. Egyrészt itt van tíz arany, mert a vers jó. Nemhiába az Ördög munkája. Ő a legnagyobb poéta. Tegye zsebre és iszkoljon haza, s a szobájából ki ne tegye a lábát! Az ajtóra rajzoljon egy boszorkánylábat, mi áll két összetűzött háromszögből, föléje pedig írja fel, hogy: cras. Megjegyezte? Cras! Ami annyit tesz, hogy: holnap. Takarodjon.

Bóta eliszkol. Hatvani kifelé indul, de visszahátrál, mert hajlongó idős férfi lép be a terembe, Csatári István, Mária apja.

Csatári

Jaj de jó, hogy itt találok a méltóságos professzor urat. Bocsásson meg a professzor úr, hogy ismét a szemem elé merészelek kerülni. Tudom, nagy bünt követtem el méltóságod ellen, hogy a lányomat férjhez adtam, bánom is nagyon, sose fogom magamnak megbocsátani. De méltóságod jósága végtelen, bizonyosság rá a gyönyörű sírkő, amit méltóságod adományozni kegyeskedett...

Hatvani

Most lett meg rá a vers is. Akarja hallani?

Csatári

Megtisztel méltóságod.

Hatvani

Deákul vagyom, de lefordítom magának:

»Báránként csecsemő, a fiúcska és anyja és férj,
Kés, láng és kötelen s fájdalom által esik.«

Csatári

Nagyon szép és megható, professzor úr. Hanem baj vagyom, meghozzá irtózatoss, s annak okán volnék én itt. Mint méltóságod igen jól tudja, tegnap volt a temetése szerencsétlenségnek, s hát, uram, a boldogtalan lélek már éjjeltől meg is jelent kísérteni. Olyan siralmasan kísértett a lelkem, hogy evett a frász engem meg a feleségemet, éjjel egyig, mikoris eltűnt. Majd meghaltunk a rettegettől, s a hideg ráz azóta is. Rosszabb volt ez kérem, a lidércnyomásnál is. Biztos azért jár vissza, mert eldobta magától az életet, mégis temető földjébe temettetett. Méltóságod tudása oly nagy, hogy talán még azt is tudja, mit kell tenni, hogy a kísértet elmaradván leányom lelke nyugvást találjon...

Hatvani

Menjen csak kelmed haza békében, Csatári uram, s készüljön föl lelkileg, mert ma éjjel még visszatér a hazajáró lélek. De holnaptól nyugodtan alhat.

Csatári

Köszönöm, drága professzor úr. Az Isten áldja meg a nagy jóságáért.

8. rész: Temető

Temető, Mária sírja. A harangok elütik az éjjelt. Pokolfajzat lopakodik a sírhoz, ázni kezd és előhúzza Mária élettelen testét. Szájára tapasztja a száját, majd élettelenül összeomlik, az életre kelt Mária pedig elrohan a város felé. A sírkő mögül előbújik Hatvani, a pokolfajzat élettelen testét arrébb vonszolja, sétabotjával

mágikus kört von maga köré, majd ráül a testre. Nemsokára visszatér a kísértet, keresi a testet, nem találja, ekkor fölfedezi Hatvanit.

Kísértet

Add vissza alakomat, amin rajta ülsz!

Hatvani

Nem adom.

Kísértet

Add vissza, amíg szépen kérlek! Időm rögvest lejár, s vissza kell térnem oda, ahonnan jöttem!

Hatvani

Nem adom.

Kísértet

(Hízelegve) István! Hát nem ismered föl, István? Pistám. Pistikém. Nem ismered föl a te Mariskádat? Pedig téged szerettelek. Mindég téged szerettelek. Apám kényszerített férjhez, ezért büntetem őt kísértéseimmel. De téged most is, a síron túl is szeretlek.

Hatvani

Hazudsz!

Kísértet

Ha visszaadod az alakomat, mindennap kijöhetsz, s éjjeltől egyig szerelmeskedhetünk. Minden éjjel a tied lesznek, földön túli gyönyöröket kínálok. No! Pistám! Pistikém. Most már csak a tiéd vagyok. Nem kellek már neked?

Hatvani

Nem bizony!

Kísértet

(Fúriaként) Add vissza az alakomat, vagy meghalsz!

Hatvani

Jer, vedd el magad!

A kísértet nekiront, ám a mágikus kör visszatántorítja.

Kísértet

Utoljára parancsolom: add vissza az alakomat, amin rajta ülsz! Add vissza! Add vissza!

Hatvani

Nem adom.

A kísértet felüvölt, mire tizenhárom randábnál randább pokolfajzat bukkan föl minden irányból, fenyegetően közelednek Hatvani felé. Körbeállják a kört, hörögnek, sivítnak, szitkozódnak, fenyegetőznek. Hatvani nyugodtan üldögél, tarisznyájából kenyeret és szalonnát vesz elő és szalonnázni kezd. A kísértet végül int, a pokolfajzatok elszélednek.

Kísértet

Jól van. Hatalmad van fölöttem, tehát parancsolj, mit tegyek, mit adjak, hogy visszakapjam az alakom?

Hatvani

Hozz énnékem egy zsák kispénzt!

Kísértet térül-fordul, hozza a zsákot.

Kísértet

Itt a zsák kispénz. Gyorsan add vissza az alakomat! Mindjárt üti az óra az egyet, s akkor végem van, ha meg nem kapom.

Hatvani

Elébb keress ki nekem e zsák kispénzből egy aranyat!

A kísértet őrjöng, toporzékol. Majd a zsákba nyúl, előhúzza egy aranyat és Hatvani ölébe dobja.

Kísértet

Téssék. És most add vissza az alakom!

Hatvani

Ahá! Megcsaltál. Nem mind kispénz, amit hoztál. Már most nem áll az alku.

Kísértet

Átkozott kurafi, becstelen latra, megfizetsz még...

Ebben a pillanatban egyet üt az óra. A kísértet összeomlik. Hatvani kilép a körből, eltemeti Mária testét, majd távozik.

A temetővel szomszédos házhoz Mefisztó közeledik. Durván kopogtat az ajtón. Semmi válasz. Ismét dörömböl. Majd fényt csíhol és a fényben megpillantja az ajtóra rajzolt boszorkánylábat, fölötte a »CRAS« felirattal. Hátrahőköl, majd az ablak alá áll és üvöltölni kezd.

Mefisztó

Mondd meg Hatvaninak, hogy találkozzunk mi még! Te pedig jól jegyezd meg: „Per multum »cras! cras!« cito dilabatur actas.” Érted, nyomorult? „A sok »holnap!« alatt életet is lehalad.”

MÁRKUS-BARBAROSSA
JÁNOS

Párizsba, tegnap

Párizsba tegnap beszökött az ősz,
Kiszökni úgyse kedve.
A Saint-Germain-dès-Près-n kutyák
Gazdikra tekeredve.

Kutyagolászó gallusok,
Hannibál csökött serege...
Kérdésem: Kárpátok alatt
Szabad-e sírnom? Merev-e?

Cézár miért nem jobbra ment?
Agrippinából seregek –
Brutusz bicskolná önmagát –
Micsoda mókák, gyerekek!

Refrain:

Nem lettünk lám gallonkék-
fehér-piros szalonkép.
Belógnak néha zöldibb
Ábrándjaink a földig,
S alább hol kecskerágót
Büvölnek fecskevárók...
És latinul kukorikolna
Kakas a csíki Sorbonne-on.
Mais bien, Jehan, mais bien, bonhomme.

Születésnapomra

Múlандóságom tárgya lesben,
Tyúk szendereg a húslevesben,
Harangoznak itt-ott belül.

Míntha vasárnap lagná jonhom,
Költözködik a szebb, a jobb hon,
Tizenkét óra tíz perc.

Kanalazgatok nagyban és
A délutáni nagy manézs
Megtelve hópihékkal.

Szindbád, ma újabb tengerek –
Hajók, bajok, úthengerek,
csicsókák, mókák, fókák.

Minden hazában hontalan,*
A húsleves be gondtalan,
Sekély e kék.**

Fényes volt ám, s elszállt a lakk.
Bángyó farimnek szántalak
Cseremiszem.

*Kerouak
** J. A.

Megint szonett
Asszonykámnak

Takarj be kedves, celofánba göngyölt.
Letudnék némit három évszszakomból,
Példád, szószéked: hájas bércszagomból
Negyedként légy te disznóm, kit a gyöngy
ölt.

Hogy szótalogjam hetyke úri kómám?
Légy névelő és névutó fenyér,
Szájpadlásra tapadt csiriz, kenyér,
Csipácska, bármi, letten légy kakóm tán,

Ízem, izém; lásd juszt is írom versed.
Galambok dolgát posta viszi távol,
Meg hozza, míntha kontyon, dombon át,

Áthozza postás szájában a verset.
És rendbe rakja, rakja mint a tárból
Kalasnyikov a svarcos zongorát.

Szabad ember annyiféle Tízparancsolatban élhet,
ahány lehetőségnek vélt levél a fügefán

Kávéházi beszélgetés az 50 éves Márkus-Barbarossa Jánossal

Első koccintás

– Zenész és zeneszerző. Hangszerkészítő és -szakértő. Műkereskedő. Költő. Festő. Grafikus. Szobrász. Fényképész. Restaurátor. Mindezeket föl kell sorolni, lehet hogy egyebet is neved említésekor. Mindegyik műfajban a nemzetközi prérin mozogsz. A számos művészeti ágat és műfajt egy excentrikus életművész elméje foglalja össze. Őseid Velencéből indultak el – te Nagyvárad közelében születél. Életednek számos állomása volt, végül Bécsben kötöttél ki. Egyelőre. Életutadról, kalandjaidról mítoszok forognak fenn. Megkérlek, foglald össze életed történetét.

– Még összefoglalva is hosszú lenne, ezért kérdésekre – életutamat illetően – igyekszem kicsit másféle választ adni, idejében leszoktam, illetve leszoktattak arról, hogy folyton a hátam mögé tekintgessenek.

Ötven esztendő távlatából úgy tűnik, megszülettem, bár a valamikori román államhatóságok jóvoltából ez laza kételyeket támaszthat: az országból való – szerintük „végleges” – távozásom előtt bekértezték születési bizonyítványomat is, tehát én becsületszavam ellenében jöttem vagy mentem 1955. június 4-én e szép világra (talán inkább világgá): osztrák papírjaim ezt igazolják.

Anyám közlése szerint szombat volt, délután, és paszulylevessel várt ebédre.

A szilágyzoványi református templom őrizhet valami keresztelési okiratot, jegyzőkönyvet, őszintén bevallom, soha nem néztem utána, hiszen közel negyedszázada, elvárásaim és akaratom teljes tudatában hivatalosan kiléptem minden egyházi kötelékből. Tolmács nélkül igyekszem leélni életemet, egyházi intézményeket csak szépségük, s műkincseik tanulmányozása végett látogatok. No meg évente-kétévente valamelyik barátom násznapjaként.

Válahol bajom volt és van a transzcendentális közvetítő szereppel: elfogadom, sok embernek szüksége lehet minderre, mert lehet. Én másképp élem meg a magam valóságát, a hitemet, semmiképp nem monoteistaként (azaz muzlimként), még kevésbé a Szentháromság hitének – szerintem – pszeudo-monoteizmusában. Jól elszórazogatok néha önmagamon: ilyen kijelentésért „Európában” még két évszázaddal ezelőtt akár eretnekessé jászott volna velem a Szent Inkvizíció, miként Goyával, vagy a nagyváradi Annával, Erzsébettel s tucatnyi hozzám hasonló anonimusszal – s igencsak segedelmem megsüttesére ítélt, a semmi s valami dogma jogán. Aranyeremre való tekintet nélkül.

S hogyan váltam felnőtté?

Hát kérem, ez egy dolog: mit ért közvetlen környezetem a felnőtté váláson?

Ván-e olyan környezet, ami jogosultsággal bír illyzerű kérdések felvetésére, megítélésére?

Szerintem én soha nem kívántam „felnőtt” lenni, az nem egy kóser szakma.

De tudom, hogy a világon sok felnőtt létezik. Nem irigylem őket.

Persze, idejében megkaptam én is a személyazonossági igazolványom, nehogy meglóghassak bármily társadalmi konvenciók és főleg törvények szabta kötelezettségek alól. Mert mindaddig más hasznát nem láttam-tapasztaltam.

Válójában „szabad” emberen kívül semmi nem kívántam lenni, járom körbe ezt a nagy megterített asztalt, s ami épp megtetszik, azt kézbe veszem, szagolom, kóstolgom, tanulmányozom, foglalkozom vele, megtanulom vagy elfelejtem. Ezt egyesek életművészetnek becézik, mások káoszknak, megint mások dilettantizmusnak. Talán az utóbbi a helyes kifejezés, bár mára az eredeti szó, a *dilettare*, *delettare* értelme nem is enyhén pejoratívba csúszott át. Érdekes, a román nyelv még őrzi az ősi értelmet: *delectare*, *a se delecta* stb.

Miként a tolvajt, engem is az alkalmak, lehetőségek, meg persze kielégíthetetlennek tűnő kíváncsiságom toszogatott és toszogat innen amoda, gyermekkorom óta reménytelenül igyekszem minden percemet valami számomra fontosra megtölteni. Mert tudom, hogy pont most vagyok, ez az egyetlen alkalom

és lehetőségem. Hogy leszek-e, azt nem óhajtom tudni, s hogy voltam – az meg nem érdekel. Persze, bizonyítási vágy még élhetett bennem úgy tizennyolc-huszonnyolc éves koromig, hogy imponáljak a vadnak, de ez zsi-geri, s nem értelmi állapot. Ötvenévesen már egyszerűbb: tudom, hogy az értelmi „józan-ság” határain belül minden megvalósítható. Mi teremtjük eszközeinket, szintűgy a magunk elleneszközeit is, majdnem bármire.

Legfeljebb a „majdnem”-et nevezhetjük transzcendentális tényezőnek röpke életünkben.

Fogalmak, eszmék, tárgyak özönében élünk, amelyeket agyam, mezei mivoltában másképp, talán egyszerűbben igyekszik felfogni, mint a konvenciókkal, mértekegységekkel, elvárásokkal megáldott környezetünk. Magyarán, kerekeim gördülékenysége nem feltételezi a newtoni regulákat.

Szabad ember annyiféle Tízparancsolatban élhet, ahány lehetőségnek vélt levél a fügefán!

Én ezt a szabadságot választottam, minden igyekeztem arra irányult és irányul, hogy más is megélhesse, akinek ez megfelel(ne). Lehet, hogy kérdésben az „excentrikus” jelző alatt ez értendő?

Vélt és valós példaképeim is – számszerint sem kevesek – mind ezt sugallták.

Ott érzem igazándiból otthon magam, ahol az ember testén-lelkén (ha már van nekije) nem kell folytonosan övszerket viseljen. Szerintem így kéne egy igazi hazának kinéznie.

Ezt kerestem és keresem számtalan próbálkozásaimban, hiszen az alkotás már egyféle haza, „s vagyok, mint Jónás, a halakban s templomfalakban a gyónás.”

Másfél évizzeddel ezelőtt, egy dokumentumfilmben még az utat neveztem hazának, esetemben ez is talál, még mindig gyakran ébredek fel arra, hogy nem tudom melyik országban, milyen városban vagy faluban ér utol az ébrenlét. Néhány millió zötyögött vagy repült kilométer után ez már nem feltűnő. Válás a közhely: mindennütt otthon vagyok, ha jól érzem magam. Kivétel talán csak egy akad: Erdélyben körülményektől függetlenül bármikor otthon vagyok. S ez régebb is így volt, mikor még nem tettem be a lábam az „országba”, de Párizsban Nagyvárad felnagyított mását véltem felfedezni, Trientben Torda főtérét, az északgörög vagy korzikai pástorfaluban Törockót, esetleg Kidét, a lappok (számk) földjén a Mostog – mert pont olyan, és még sorolhatnám...

Vagy talán arra lettél volna kíváncsi, melyik Peceparton rúgtam a labdát, (mert rúgtam!), s melyik körösrévi szikláról lestem pelyhedzőként az alanti bokorból kilógó értelmiségi bokákat? (Mert lestem!)

S hogy nevelő anyai nagyanyám pincérlányként hogyan élte meg Adyt, Juhász Gyulát, netán Tabéryt? (Mert ott volt szegény reggeltől estig közöttük, körülöttük!) S miket „mesélt”?

Netán hogyan éltem meg a kommunista diktatúrát? (Mert megéltam azt is!)

Vagy a „Nagy Nyugati Szabadságot”? (Ügyszintén!)

Utóbbihoz talán annyi megjegyezni valóm lenne, hogy egyfelől végleg tudatosult bennem kisebbségi mivoltom, ebbe születtem bele s ekként fogok meghalni, most már teljesen

mindegy hogy hol, pláne 2004. december 5. után, másfelől állandó idegen nyelvközegben leszoktam a fecsegéstről, megszűnt a nyelvi automatizmus, még anyanyelvem használatában is.

Ezek sok mindenben segítettek, hatékonyabb odafigyelésre és mérlegelésre készítettek, készítenek nap mint nap. Más kultúrák közvetlen megtapasztalásáról, másféle értékrendek tiszteltéről nem is beszélve.

Nos, válaszolnék a fentebbi kérdésekre: hát minden fasza volt, számomra minden élményt jelentett. De mivel az alapélmény – természetéből adódóan – egyszeri, mint te, mint én, vagy ő(k), nem kívánok jó viccet kétszer-tizenkétszer elmondani.

Második koccintás

– Életrajz helyett egyfajta monológot, hitvallást mondtál itt el nekem... Egy izgalmas mellébeszélést – mert minden hitvallás kicsit az...

Nem nevezném hitvallásnak, mert sem égi, sem földi csodákban nem hiszek, s ha nem hiszek, nem vallhatok hitet. Általában mindig igyekszünk mellébeszélteni, hacsak nem motyogóként jelez az orvosi látletünk, okosabban mondva: a diagnosztikánk.

A monológ – szerintem – a legfennköltebb s egyben „leggalázatosabb” műfaj megtestesítője: csak a vezérszavakat tudja – ha tudja – megalkotása ritmusában és értelmében, viszonylagos értékében megalkotni.

Mai agyammal feltételezem, hogy az ógörögök – de miként ezt a reneszánsz Shakespeare-ről és a barokk Sebastian Bach-ról már végérvényesen tudjuk – a művészre bízták ékes szólóik, monosz-logoszaik kiteljesülését.

Mekkora bizalom, mekkora könnyelműség! Hát én nem vagyok azok! Csak mezei mellébeszélő.

Észregetek s tetszelgek magam mellé, mert kívántatik, hogy ne adj’ Allah, értsetek, ha akartok.

Hidd el, vesztünk akkor kezdődhet, s hamarosan, ha képernyőt – esetleg értelmező szótárt csatolnak agyunk idegvégződésére. A vegetatív idegrendszerünket később fogják megbabrálni, hiszen ebből él a Mindenség. Ezt nem Verne Gyula vagy Lem Sztaniszláv találja ki, hanem értelmezett szükségünk értő ipara.

Milyen könnyű volt kinyilatkoztatni akár fél évszázaddal ezelőtt: „Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott hazafelé menet?...” Érdekes, ezt még nem fedezték fel a csokoládégyárosok.

Kedves Johann barátom és társam a Nagy Izében, (kis szerencsével) meglátod: segédkurva lesz a művészallat, életiparos, életiparos-segéd, rakás betű- és képgyáros, ha máságot mint értékes végeredméket nem fedez fel magának a huszonegyedik század Új Birodalma. Ez nem kultúrpresszimizmus, nem vagyok én olyan, csak figyelve mellébeszélék. Kis profétizmust, velejárával egyetemben mindig kamel (romaneszk, illetve argó: szeret) a nagyérdemű.

Kérdezett: ORBÁN JÁNOS DÉNES

Bulgakov Irodalmi Kávéház, Kolozsvár,
2005. május 8.

Folytatása a 11. oldalon

Thé és Theatron

A kiegészítés, a komplementer viszony igen jelentős a magyar színházi hagyományban, elég ha csak a kétközpontú színház- és színművészeti fejlődésre gondolunk (Kolozsvár és Budapest színházi életének sokáig érvényben lévő és egymást kiegészítő viszonyára). A mai, aktuális dráma- és színház-történeti elméletekhez, eseményekhez való viszonyulást jól mutatja az a tény, hogy a *Néző, játék, olvasó* című kötet, a *Thé füzetek* első darabja azonnal felidézi az ugyancsak egyetemi (de vesprémi) környezethez kapcsolódó *Theatron* könyveket. (A füzetek megnevezés egyébként a szerénység jele, hiszen a közel 350 oldalas kötet legfennebb valamely színház-történet méreteihez képest nevezhető füzetnek.)

A dr. Egyed Emese által szerkesztett kötet számos (színház- és drámatörténeti) újdonságot rejt magában, az első azonban az, ami a könyv előszavából derül ki: Kolozsváron évek óta működik a Thália Helyi Élete (THE) nevet viselő egyetemi kutatóműhely. E (többéves) munka egyik terméke jelen kötet, amely tizenhárom tanulmányt tartalmaz, elsősorban a 18–19. század színház- és drámatörténeti „eseményeire” fókuszálva.

Ha színház- és/vagy drámatörténeti tanulmányokat veszünk kézbe óhatatlanul felmerül a kérdés: milyen színház- és drámaelméleti pozícióból beszélnek a szerzők?

A kérdésre részben már a kötet előszava (Egyed Emese: *Színház- és könyvközvetés* című bevezetője) is megadja a választ: „a könyv írásai a vizsgált szövegek időrendje szerinti egymásutánban magyar drámaszövegeket, színjátszástörténeti forrásokat, színjátszástörténeti szokásokat vizsgálják filológiai és művelődéstörténeti, történeti dramaturgiai szempontból, illetőleg módszerekkel”. Fontos tudni e kötetéről, hogy a közölt tanulmányok némelyike államvizsgavagy doktori dolgozat része, mint ahogy az sem mellékes, hogy a kötet szerzői: filológusok. Ezzel magyarázható, hogy a témák megközelítése elsősorban történeti, adatközlő és feltáró jellegű, azaz: filológiai kutatómunka eredménye. Ezért van az, hogy olykor felbukkan egy-egy rosszul használt szakszó, ráadásul éppen ott, ahol a kötet egyik legérdekesebb részénél tart az olvasó. Ami a munkák elméleti hátterét illeti, a szerzők elsősorban Erick Bentley, Peter Szondi, Peter Brook, Martin Esslin és Bécsy Tamás színház- és drámaelméleti szövegeire alapoznak, valamint számos irodalomtörténeti és színház-történeti helyre. Az a tény azonban, hogy a rítustól (a temetkezési szokások színházi jellegű részeitől) a színházi zsebkönyveken át, Petelei Szini-kritikusi munkásságának új megvilágításba helyezéséig terjed a kötet által „befogott” színház- és drámatörténeti tér, mindenképpen érdekes és tanulságos kötetet teszi a tanulmánygyűjteményt.

Florentina és a zsebkönyvek

De térjek rá a szövegekre. Az első Demeter Zsuzsa *Florentina, avagy a barokk szerelem dramaturgiája* című tanulmánya, amely arra keresi

A dráma- és színház-történeti tanulmányokat tartalmazó *Néző, játék, olvasó* című kötetben fellelhető írásként széles skálán mozognak, amint a könyv alcíme is jelzi: színház és dráma terében. Ami már csak azért is fontos, mert dráma és színház nem azonos, hanem egymást kiegészítő, komplementer fogalmak. Színház nem létezik dráma(i konfliktus) nélkül, mint ahogy a dráma is csak használat útján válik azzá, amit magyarul színműnek, színre való műnek szokás nevezni.

Színházról a drámáig – és vissza

a választ, drámának tekinthető-e egyáltalán Gyöngyösi István Florentina című drámája, vagy csupán „drámaként olvasható”. Demeter Zsuzsa, miután felvázolja a dráma alapszituációját, fő tartalmi és szerkezeti elemeit – végkövetkeztetése pozitív: a kevésbé ismert Gyöngyösi-szöveg igenis drámaként működik. Ráadásul olyan szerepeket, amely viszonyul a drámai hagyományhoz és ironikusan távolságtartó is e hagyománnyal szemben.

A tanulmánykötet gerincét képező színház-történeti tanulmányok sorát Kovács Eszter dolgozata nyitja meg *Varia des Hermannstädter Theaters* című dolgozatával, amelyben egyrészt kitér arra, hogy milyen feltételek mellett jelenhetnek meg a színházi zsebkönyvek (elsősorban a nézők kulturális, műveltségi szintje a meghatározó), másrészt rávilágít arra a tényre, hogy e könyvek a közönséggel fenntartott dialógus fontos elemei lehetnek. (Azoknak, akik kevésbé járatosak a 18–19. századi színházi zsebkönyvek világában, el kell mondanunk, hogy ezek a könyvek bizonyos értelemben a mai műsorfüzetek elődei, de igen gyakran anekdotákon, színházelméleti íráson túl szabályos „közönségnevelő” írásokat is tartalmaztak.) Az 1820 és 1860 között német nyelven megjelent zsebkönyvek egyikében még szabályos dramaturgiai ábécére is rábukkant a tanulmány szerzője, ezen ábécével is igazolva azt, hogy a szóban forgó zsebkönyvek közönségnevelő tanfolyam részeinek is tekinthetők.

Mint ahogy színházi nevelés kérdése az is, hogy egy színházi zsebkönyvben feltüntetjük az összes segédanyagot – név szerint. Ami a mai műsorfüzetekben már ritkaságnak számít.

Kovács Eszter az azt követő időszakról ír, amit János Szabolcs dolgoz fel *Színház- és drámaelméleti nézetek az 1790–1820-as években*, ráadásul úgy, hogy nem csupán a színházelméleti tárgyú írásokra figyel, de más diszciplínák e témával kapcsolódó szövegeire. Ebben egyébként hasonlítanak a tanulmánykötet szerzői, hiszen a barokk kapcsán Baltasar Gracián idézi Demeter Zsuzsa, Bodó Márta pedig az egyházi színházi témájú írásból idéz többször is.

Színház, rítus, nevelés

Bodó Márta *Színház, színjáték – és a katolikus nevelés* című tanulmánya elsősorban a bevezető részben számít igazán izgalmas olvasmánynak, hiszen itt pontosan adatom, milyen is volt a korai kereszténység színházról alkotott képe. E kiindulóponttól jut el a szerző egészen a XVIII. századi iskolaszínjátszásig, amikor a katolikus és protestáns iskolákban egyaránt érvényre jut az, amiről János Szabolcs is szól dolgozatában: a korábban elítélt színház erkölcsi, morális

értékelése egy szintre került a templommal és az iskolával.

Színház és rítus témájában (erdélyi szinten) Tamási Aron drámaíró munkássága kapcsán olvashatunk izgalmas szövegeket, színház és rítus kapcsolata többször felbukkan a *Néző, játék, olvasó* című kötetben is. Nagy Zsófia Borbála írása, amely a nőkérdés 19. századi halotti prédikációkban való felbukkanását taglalja, mintegy bevezeti Egyed Emese *A gyászpompá* című tanulmányát, amelyben a szerző megállapítja, hogy a „látványkülönlegességnek” számító temetéseken a <<keservesek>> (gyászolók), az actorok (szónokok) és a meghívottak olyan történések (<<produkció>>) részesei voltak mindannyiszor, ami mai megítélésünk szerint is megfelel a komplex (művészi) élménynek”. A szerző ezzel is alátámasztja, hogy bármely nemzeti kultúrán belül folyamatosan jelen vannak azok a jellegzetesen előadóművészeti jelleggel bíró események, rítusok, ünnepek, amelyek megtermékenyítő hatással lehetnek nem csupán az éppen aktuális, de az eljövendő színházi kultúrára is.

Látványkülönlegességnek számíthatott a 18. században a tánc is, hiszen egy megkésett moralista versbe szedett táncellenes traktátusának létezéséről értesülünk Király Emőke *Kolozsvári kézirat a táncról* című tanulmányából. Ugyanakkor bizonyos színházi toposzokra, a mimésis kérdéskörének egyedi feldolgozására is rábukkunk az elemzett traktátusban, ahol az ismeretlen szerző majomhoz hasonlítja a táncost.

A kötet anyaga attól válik igazán (színház-történeti szempontból mindenképpen) izgalmas olvasmánnyá, amikor rávilágít: milyen előzményei voltak a 18. és 19. században a mai magyar színházi kultúrának. Figyelembe véve azt a tényt, hogy a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron színház az utóbbi évtizedben jobbnál jobb előadásokat visz a közönség elé, különleges csemegeként számíthat a város 120 évvel ezelőtti „színházi állapotát” ismertető Bartha Katalin Ágnes tollából származó tanulmány. A *Színlapok tükrözött színházvilág Sepsiszentgyörgyön (1880–1885)* című dolgozat fél évtized hivatásos színészetének krónikájaként olvasható. A sepsiszentgyörgyi színlapok érdekes, ma is felhasználható ötleteket nyújthatnak azoknak, akik színházba kívánják csalogatni a közönséget.

„Az egyes színlapokon a közönségcsalogatás, a reklámfogások különböző nemeit különböztetjük meg. A színpadi látványosságokra, trükkökre való hivatkozás lenne az egyik módja; a darab művészi értékének kiemelésére szolgáló információ egy másik; és valamilyen helyi érdekeltiség információra való hivatkozás egy harmadik lehetséges módja a közönségcsalogatásnak” – tudjuk meg Bartha Katalin Ágnes tanulmányából.

Dráma és dramaturgia

A kötetben fellelhető néhány olyan szöveg is, melyek különböző drámák (színművek, szomorújátékok) dramaturgiai vázát próbálják meg rajzolni, vagy, mint ahogy ezt Széll Anita teszi – a világirodalmi terepen belül az őt megillető helyre helyezni a szöveget. Széll Anita *Gottsched – Bessenyei. Dramaturgiai komparáció* című tanulmányában úgy hasonlítja össze a két szerző Ágisz történetét feldolgozó drámáját, hogy közben odafigyel az irodalmi, világirodalmi előzményekre is.

Két, kevésbé ismert drámai szöveget szálaz szét Farkas Wellmann Éva és Kocs Éva egy-egy tanulmánya. Farkas Wellmann Éva a Magyarósi Szőke József által írt *Bálamber* című, a hun mondavilágból merítő szövegben nem csupán az aktualizált történelemképre hívja fel a figyelmet, mint romantikus sajátosságra, de arra is, hogy a szereplők, még a komorna is jól egyénítettek, a darab szerkezete kiegyensúlyozott, és alkalmas cselekményhátteret nyújt „az éppen kimondásra szoruló eszméknek”.

A tanulmánykötet legalaposabb színház-elméleti és dramaturgiai tudással is kellőképpen felvértezett szövege, Kocs Éva *A regionális dramaturgia értékei* című tanulmánya, amelyben Szigethi Gyula Mihály kéziratok drámáival foglalkozik. Külön foglalkozik a tér jeleivel, a címek és szövegek viszonyával, a drámák felépítésének és cselekményének tagolódásával, külön odafigyelve a szereplők közötti viszonyokra is, melyeket pontosan felvázol a tanulmányt követő ábra-melléletekben. Minden dicséretet megérdemelve, ha nem követne el egy szarvas hibát, jelszül azt, hogy a kötet 191. oldalán összekeveri a dráma és a színházi előadás fogalmát, ami színházi tárgyú írásban – bűnnek számít. Mint ahogy az is sajnálatos tény, hogy a komoly filológus munkát végző kezek nem figyeltek kellőképpen a lábakra, a lábjegyzetekben ugyanis rengeteg a sajtóhiba.

Ennek ellenére a *Néző, játék, olvasó* című tanulmánykötet mindenképpen elősegíti az erdélyi színház-történeti és színházelméleti irodalom megerősödését, különösen akkor, ha a THE műhely a színház-tudomány, illetve dramaturgia szakos egyetemistákat is bevonja majd a kutatómunkába, hiszen ők (bár elvileg a téma fiatal szakértői) egyelőre még hiányoznak a Thé füzetből.

KARÁCSONYI ZSOLT

Néző, játék, olvasó. Dráma- és színház-történeti tanulmányok. Szerkesztette: Egyed Emese. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004.

köszönhetem, hogy annyi mindenre jutott és jut időm.

Álmodozni viszont szoktam. Valójában mást se csinállok. Lehet, hogy így kívánkoznám kárpótolni magam semmibe vesző álmaimért.

– Ezt neveznéd alkotásnak?

– Talán. És főleg álmokfutásnak, mert az jobban hangzik saját fülhallásomból kifolyólag. És nem nyugtatódók, egyetlen bajom, hogy álmokfutásaink homokozóit szeretetteljes palánkokkal igyekeznek egyre inkább körbetenni, -rakni, -csoszni őrző-védő felelős közegeink. Igyekeznek elhíttetni velünk, hogy kétlábúak vagyunk, „Zaunenreißer” (labancosan: *bekertítésre alkalmatosak, méltóak*) ezek szerint a képzelet is lábon jár, tiszta ingyen!

– Szárnyakat kívánnál magadnak?

– Talán. Talán gólyalábakat...

... meg sok finom bort a kocsmaasztalra. Az asztalunkra. És most semmi, de semmi mást...

Szabad ember annyiféle Tízparancsolatban élhet, ahány lehetőségnek vélt levél a fügefán

Folytatás a 10. oldalról

Na, most mondtam egy nagyot, s erre iszunk egy kicsit.

Hajnalban él a nemzet!

– *Kedved szerint hol s mikor született volna szívesebben?*

– Lehet hogy génjeink, vagy a csillagzat akármilye határozza meg kilétünket, milyenségünket, én akkor is vallom s hiszem: kóros vagy véletlen tényezők sérelmein túl mindenki felelős vagy felelőtlen alkotója önmagának, túl nemzőink nyilvánvaló ténykedésén. S jöhet a vakaródzás, a panasz: mert a körülmények, mert a Józsi néni, mert a Szekuritáté vagy a Béem, a MaSoP, mert a bal lábujjam tyúk-szeme...

Darwin – amennyiben meghitelezük neki észrevételei valós voltát – fejlődési folyamatunkból szinte kifejejtette az *akarati tényező*.

Úgy néz ki, megint mondok egyet.

A kocsmaasztal a világ közepe – köz- s helyben él a nemzet –, pont hazája volt s van itt mindenek. Ugye természetes, hogy mi itt ülünk s állandó nagy dolgunk (nagydolgunk) van a Mindenséggel. Csak ne lenne ilyen kicsiny ez a kocsmaasztal...

Kérdésed megválaszolandó: még ilyen feltételek árán is kocsmaasztal mellett, és mindig holnap szerettem volna megszületni, az előzményekről van némi sejtésem.

– *Kijelentéted alapján feltételezem, hogy a jövő s a szép remény – szerinted – közönsre szabott*

gatyában kéne futkosson körülöttünk? S a kocsmaasztal körül.

– Naná hogy persze! Szép s lehetetlen ábránd mindent magunk pucányi méretéhez viszonyítani: ha már hülyeség, akkor legyen jó nagy. Vagy még annál is...

– *Szoktál-e álmodni, álmodozni?*

– E két dolgot szigorúan szétválasztanám.

Az álmodást mint olyat alig ismerem, talán féltucatnyi alkalmam adódott eddigi életemben, hogy magamraébredés után tudatalattim bármilyére is emlékeztek. Mélyen alszom és nagyon keveset, maximum 3-4 órát. Lehet hogy eközben nem érek rá álmodni? Nem szükségeltetik? Fekhelynek pedig a bükkfa is megteszi. Talán ezen csudabogárságnak (magyar: *málör, malör*)

Ha a Krétakör Színházra gondolunk, más társulatoktól eltérően nem egy színházi épület öltik fel előttünk, hanem maga a színészi formáció, meghatározó előadások sora és egy színházi létmódra vonatkozó elgondolás, amely a kockázat, a kísérlet, a nyitottság és a függetlenség irányadó elvei mentén jelöli ki útját. Hogy a Schilling Árpád vezette társulat nem köthető konkrét színházépülethez, annak oka részben gazdasági jellegű, ám vitathatatlanul termékeny alapja a kísérleti munkának, amennyiben vándoréletmódot folytatva előadásaikhoz új tereket keresnek – így találkozni velük mind a Thália Régi Stúdiójában, mind a Millenáris Színháztermében és a Fővárosi Nagycirkuszban. Nem egyébre utal Brecht Kaukázusi krétakör drámájából kölcsönzött nevük sem: a krétakör, amely a salomoni igazságtétel helyszíne, bárhol felrajzolható, hogy színházi, megkülönböztetett és feszültségekkel teli tér jöhessen létre.

Múlt év októberében bemutatott (és ritkán játszott) előadásuk – amely a Trafó és a Budapesti Őszi Fesztivál koprodukciójaként jött létre Mundruczó Kornél rendezésében – helyszíne, a Budavári Katonai Sziklakórház, a fentebbiektől eltérően nem a hagyományos előadótér sorába illeszkedik; de a Nibelung-lakópark nem csupán ennek az önmagában is érdekes körülménynek a folytán válik az évad legtöbb izgalommal kecsgető előadásává. Mundruczó ugyanis kivételes szöveghez nyúlt. Térey János *A Nibelung-lakópark* című trilógiája, amely méltán okozott meglepetést a magyar (dráma)irodalmi piacon, az emberiségdráma klasszikus európai műfaját jelöli meg mintaként: a grandiózus mű fogalmának és formájának átértelmezésére és így poétikai-dramaturgiai lehetőségeire reflektálva. Ennek értelmében az át- és összeírás, egy fikatív világ megalkotása éppenséggel szét hullásának folyamatában válsól meg: a Nibelung-mitosz hatalom- és végjátékká alakul a Ragnaröck történetének hátterében, amelyet Hagen bosszúja mozgat, a szeptember 11-i terrortámadás történelmi eseménye áll. Ahogyan a drámai hősök életének fikatív tere is különböző nagyvárosok (New York, Berlin, Budapest) szimbolikus helyeiből tevődik össze, úgy a megformált alakok és az általuk beszélt nyelv is rendkívül eltérő nyelvi és ikonikus regiszterekből merít. A Nibelung-mitosz hősei ebben a világban üzletemberek, keményen hajtó yuppiek, modellek, művészek és keményfiúk, egy olyan újjazdag high-life életmód képviselői, amelynek légköre és dramaturgiája filmsorozatokból ismerős.

A sziklakórházi tér hatásosan teremti meg a trilógia utolsó két részére építő katasztrófajáték kontextusát, színházi kellékek nélkül teszi ezt, vagyis azon ambivalencia révén, amelynek függvényében magát a tér jeleit tekintjük egyszerre valós és színházi jeleknek. A föld alatti labirintusrendszer lepattant folyosóival, otfelejtett használati tárgyaival háborús időbe invitál, mégsem muzeális környezetbe. Nyomasztó hatása sem a bezártság képzetéből ered, hanem annak a tudatából, hogy ezt a katonakórházként használt bunkert sebesültek töltötték meg; a tér pusztuló változása ehhez a történelmi kapcsolatra visszahív minket, és amikor vaságyat választok egy nagyobb kórteremben, hogy elheveredve kövessem az előadás utolsó történéseit, kicsit megborzonogok a nyirkosságától, mintha más ember nyomait őrizné a matrac. Persze reflektált, de a befogadás

Katasztrófajáték, gyűlöletbeszéd

jellegét meghatározó pillanatok ezek, mint ahogyan az a körülmény is, hogy magunkat, a nézők testét, tekintetét, mozgását is az előadás részeként szervezi meg már a kezdettől fogva egy SS tiszt ruhába öltözött, magyarul erős német akcentussal beszélő, de németajkú színész, Tilo Werner. „Hogy ki vagyok én, azt most itt nem részletezzük”, mondja Werner, és valóban nehéz a szerepét leírni, amennyiben ő a mi vezetőnk, színházi kalauz és rendőr, no meg közvetítő Hermész, aki megszervezi az előadás stációi közti közlekedést, hogy az adott helyeken falhoz állítson sorba, leültesen minket, néhol beugorjon a játékba mellékszerepet alakítani, vagy éppen katonásan levezényelje a félidőben a pisiszünetet.

Az előadás is Werner „prologusával” indul az első teremben, egy humoros és a mitológiai, családi és szerelmi viszonyokra rámutató összefoglalóval a történet el nem játszott előzményeit illetően, amiből megtudhatjuk, hogy a két nagytökés család, a Gibichungok és Nibelungok egyesüléséről van szó, amelyet egy kettős házasság fog megpecsételni. Mindeközben a szereplők bemutatása, egyfajta szereposztás is megtörténik: a Rajna lakópark luxuskörnyezetét csak két art deco stílusú szék idézi meg, a benne ülő párok Hagen (Rába Roland) intrikáinak következtében új felállásban: az öltönyös Siegfried (Nagy Zsolt) oldalán Gunther (Gyabronka József) húga, Guthrune (Sárosi Lilla) ágál, míg Gunther mellett Siegfried volt szeretője, a plázacicas Brünnhilde (Péterffy Borbála) ül. A bonnyolult érdeklődés és érzelmi viszonyok szálait egybefonó öltönyös Hagen a drámatörténetből igen csak ismerős intrikusi szerepkörben mozog: vérbeli és vérig sértett anarchista, akinek a Tiszta Nyereség Gyűrűje nem annyira a vele járó gazdagságot, hanem a tekintélyt és származását esett csorbá kiköszörülését jelenti: „Miként alázhat meg minden tekintélyt, / Gondolkodom, hogyan lehet megint szép / A Nibelung név: a fülékben / Jég hidegen és fémesen cseng!...”

Már a szereposztás és az ezt követő jelenetek is – amelynek során Siegfried és Guthrune egymás közti párbeszédüket egy szappanoperai szinkronként adják elő, nem mozdulva hozzá magához a hanghoz, vagy Frei (Csákányi Eszter), a kertész elénekelte szövege – a jelzett színháziaságra irányítják a figyelmet. Ez a jelzettség azonban nem a művéség, a csináltság evidenciáját igyekszik minduntalan kinyilatkoztatni, hanem a színészi alakítás nagyon is testközelünkben létrehozott és előadott módozataira mutat rá – nem mellékesen rendkívül szórakoztató módon. A Krétakör civilruhás színészei pedig rafinált tudásuk javát adják, a kellékeket nélkülöző helyen testükkel és hangjukkal idézik elénk az elit életkörnyezet lakóit, elemeit és atmoszféráját, saját testükből teremtik meg a játék színterét. Szerepeiket klisékre rájátszó elemek gazdag tárából építik fel, amelyet az alapvető parodisztikus jelleg határoz meg. Az ilyen alakítások érdekes ellenpontja Rába Roland Hagenje, aki mindvégig következetes saját hagyományosan

megformált szerepéhez: nem lép ki belőle, nem játszik rá, ugyanakkor az intrikus és fanatikus könnyen paródiába hajló és egysíkú típusát emberien árnyalja.

A „Rajnai Ipar: Nyereség Garantált!” inskripcióval ellátott gyűrűnek mindenki sorra a vonzásába kerül: az első teremben Hagen terveit kihallgatja és aztán megszaroló Frei is szeretne egy kis darabkát belőle, de túl kis formátumú szereplő ő a magasabb szinten folyó machinációkhoz. Hagen fogja brutálisan megfojtani egy szűk, régi sparhelltel és mosogatókkal felszerelt konyhában, miközben mi egymásnak préselődve iszogatjuk a kertész által szétosztott teát. Hagen a gyűrűt a kettős esküvővel juttatná vissza a családi tulajdonba: a terveit pontosan átlátó Brünnhilde – akinek ugyan más motivációi is vannak erre – úgy húzza át őket, hogy a puccosan megkoreografált szertartás közepén saját maga kel egybe Guthruneval. Kettejük kapcsolata Brünnhilde részéről éles és fájdalmas válasz a férfiúi tervekre, ezek közt is az őt hamar elfedő Siegfried cinizmusára. Guthrune „valóban” szerelmi Brünnhildébe, aki meg Siegfried emlékéitől nem bír szabadulni: és így próbálja megóvni kiki a maga szerelmét az apokaliptikus események közt.

A „két lesbikus tündér” váratlan fordulata sokat ront Hagen népszerűségi listáján a cégnél. A hoppon maradt vőlegények, miközben alkoholba és heroinba fojtják kétes bánatukat, Hagen megalázó visszaléptetését is eldöntik. És amikor továbbjutunk egy másik folyosóra, akkor veszi kezdetét a valódi katasztrófajáték és Hagen gyűlöletbeszéde. A Lear király viharjelenetét parafrazáló jelenetben, amit a mosdókagylóból csorgó víz hangja fest alá, azonban Hagen egy másfajta örület tisztánlátásába fordul át: „Ha nem az enyém, akkor senkié sem; / Ki fönntartója voltam: nem leszek / Az apparátusban fogaskerek... / Ha nem kormányzom: tengelyét töröm! / Nem főzhetem? Akkor majd mérgezem... / Szokatlan szépség szándékszik születni: / Alkonyoszimfónia, bárhány ütemnyi!”

És Gunther orgiába fúló szülinapi bulijára lép fel küldemény érkezik, mégpedig az utód, Truchs nevére címezve, aki belehal a fertőzésbe, de mindenki más túléli, hogy a rettenetes nyomasztó árnyékába húzódjon vissza. Hagen és szövetségesei, a titkárnő-szerető Gerda, valamint Dankward egy földalatti bunkerből intéznek támadásokat a tőkés rendszer ellen. Dankward „főgeci” a világfa-Yggdrasilon ejtett láncfűrészcsapásai, a robbantásos merényletek és a cég hálózata ellen intézett hackertámadás még csak a sokkolás hatásos eszközei az amúgy már idegileg alaposan megdölgözött főszereplőknek. A végső cél a Walsung-birodalom székhelyének, a kardkereszt alakú Notung-toronynak a lerombolása. Az előadás utolsó jelenetei egy nagy kórteremben kerülnek eljátszásra, ahol minden néző ágyból, a többi helyszínhez képest kényelmesen elnyúlva szemlélődhet. A játéktér azonban már érezhetően mi magunk is vagyunk, a színészek nem csak az ágyasok közötti folyosókat játsszák

be, de az állandó kábítószer-mámorban létező Siegfried az ágyak korlátain egyensúlyoz, hogy a szomszéd matracon fekvő Brünnhilde a lábával támassza ki. A nagy katasztrófát, a Notung-torony felrobbantását – amelyet az öngyilkos merényletet végrehajtó Gerda a Depeche Mode Personal Jesus című számával vezet fel – az ágyak brutális szétlötölésével, csikorgás és ütközés káoszával jelzik a színészek; testi épségünk nem sérül. Aztán Hagenék leszámolnak még egy-két betépett DJ-vel, a helyi Rátatosk rádió ellenséges dolgozóival, hogy a főgonosz maga így üzenjen a hullámhosszon: „Ha nincs meg a Notung-torony: mondjátok, én / Voltam. Csá. A Szózat hangjaival / Búcsúzunk el pihenni tőrd / Hallgatóinktól. Pá-pá. Nyugodalmat / Jó éjszakát. Kezüket csókolom.” Valóban eléneklük a Szózatot, majd eltűnnek. Nem lehet biztosra venni, hogy ez a vége, de Werner noszogatója, hogy most már mozduljunk meg, nem kell annyira meghatódni a hazaszeretettől, erre int, és el is indulunk a kijárat fele. De félúton utolér a német, és egy beállítás, a végső leszámolás erejéig újból nézősereggé rendez minket össze. A keskeny folyosón, mint egy akciófilmben: egymást követően jelennek meg az ellenségek, Gunther, Siegfried és Brünnhilde, akiket Hagen sorban kivégez, őt viszont Guthrune lövi agyon.

Mundruczó filmrendező, az előadás egészét átítató filmes jelleg azonban Térey szövegéből is következik. A kép felépítésének összetevői és a kórtermi részben a világítás (elemlámpákkal létrehozott rivaldafény és kivágások), a keretezés és a filmes műfajokra (közöttük a TV-híradóra is) való folytonos utalások miatt sokszor támad az az érzésünk, mintha egy filmforgatás helyszínét járnánk végig, ahol a színészek csak egyszer és rendezői utasítások nélkül játszanak el a történetet. Ezt erősíti Werner mindannyiszor elhangzó „jetzt kann es los gehen” mondata, mintha a csapóval indítana.

A gyűrűnek, amely egyszerre tételeződik egy mesés kincs fedezeteként és eldobható vagy éppen konfliktust kiváltó szerelmi emléktárgyként, van egy másik olvasata, amelyre Woglinde (Tóth Orsi) hívja fel Siegfried közönyös figyelmét: „Rajnai Ipar: Nincs Garancia” Ez a kettőség visszamenőleg is átértelmezi vágyak, motivációk mikéntjét. Mundruczó értelmezésében a gyűrű magát a vágyat jelenti, amely a szerelem vagy hatalom viszonylatában hozza létre az önmegismerés állapotait és helyzetait. De ezek az állapotok és helyzetek többszörös katasztrófába vezetnek: Guthrune, a túlélő így búcsúzik el a gyűrűtől, és szakítja meg a maga részéről a birtoklások, öldöklések és harcok sorát: „A helyszínelők / lefoglalják majd: főbűnünk jele.” Woglinde, aki Hagen újjáról próbálja lefejteti a jogosnak gondolt tulajdonát, megsemmisítően veti oda az előadás egyben utolsó szavait:

„Játsszatok vele.”

VARGA ANIKÓ

Krétakör Színház – Térey János: *A Nibelung lakópark*
Rendező: Mundruczó Kornél, díszlet: Menczel Róbert, zene: Tallér Zsófia, dramaturg: Petrányi Viktória, produkciós vezető: László Flóra, rendező-asszisztens: Tüü Zsófia, fény: Nagy András. Szereplők: Nagy Zsolt, Gyabronka József, Péterffy Borbála, Sárosi Lilla, Rába Roland, Láng Annamária, Somogyi Kálmán m.v., Bánki Gergely, Csákányi Eszter, Scherer Péter, Tóth Orsi m.v., Katona László, Terhes Sándor, Tilo Werner.

Film, pont, dok

Magasabb a színvonal a benevezett filmek körében, mint tavaly, az első fesztiválon volt – mondta Erdős Zsigmond operatőr, pontosan már nem tudom, melyik márciusi napon, az előzsűrizés után. Nem lehetett leányálom 180 dokumentumfilm végignézni, de végül is az előzsűri 47 alkotást jelölt a versenyprogramba. A minőségi szint emelkedését említette Farkas György fesztiválgazdát is, de nem felejtette el hozzátenni: míg a tavalyi, első ízben a Bukaresti Magyar Kulturális Intézet és a Mazsola Film által megrendezett Film.dok román–magyar dokumentumfilm-fesztiválra a rendszerváltás után eltelt egy évtizedes filmterméséből válogattak, az idei sepsiszentgyörgyi szemlére már csak az utóbbi két évben készült alkotásokat fogadták el. Így pozitív jelként értelmezhető a színvonal növekedése. A benevezett filmek közül 110 magyarországi volt, 39 román, míg 35-öt romániai magyar alkotók készítettek. A versenybe került dokumentumfilmek között is nagyjából megmaradt ez az arány: a levetített filmek jóval több, mint felének magyar alkotók szerepeltek a stáblistáján.

A sepsiszentgyörgyi Szakszervezetek Művelődési Házában az április 6-án startoló szemlén bőven ígérkezett látnivaló.

A szemle

A fesztivál első napja gyakorlatilag már vetítéssel kezdődött, kisebb-nagyobb technikai bakikkal. Például előfordult, hogy nem a programban szereplő filmet indították el a vetítón, hanem az alkotó ugyanazon a hordozón szereplő másik – nem beválogatott – filmjét. Az első nap történéseihez tartozik az is, hogy ideiglenesen elnök nélkül maradt a fesztivál zsűrije: Sára Sándor rendező családi okok miatt kénytelen volt elutazni. A szervezők huszárvágással oldották meg a kérdést: Gulyás Gyula rendezőt, a tavalyi zsűrielnököt kérték meg, hogy idén is lássa el az elnöki teendőket. A Sára Sándor képeiből, valamint a helyi képzőművészek alkotásaiból készült kiállítás azért még megnyílt a helyi képtárban. Gulyás Gyula egyébként a Cristi Puiu bukaresti rendező, Buzogány Klára filmkritikus, Vivi Drăgan Vasile operatőr, Titus Muntean rendező, Damokos Csaba látványtervező, Magyar Lajos újságíró alkotta zsűrit elnökölte. Ezeket elintézték, este immár sor kerülhetett a hivatalos megnyitóra is. Újra együtt Sepsiszentgyörgyön: ennek öröme köszönhető a szervezők a meghívottakat. A fesztivál nyitófilmje Tóth Zsolt Marcell a sarkokon forgatott természetfilmje volt. A rendező másnap reggel a film- és kommunikáció-szakos diákoknak nyílt órát tartott. Azok számára, akik a fimvetítésen kívül másra is kíváncsiak voltak, alkalom nyílt, hogy bepillantassanak a dokumentumfilm-producerek, rendezők és a televíziók boszorkánykonyhájába is, azon a beszélgetésen, amelynek fő témái a filmfinanszírozás és a román–magyar koprodukciós lehetőségek voltak. Ezen megéheztünk, a hagyományos székely ételeket kóstolták meg a résztvevők: a hagymalevestől a túros puliszkán keresztül a csörögéig. II. János Pál temetése miatt a szervezők progra-

mot módosították a fesztivál harmadik napján, előre bejelentvén, hogy az estére tervezett paródia-est elmarad. E szórakozási lehetőséget bőven pótolta a kommandói kirándulás. A Románia egyik legmagasabban fekvő településére kiránduló filmeknek alkalmuk nyílt megtekinteni azt, ami a hajdan virágzó faiparból maradt, az ipartörténeti műemlék siklórendszerének maradványait, és Vörös T. Balázs Kommandón készült, a falu társadalmát antropológiai módszerekkel feltérképező dokumentumfilmjét (*Váróterem*). Az már csak természetes volt, hogy az ebédet a sínek között süttő szalonnával egyetemben az állomásépület előtt koltították el.

A díjak

A szombati napon már déltől érezni lehetett a díjkiosztás előszelét: a lézengő vendégek és alkotók késő délután kezdtek el szállingózni a Tamási Áron Színház felé, ahol, ha kissé késve is, de kezdetét vette a díjak kiosztása. Először a dicséretben részesült filmek alkotóit szólították színpadra: Jakab Ervin *Szabad a vásár*, illetve Oláh Lehel *Gubera* című filmjeit tartotta dícséretre méltónak a zsűri. Jakab Ervin filmje egy tövisi állatvásár történetét mutatja be, ahol az állatok mellett szavazópolgárokat is keresnek, a Gubera pedig az egyik budapesti lomtalanításon készült. Idén először a szakma által odaitélt Sajtó-díjat Tolnai Szabolcs *Egy ismeretlen naplója* című filmje érdemelte ki, amely Nagy József Párizsban élő rendező, táncos és koreográfus (külső és belső) utazásait követi nyomon. A „nagy” zsűri mellett a diákszsűri is meghozta döntését, és Adina Pintilie *Pintea bácsi...*

Kommandói szalonnasütés

modell című filmjét nevezte ki a legjobbnak. A film a most 75 éves Pintea bácsinak az élethez való viszonyát ábrázolja, pontosabban a halhatatlansághoz, ami már csak azért is érdekes, mivel Pintea bácsi hosszú időn keresztül állt modellt a bukaresti Képzőművészeti Akadémia diákjainak, alakját számos köztéri szobor őrzi. A diákok második legjobbnak Zsigmond Dezső *Csigavár* című filmjét tartották. A székelyudvarhelyi Bálint Arthur fényképezte film a nyegvenhez közeledő, pártában levő Terézke alakja köré épül, rajta keresztül nyerünk bepillantást a kis székelyföldi falu és lakói életébe. Felemás szerelmi történet, de a felnőtte válásról is szól ugyanakkor, egyszerre szomorú és vidám film. Szomorúak például a Terézke és a belé reménytelenül szerelmes Dezső ünneplőbe öltözésének párhuzamosan vágott képsorai, de nem lehet közömbösnek maradni akkor sem, mikor Terézke apja a megyei napilap rendőrségi híreit kommentálja. A harmadik film, amely díjat kapott a diákszsűritől, Moharos Attila *Székelyföldi szolgasorsok* című dokumentumfilmje, a modernkori szolgaság nyomába eredve készült alkotás lett. A diákok díjait nagyrészt a fesztiválzsűri is igazolta: Adina Pintilie bizonyult a legjobb diákkalkotónak. A legjobb televíziós dokumentumfilmnek a zsűri az *Anyá és lánya* című filmet választotta, Szekeres Csaba alkotását. Miután az idei Filmszemlén operatőri díjat kapott, Xantus Gábor Sepsiszentgyörgyön duplázott: ő bizonyult a legjobb operatőrnek a *Népesség Istentől, népesség embertől* című dokumentumfilmmel, amelynek egyébként rendezője is. Xantus a fogyatkozó erdélyi magyarság demográfiai problémái után eredt, forgatott tömb- és szórványvidékeken, de olyan helyen is, ahol a kihálásra ítélt közösség utolsó óráit vette filmre.

Méltán bizonyult a szemle legjobb rendezőjének Alexandru Solomon *A nagy kommunista rablás* című filmjével. Az alkotás tulajdonképpen egy „dokumentumfilm” elkészítését dokumentálja negyven év távlatából. Az *Újrajátszás* című film ugyanis az eredeti szereplőkkel játszotta el a Román Nemzeti Bank 1959-es kirablását, bemutatójára pedig a halálra ítélt vádlottak kivégzése után került sor. A hat bankrabló tulajdonképpen „jó kommunista” volt, a rendszer pillérei, jó kapcsolatokat ápoltak a Párttal és a Szekuritáttal, ennek ellenére látványosan sikerült könnyíteniük a jegybank terheiről. A sikernek nem sokáig örülhettek, ugyanis letartóztatták őket, és az elrettentő példának szánt propagandafilmben való szerepeltetés után a nép (pénzének) ellenségei elnyerték méltó büntetésüket. Ennek a történetnek a háttérét tárja fel Alexandru Solomon filmje.

A zsűri különdíjakat is osztott. A már említett *Csigavár* mellett Kármán Irén *Diogenidésze* és Főgel Katalin, illetve Bárányi Laura: *Mint a méhecskék* című filmjei részesültek különdíjban. Diogenidész nem más, mint T. Zselenszky Péter filozófus, író, költő, aki úgy döntött, hogy beáll csövesnek, hajléktalannak. A film az önjelölt Diogenidész életének egy szakaszát követi nyomon, a filozófusét, aki a biztonságot hátrahagyva az utcán él, alkot, filozofál. Van, akinek tetszik Diogenidész, van akinek nem, de a róla készült film akkor is érdekes. Még ennél is érdekesebb témát dolgoz fel a *Mint a méhecskék* című film: a katalógusban csupán annyi szerepelt, hogy a

film két férfi lesbikus kapcsolatáról szól. A két transzveszta kendőzetlenül beszél magáról, a másiktól, kapcsolatokról, humorral fűszerezve.

A második Film.dok idei fődíjasa *A sündisznó átka* lett, Dumitru Budrala vizuális antropológiai dokumentumfilmje. Az alkotó az úgynevezett beáscigányok egy közösségét követi nyomon kamerájával, együtt teszi meg velük a többtucatnyi kilométeres utat a hóban, együtt él velük. A beáscigányok seprűkkel, fonott kosarakkal járók végig a falvakat, megpróbálván ezeket élelmiszere cserélni. Egy számár álmuk netovábbja. „Jobban ragaszkodtam a szamaramhoz, mint a gyerekeimhez, de most meghalt. Ha lenne szamaram, úgy élnék, mint a képviselő a parlamentben” – mondja az egyik szereplő. A *sündisznó átka* megrázó film a túlélésért folytatott küzdelemről: nemcsak a természettel, hanem az emberekkel is meg kell küzdeniük a szereplőknek ahhoz, hogy élhessenek. Budrala filmje egyébként sikerrel szerepelt a tavalyi Astra nemzetközi vizuális antropológiai és dokumentumfilm-fesztiválon, amelynek egyben igazgatója is.

A díjak nemcsak a szakmai elismerést, hanem pénzt is jelentettek: igaz, nem kell kolosszális összegekre gondolni. A fődíj 150 ezer forint volt, a többi 100–50 ezer forintnyi. Habár a szemlén több kategóriában (Néprajz.dok, Művészet.dok, Természet.dok, Fikció.dok, Kísérlet.dok, Portré.dok és Év.dok) vetítették a filmeket, a díjazás nem kategóriánként történt.

A díjazott filmek mellett még jó néhány érdekes film került levetítésre a Film.dokon: több nézőnek is bejött például a *Termiklovagok*: szépen filmezett alkotás néhány magyar siklóernyősről, akik az alföldi légtér után a brazil levegőben akarnak világrekordot dönteni, a trópusi lég azonban egyáltalán nincs segítségükre. Az ismeretterjesztő filmet a levegőből készült felvételek „dobják meg”. Az újságíró kollégáknak nagyon tetszett például a *Csalé nekrológ*, amelyben egy, azóta elhunyt AIDS-es fiatalember meséli el életét. Balogh Edina filmjében a fiatal élete utolsó részében idézi fel fanyar humorral homoszexuális és prostituált-kalandjait, és betegsége lefolyását. Említésre méltó még az *LCD-varázs* is, amelyet még alkotója sem nevezett filmnek: ő csupán rögzítette. A tízperces képsor ugyanis úgy született, hogy Szabó Károly az útszélien tanyázó cigányok felé fordította a kamera LCD-képernyőjét, mire azok saját magukat látván a képernyőn, táncolni, szerepelni kezdtek.

S ezzel nagyjából véget is ért a második román–magyar dokumentumfilm-szemle, amely, könnyen meglehet, az utolsó volt. Ugyanis a szervezők terve szerint jövőre már nemzetközi lesz a Film.dok, legalábbis a Kárpát-medencére kiterjedőként képzelem el Beke Mihály András fesztiválennök. A második Film.dok fesztiválon közel 200 meghívott vett részt, java részük alkotó. Egy, a dokumentumfilm-szakma számára fontos kezdeményezés is történt Sepsiszentgyörgyön: Gulyás Gyula javaslatára létrejött a Műhely.dok elnevezésű román–magyar dokumentumfilm-műhely, amelynek célja a kapcsolattartás. A készülő adatbázis révén a magyar és román filmek egyaránt tudhatnak majd egymásról, munkáikról és nem utolsósorban a finanszírozási lehetőségekről. Jövőre talán már hasznát is veszik.

LEPEDUS PÉTER

Beke Mihály András fesztiválennök és Farkas Gyuri a pálinkás zárófogadáson

Zsigmond Dezső, a Csigavár rendezője

Vivi Vasile Drăgan zsűritag

KUPCSIK LIDI

hat szín

Málk Rolandnak

előveszem a személyes hangot,
és felolvasom egy barátom versét,
de közben azon jár az eszem,
hogy az emberekkel való viszonyom olyan,
akár a rubik-kocka.
amint helyére kerül egy szín pár (az éleken),
a sarka rögtön kifordul,
s bár hét választása volna,
a legbonyolultabb jön ki (vagy megy el)
általában, szóval a barátom verse erős,
a kocka meg iszonyú tarka,
s hiába a legjobb szándék és döntés,
hogy kezembe veszem,
s rendezem: színhez színt,
(hasonló a hasonlónak),
könyörtelenül kifordul magából,
a piros kitolja a kéket,
és igazából a sárga sem fér meg vele.
valahogy nem jöttem rá a logikára,
és különben is, a színes ragaszok közül
jó pár már gyerekkoromban a doboz legő
közé vészett a rendtelenségben,
vagy meséskönyvre tapadt.
azon is töprenghetnek a barátom
versének felolvasása közben,
hogy a fekete üres, vagy fekete?

tarott

cs. zs. cs-nak

nézlek téged és magam,
annak rendje és módja szerint
elkínlódjuk
választott első számú szeretőink
nemtörődöm-nemtartozom sutaságait
miközben gondosan rúzsosza
kiskalapban nagy kedvvel
reprezentálunk olyan férfiak előtt,
akikről pontosan tudjuk, hogy elérhetők,
tehát nem kerül sokba
a fülükbe súgni ezt-azt
és várni a hatást, meg hogy
mit és hogyan beszélnek rólunk
pesten az ismerőseink,
akikkel valószínűleg már többször is
megcsináltuk ugyanezt,
ettől savanyú a szőlejük,
holott ők maguk édesek.
tudod, elnézlek, ahogy
választott első számú szeretődnél
hivatalossá dolgozod magad,
ami csak annyit jelent:
ezentúl téged csal elől-hátul,
és naivitásod teljes tudatában
van pofád boldognak lenni
– mint ahogy nekem is van,
de hagyjuk ezt.
szóval a nagy boldogságban
az első reális szóra
elsírod magad – mint megintcsak én.
megértelek.
azért, ha összeülünk egymással
és tévképzeteinkkel este, otthon,
vagy valamelyik kiskocsmában,
mindig oda lyukadunk ki, hogy
ami nekünk kell, ott van a pakliban,
és egy laza kézmozdulattal
elegánsan kihúznánk azt a lapot,
csak tenni kéne.
de tudjuk mi az igazi végét is:
választott első számú szeretőink
titkolt gyermekeivel
élünk majd egy pesti lakásban,
otthon egymással, az utcán
velük nézünk farkasszemet,
amint elhaladnak idősebb gyerekeikkel
és feleségeikkel mellettünk.
a két lurkó pedig mint a testvérek,
mi meg, mint egy
bolond házaspár.

MOGYORÓSI LÁSZLÓ

Te átfestheted

A hazaút nem tartogat
számomra csak csúf arcokat,
kedvetlenségem fő oka
az állakon lógó toka,
visszeres lábak, puffeteg
karokkal rám mért ütlegek,
szuvas fogak, ráncos fej, ez
a bájtalanság megsebez,
akárha sírba szállanék,
úgy vesz körül a báva nép,
rút mosolyuk, rút bánatuk,
rút leszek én is általuk,
nem tudom szánni nyomoruk,
úgy nyomaszt ez a komor út,
a buszon sírás fojtogat,
már nem látok csak foltokat,
csak tompa színt, tört fényeket,
mit ujjaimmal szétkenek.

Hogy eltakarjam veled őket,
az életöztönnél erősebb.
Ha kimondhatnám nevedet!
Egyedül az menthetne meg.
De nélküled nem látszik e
torkomba varrt varázsige,
nem hangzik fel a kürtjel itt,
mely megidézi fürtjeid
ecsetjét; te átfestheted
e bomló, büzlő testeket,
egy örült festő vásznait
kellene most hogy átjavítsd.

A plátóiség
lexikája

Nem számít, kívül henteregsz,
lennék akár a Werthered,
az több, minthogyha lagymatag
módon benned egy tag matat,
a *soha* néha többet ér,
a *nem lehet* nagy szenvedély,
én nem beszélhetem a nyelvet,
amin ti ketten enyelegtek,
a plátóiség lexikája
kell közlésvágyamat kiállja;

hogyan kellene eladogjam,
nincs írva ősi nyelvtanodban,
megszerkesztek egy mondatot,
mely állítmány nélkül vacog,
míg örökké boldogtalan,
mint téli fák, a korcs alany,
nyomorék jelzős szerkezet
villantáná szépségedet:
testemből sarjadt, anonim
árnyjáték, néma pantomim.

Kurtán felzokog

Kimondod neved: szitokszó.
Kimondom neved: kibomló,
mélyen rezgő, nyers zene,
mint Bach *Kettősverseme*,
hol fájdalom és hol derű,
a torkomban két hegedű,
tangóharmonika szuszog,
mint nyöszörgő csuklóbuszok,
amíg ajkaid fuvalózzák
Glucktól a *Boldog lelkek táncát*.

Ismerni vágylak, kognitív
szenvedélyem zokogni hív,
nem tudom megővni máshol
magam a melódiától,
ahogyan kurtán felzokog
zsebedben a telefonod,
és akaratlan megsebez
a beérkező SMS.

Werther ébredése

Én nem tudtam, milyen kereszt ez:
nem érni sohasem kezdedhez,
nem követni ívét nyakadnak
csókkal. Hogy a látvány fapad csak,
és egy nyújtózhat csak ruhátlan
pihegve tested luxusában.

Így nem is értem, hogy mi lökdös,
mi kényszerítene csípődhez,
e szenvedély, mint múzeumba
űz hozzád, szememet lehunyva.

Kétezer éves, hűvös márvány,
pózolsz az érintésre várván,
hogy tekinteted teremőre
mozdulatom derékba törje.

MUSZKA SÁNDOR

Egymagam

Várad

És mire a hold
Ezüsttel vont a be
A tájon csend honolt
A fákat

Heted napja volt
Hogy úton egy magam
Fejemben egyre csak
És mentem utánad

Ittam ha volt mit
S ettem ha adtak
S megszállva itt s ott
Hol megtűrt a polgár

Fejemben egyre csak
Heted napja volt
Az úton egymagam
És sehol sem voltál.

S míg farolt a nyár ki a majomszigetről
A hídnak korlátján mellém az est
S később a parkban hol egyszer nem is rég
Nagyon szeretted s szerettelek

És jártam a várost s bár tudtam fellelni
Nem foglak immár s a Körös dalolt
Léha barátom a víg hold is feljött
Fátylát elejté és mindenütt csend volt

S míg aludt a város egy padon magamban
S a Körös Gangesszé dagadt s úszott
Rajta az éjen ezer halál el
És aludt a város aludt nagyon

Semmi
különös

Kocsim két lábam
Étkem papsajt
Kútvíz borom
S a nyolcadik nap
Rossz térdem többé
Nem bírt emelni
Egy árokba dőltem
S dugába mind
Tervem hogy téged
S a tengert elérem
Egy szekér szedett fel
A tizedik nap

Úton

Várlak
Úszni tanítom árnyam a házfalon
E déli
Órán a kerten míg átérsz
S a rossz füvek majd mind
Meglásd bokádra
Rontnak s a napraforgók
Nehéz
Sóhajjal újra
A napra tekintnek
A kerten hogy átérsz
Szaladsz felém

Tudtad

Jönnek
Szerelmeinket autókra rakják
Félnék
Vonszolják egymást az örbódék között
Fáznak
Árulva ezt azt a hűvös utcákon
Tárgyig
Reped a sarkuk
Beérik
Zölden és kéken az éjtől.

Banál

S egy langyos vasárnap délután
Míg álmában halkán morgott kutyám
Az ablakhoz ültem s egy lány
Intett szemével

S továbbá történt e délután
Mikor legsűrűbb mind mondják a magány
Hogy kályhám lassan felforrt teám
S készült ebédem

S nem sokkal később e délután
Semmi nem történt s úgy hét után
Ott volt az ablak én s csupán
Ennyi ha történt.

BORDY MARGIT

Foszlányokban a cél

Kiskocsmában

Foszlányokban száll az emlék.
Láng gyúl fekete, átlövött ablakon.
Szaladó kiskatona, parázs, szén,
szögesdrót félelme tágranyílt arcon.

Kiszabott útján jár, kit embernek hívnak.
Hasad a köves föld nehéz emlékeitől.
Ezerszer elesik, lova halálba gázol,
de kezdi előlről, ha a kihívás érte jön.

És boldog a lélek, hogy újra kezdheti.
A halálnál is van nagyobb fájdalom.
Kiszabott útján jár, kit embernek hívnak,
emlékeiben őrzött titkos világóján

foszlányokban a cél, az elveszett Paradicsom.

Vershazamban

„Csönd terül szét már a mezőkön
bezárulnak a föld kapui;
feszülnek a zárógerendák
hallgatnak a föld istenei.”

Gilgames: Agyagtáblák üzenete

Csillagporból éledt álom
úszik át a felhőtájon.
Tépett térkép, harcok,
roncsok zuhanása.
Telített tér.
Fényben ajtó, vár a vendég.

Mintha angyal lenne,
de más ez a varázskép.
Zengő hang méri a kérdést:
csupán léteünk egy létben.
Többet. Mit tehetnénk?

Mintha angyal lenne. Vendég.
Vershazamban őshazáról,
s keselyűjátszmákról mesél.
A panaszfal égig ér.

Feledés roncsai fölött
hősök fehér csontjaiból
árnyékmadár fészke zörög.
Íme, tisztul már a tér.

„Ó, ember, a te hited ne veszítsd el,
őrizd meg a lélek nagy hitét.”

Juhász Ferenc: A tékozló ország

Valahol egy fagyos éjben
kiskocsmá. Buja gőz,
füsthomály, lila pacsul.
A kényes múzsa elkerüli.

Lehajtott fejű férfi ül.
Halántékán az árnyék ezüst.
Arcára vésett sorsa:
szomorúság, düh.
Imát mormol maga elé,
angyalról ébren álmodik,
ki eltörli múlt és jelen
ördögi köre rémeit.

Kint parázsvörös az ég.
Bent fehér láng emészt.
Cigaretta – cigarettát ér,
ital – italt cserél.
Szomszédja hallgat.
Hallgatja földjé,
kinek elvették,
eltévedték – ősei erdejét.

És zúgja fergeteg,
kerek erdő lombja,
sötét rengeteg,
élet-halál útja,
s a járatlan ösvény,
hogy száz év kevés,
de a soknál is több már
a hazugságból-áltatásba
átmenetelés.

Ködkendős virágének

Ködkendő terül a szurok égre.
Valahonnan
csengő hang száll
a fák zúzmara ékszerére.

Fáradt úton jár
a fáradhatatlan lélek.
A cél rövidül
a lélekarangok nehezülnek.

Olyan módon önéletrajzi regény, ahogyan egy költői életmű lehet önéletrajz.

Aparegények korát éljük, mondanám, ha szeretném az irodalmi vonulatok, tendenciák és divatok megállapításának meglehetősen elterjedt gyakorlatát. De nem kedvelem az effajta közelítést, hiszen röviden megválaszolhatatlan, miért születik annyi, az apával való szembenézést is felvető regény az utóbbi évek irodalmában. Irodalmi divat, kollégák műveit olvasó írók egymásra hatása, a rendszerváltás miatt szétszakított két generáció viszonyának problematikussága az ok, vagy egyszerűen természetes „élettani” jelenség ez, ahogy Kukorelly állítja: „Negyven és ötven év között férfiembernek, hogy ilyen macsósan mondjam, körülbelül nem tudják kikerülni, hogy szembe ne nézzenek magukban az apjukkal. Elintézni az elintézetlent.” (A szív, hogy úgy mondjam, egy hozzám közel álló dolog, Kukorelly Endrével beszélget Károlyi Csaba, Élet és Irodalom, 2003. június 6., 8.) Bár, persze, Kukorelly álláspontja azt nem magyarázza meg, miért született meg néhány év alatt, tendenciát kirajzolva, többek között Esterházy *Harmonia Caelestis* és Javított *Kiadása*, Györe Balázstól a *Halottak apja*, vagy maga a *TündérVölgy*, hiszen, hogy ironizáljak kicsit, minden korszakban élnek olyan írók, akik éppen 40 és 50 éves koruk között vannak.

A *TündérVölgy* ugyanakkor, a többi aparegénytől eltérően, egy sajátos kérdést is feltett: azt a dilemmát exponálta, hogyan illeszkedhet az önéletrajzi regény egy döntően költőként számontartott, prózai szövegeiben is a versszerű építkezést megvalósító szerző életművébe. Hiszen éppen a versek tehetik indokolatlanná, némiképp érvénytelenné a személyes emlékeket középpontba állító narrációt. A önéletrajzként is felfogható költői életművet és a *TündérVölgy* alapvetően az emlékezés és az én egymáshoz való viszonya helyezi egymás mellé: az önéletrajzi ént nem élete története hozza létre, hanem az emlékek megírásának, illetve *kitalálásának* folyamata. Ez a szövegben megszülető, bár a legkevésbé sem lekerekíthető vagy egyértelműsíthető, hiszen erősen ellentmondásos emlékező

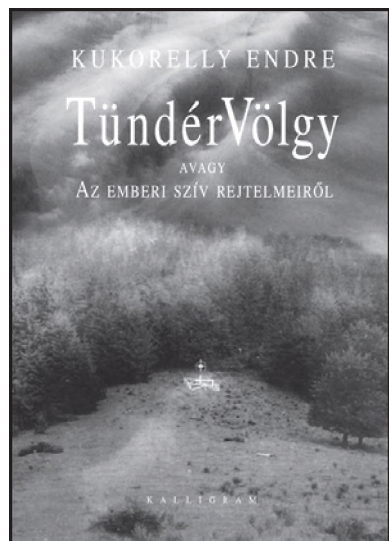
TündérDomb és völgyszörös

szubjektum pedig sajátos osztódásban létezik csak, hiszen a *valóság* és a *kitalálás* ellentéte a regénybeli elbeszélő és megfeythetetlen titokként megírt apja kettősével vehető össze.

A szöveg elején és végén csaknem ugyanolyan rejtélyként előttünk álló egykori ludovikás katonatiszt alakja a „kitalálásból” élő fiúval szemben a tények, a valóság megtestesüléseként írható le. Az apa birtokában lévő, a második világháborúban átélte hihetetlen és „regénybe kívánkozó” élményekből álló „életanyag” nem szül történeteket, s az apa hősként is különböző hiá-

nyokkal hozható összefüggésbe: háborús sérülései miatt képtelen a fiával focizni, apa és fia szinte soha nem beszélgetnek egymással.

Az apa alakja rögtön a regény második alfejezetében a halálával kapcsolódik össze, majd a regény egészen végigvonul az a mindvégig eldöntetlen dilemma, vajon jelen volt-e a beszélő apja temetésén. Az apa által elutasított disszidálás elmaradása pedig annak lesz az oka a regényben, hogy fia életében az apa voltaképpen már *nem él*: „Elkezdte és már befejezte az életét. Látta, hogy mi megy, amikor tudomásul vette, mi a rendszer, már nem is akart vele semmit.” (70.) Az első gyermekkori halálélmény azonban nem az apához, hanem a nagypához kapcsolódik. A nagypa halála megelégelt, de *szöveggént* értelmezhetővé válik: összekapcsolódik a kötet címében is kiemelt *tündérvölgy* motívummal: „Alulról nézek egy hanyatt fekvő embert, halott, kihalt hegylánc, csendes hegyvidék nagypa, komor, nem siralmas, távoli hegyvonulat elmosódó körvonalai a völgyszörösből.” (42.) A völgyből látható halál a címbe kiemelt *tündérvölgy* ambivalenciáját erősíti meg – a tündér szónak pozitív jelentéstartománya mellett a regényben aktivizálódik a ’tünde’, ’tünékeny’, ’változékony’ jelentéstartalma is. A tündérvölgyként megélt Szentistvátelep egyszerre a mozdulatlan, időből kiemelt állandóság és – nem ezzel szemben, hanem éppen ezért – a halál terrénuma. A családot és a nyáron megtapasztalható örökkévalóságot jelentő Szentistvátelep a „halálos családi boldogság” színhelye is a *TündérVölgy*ben: „Az, hogy otthon érzem magam, a fáradtságtól alakult úgy. / Legegyszerűbben úgy alakul ki, ha, nem tudod,

Kukorelly Endre: *TündérVölgy, avagy az emberi szív rejtelméről*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004

Közel húsz éve, 1986-ban az akkor még „fiatal írók” között számon tartott Sarusi Mihály *Magyar Krisztus* címen terjedelmes kötetet jelentetett meg a Szépirodalmi Kiadónál. A történelmi dokumentumokra alapozott, sodró erejű regény egy 1800-as évek elején telepített, Aradhoz közeli falu hét nemzedékének drámai fordulatokban gazdag történetét beszélt el napjainkig. A könyv jelentős kritikai visszhangot váltott ki, s a szerző számára komoly sikert hozott. Ugyanakkor a kötet merce lett, Sarusi későbbi írásait újra és újra a *Magyar Krisztus* nehezen megközelíthető színvonalához mérték.

A regénybeli falu neve Nagyfalva volt. Ha valaki kicsit is ismerte Arad és az egykori Csanád megye történetét és földrajzi viszonyait, hamar rájöhett, hogy Nagyfalva minden fikciós megformáltsága mellett is rendkívül hasonlít Kisiratosra. A sejtést csakhamar maga a szerző is igazolta, az ELTE egyik nyelvészeti sorozatában két kis könyve is megjelent, az egyik Kisiratos helyneveiről, a másik a falu lakóinak ragadványneveiről. A nevek egy része a regényből már ismerős volt. Majd a Békés Megyei Könyvtár Körös-Könyvtár sorozatában *Csonka Csanád* címmel adta ki a *Kis iratosi falurajz* sorozat újabb művét. Most pedig az Irodalmi Jelen Könyvek legújabb darabjaként látott napvilágot *Szalbek-Iratos* címen a falu elmúlt hatvan évének története.

A 2003-ban közigazgatásilag újra önállóvá vált község megírta a maga történetét. A régmúlt történetét a kiváló történész, Kovács Géza rekonstruálta. Am ő 1944-hez érve lezárta munkáját, így kapta a családja révén kisiratosinak számító Sarusi Mihály a megbízást az elmúlt hatvan év történetének felidézésére. (Sarusi a telepítő birtokos – Szalbek – nevére emelte a címet.)

A közelmúlt feszültségekkel terhes történetét feltárni nem könnyű feladat, kiváltképp akkor, ha a szerző nem ülhet be egy gondosan rendezett levéltárba, hogy átforgathassa az elmúlt évtizedekben keletkezett dokumentumokat. A források adta lehetőségeket s a maga írói eszköztárát számba véve, Sarusi Mihály művének a krónika formát választotta. Vagyis évek szerint az eseményeket próbálja minél teljesebben feltárni s elősorolni. S hogy pótolja a hiányzó írott forrásokat, a község lakóit faggatta végig,

Kisiratosi krónika

A bevezetőben mondottak szerint több mint száz ember szóval meg a könyv lapjain, s mivel Sarusi egy ágas-bogas iratosi család tagja, a bizalom sem hiányzott. A visszaemlékezésekhez korabeli újságcikkek, feljegyzések és a szerző korábbi kutatásainak anyagai is társultak, de a források között meghatározó szerepe van az emlékezetnek. Azaz a krónika a kollektív emlékezet által megrostált s az emlékező-elméselés szabályai szerint olykor dramaturgiailag

egy családban az ilyen tragédiák feldolgozására, és vajon az utódok meddig hurcolják magukkal a hosszú ideig elfojtott gyászt.

A jelen felé haladva bővül egy-egy esztendő krónikája, láthatóvá válnak az elmúlt évtizedek fordulópontjai, hogyan talált rá a termelőszövetkezet a zöldségtermesztésre, milyen feszültségekkel járt a rendszerváltozást elővető átalakulás. Megismerjük az oktatás alakulásának folyamatát, a foglalkoztatás kérdéseit, a katolikus egyház szerepét. Mindemellert vázlatosan

Pontosan megmutatja a szerző gondolkodásának pilléreit, értékrendjének születési helyét és körülményeit.

is megformált eseményekből áll össze, pontosan dokumentálva, hogy mit őriz és mit ejt el a közösségi emlékezet.

A történet 1944 szeptemberében a magyar csapatok bevonulásával s gyors távozásával indul: a két emberöltővel korábbi történetekből a falu lakóit legsúlyosabban érintő események emléke őrződött meg: a menekülések, a családok szétszakadásának sora, a határ lezárulása. A nézőpont természetesen a falubelieké, a nagypolitika eseményei reflektálatlanok maradnak, annál gazdagabban kommentált mindaz, ami a kisiratosiakat érinti: hogyan lehetett kapcsolatot tartani a Magyarországra szakadt testvérral, hogyan lehetett alkalmanként átcsúszni a határon, miként történt az embermenekítés és a csempészés.

Az egymás mellé helyezett töredezett vallokások villantják fel az ötvenes éveket is, azt, hogy a kommunista rendszer milyen áron ropantotta össze a falu több mint 150 év alatt kialakult gazdasági és szokásrendjét. Az emlékezet tömörít: egy-két mondat idézi fel a földjéért agyonvert „kulák” fiának halálát, az elkeseredésében öngyilkosságba menekült gazda sorsát. A szövegbe illesztett levélben éppúgy egy mondat számol be a gyerekek hogykétéről, mint a rokon, barát letartóztatásáról – mintha az az élet normális menetének része lenne. S az olvasó tőpreghet, hogy vajon honnan volt az erő egy-

kirajzolódik néhány portré: a község vezető személyiségeinek szerepvállalása egyértelműen dokumentálja, hogy az erős kohézióval és szilárd értékrenddel bíró közösségek is csak akkor haladhatnak igazán előre, ha akadnak olyan, a többség által elfogadott vezetők, akik a tradíciók ismeretében képesek a mindenkori jelen kuszának tűnő viszonyai között időben meglátni a kínáló lehetőségeket. Sarusi Mihály krónikája ilyen kiemelkedő személyiségnek mutatja Almási Béla körörvost.

Ha végigtekintünk Kisiratos közvetlenül mögöttünk lévő hatvan évén, sötétebbnél sötétebb periódusokat láthatunk. „Nem sok jót értünk mög, fiam...” – mondja az egyik idős adatközlő. Mégis, erre a hatvan évre akár sikertörténetként is tekinthetünk: az állandó szorongatások közepette sok kisebbségi sorba került magyar közösség összeroppant, porladni kezdett, Kisiratos megőrizte identitását. A falu ma is homogén magyar település, képes volt közigazgatási önállóságát visszaszerezni, s a krónikából úgy tűnik, élni tud a nagy történelmi változás adta lehetőséggel, és újra talpra áll. Sarusi Mihály a tradíciókhoz, a nemzeti hagyományokhoz való kötődésben, az erős hitben, a katolikus egyházközösség szervezőerejében találja meg a kulcsot. A szerző, aki többször is nyomatékosan hangsúlyozza,

mitől, mégis találsz egy helyet, ahol nyugodtan elfáradhatsz és leülhetsz. Nyugodtan meghalatsz. A legjobb helyen halsz meg itt, kialakítod magadnak ezt a helyet, az meg téged, szépen alakítgatjátok ezt a / Aa. A békés családi életet.” (113.)

A *TündérVölgy* tehát olyan módon önéletrajzi regény, ahogyan egy költői életmű lehet önéletrajz – ez a mű, miközben megteremtí önmaga az írást a szabadsággal azonosító szubjektumát, mindvégig egyetlen pozícióból beszél: a halál megelégeltlenségének helyzetéből. Így lesz a regényben a házasság elutasítása, s ezzel együtt a szabadság választása a halál időleges leküzdésének módja: „Meg akarsz, pusztán a különbségek miatt, kúrni egy nőt, akkor annyi legalább biztos, hogy nincs ott a halál. Majd aztán.” (304.) A *TündérVölgy* a nagypa halálának leírásában előkerülő völgy-hegy ellentéte ugyanis a „TündérDomb” halált és a testi szerelmet is előhívó képében kerül elő újra, és a mű egészét nézve szokatlanul hosszú Kirkegaard-intertextuson keresztül egyúttal újabb magyarázatát adja a Kukorelly-regény címének: „Azt, hogy hüvelykujjal bekanyarít a melltartója alá, benyúl villámgyorsan, elemeli a halszájkas keretet, kiereszti a fáradt levegőt. Elemeli, visszaengedi, el, vissza, rezeg a dolog, kopog a melle. Meg a környék, halcsont és bordacsont. Feláll a fűtym. Elhiszed-e, hogy aki fejt a TündérDombhoz hajtja, az nem pihenhet nyugodtan? Én nem hiszem, de azt tudom, hogy ha fejemet a kebledhez hajtom, túlságosan erősen mozog a fejem ahhoz, hogy álom jöhetne a szememre” (154.) A változó arcú C.-kel folytatott nemi aktusok nem teremtenek családot – a nemi vágy vezérelte írói munka hozza létre viszont a *TündérVölgy* képzetet és a valóság összefonódásából létrejött világot. Azt a világot, ami egyszerre lesz a család és a magány regénye, s egyidejűleg, az önéletrajzi regény hagyományát jelentősen újírva, az emlékeztető és a felejtés. A *TündérVölgy* ugyanis a következő mondatokkal zárul: „Megyan az apám, ennyi az egész. Nem jut eszembe. Úgy van nekem, hogy nem jut eszembe, és ha mégis eszembe jut, lassacskán elmaszkál onnan. Lassan, el, más, ennél kétségbejöttőbb dolgok felé.” (371.)

SZILÁGYI ZSÓFIA

Sarusi Mihály: *Szalbek-Iratos (Hatvan év a magyar-román mezsgyén)*, Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2005

hogy ennek a közösségnek tagja, könyvével ezeket az értékeket akarta erősíteni. Úgy ír a Ceaușescu-korszakról is, hogy személyes ellentéteket ne élezzzen ki, könyve – bármely falubeli család polcára kerül – a közös történet foglalata, az összetartozás tudatának erősítője lehessen.

Az első pillantásra alkalmi megbízásnak látszó *Szalbek-Iratos* fontos darabja Sarusi életművének, a közel nyolcvan oldalnyi szöveg pontosan megmutatja a szerző gondolkodásának pilléreit, értékrendjének születési helyét és körülményeit. Könyveinek mondandóját az itt in statu nascendi felmutatott értékrend strukturalja, közel hasonlóan. S mégis – a fogadtatásból, az alkalmankénti visszhangtalanságból ítélve – úgy tűnik, a *Magyar Krisztussal* felállított mérce a későbbiekben magasnak bizonyult. Adódik a kérdés: az az értékrend, amely egy védekezésre készített kis közösség életében hatásos, milyen formában és milyen áttételeken keresztül válhat a nagy közösség, a nemzet számára hatékony kohéziós erővé?

ERDÉSZ ÁDÁM

Quodlibet – egyveleg, mindenféle, festmények, zenedarabok különösebb rend nélküli egymás mellé válogatása, csúfondáros megjegyzés, sőt gyümölcs-paszírozó eszköz. Új könyvének borítójára Alexa Károly játékosan tíz jelentését gyűjtötte össze a szónak, nem kevésbé talányos kulcsot adva e kötet címül választott talányos fogalomnak. Ha jó nevű irodalomtörténész nevezi „egyvelegnek” meg „mindenfélének” tanulmányait, gyanakodik az olvasó: nem csak „komoly” tanulmányok meg könnyedebb írások „egyvelegét” jelzi előre a szerző, de finom – inkább csak megengedő, semmint deklarált – provokációra is következtetni enged.

Sejthetően ez a provokáció az irodalomtudomány az utóbbi évtizedben általánossá vált beszédmódjára és általános magatartására (is) irányul. Alexa Károly természetesen jól

„Élményközpontú” műértelmezés

ponálóan hatalmas az az ismeretanyag, amit birtokol, s amit a legváratlanabb pillanatokban képes mozgósítani. Alexa irodalomismerete – a 16. századtól, de különösen a 19. sz. második felétől – virtuóz és lenyűgöző. Nemcsak jól ismeri a magyar irodalmat (a legjelentősebbek mellett a másod-, harmadvonalbeli életműveket is), eszmetörténetet, kultúrtörténetet, hanem bensőséges viszony fűzi a hagyományhoz, s ezt nem rest

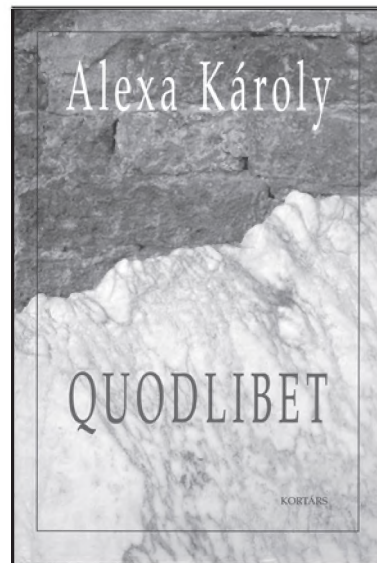
Impulzusokat adhat a kortárs irodalomértelmezés megújulni kívánó ágának is.

ismeri a legújabb irodalomtudományi/-elméleti iskolák eredményeit, nyelvezetét, fogalmi apparátusát, a szaktudomány ma divatos módszerbeli, szemléletbeli elvárás horizontját – de használatukat a maga számára egyszerűen nem tartja okszerűnek. Sőt, terjedelmében is vastkos új tanulmánygyűjteménye mintha kifejezetten nagy ívű alternatívát kínálna arra, hogy másként is olvashatunk, másként is gondolkodhatunk irodalomról. Nem vagyok benne biztos, hogy az újabban közkedvelt „élményközpontú” irodalomkritika olyasfajta műértelmezéseket céloz-e meg, mint amiket Alexa ír, de annak analógiájára – egyelőre – „élményközpontú műértelmezésnek” nevezném módszerét. Megkockáztatva, hogy Alexa ugyan nem teremtett új műfajt, mégis igen sajátosat: az esszé és az értekező tanulmány határán állót, amelynek fő erővonalát – mikszáthi örökség? – nem annyira az intellektuális meggyőzés, mint inkább az – alkalmassint olykor látszólag laza – asszociációkon nyugvó (történet)mesélés-lánc határozza meg.

Tanulmányaiban a legkevésbé sem törekszik az elvont tudományosság látszatára, jóllehet im-

megvallani. Szemmel láthatólag (olvashatólag) szinte lubickol, dagonyázik az irodalom teremtett világában – legyen szó Jókairól, Madáchról, Kemény Zsigmondról, Komjáthy Jenőről, Németh Lászlóról, Illyés Gyuláról, Mészöly Miklósról, Hajnóczy Péterrel vagy éppen a Bereményi Géza–Cseh Tamás párosról. Szerinte az irodalommal való találkozás legelőször is *kedvünkre való* tevékenység, örömforrás (L. Barthes).

Műértelmezéseiben az idő kulcsszerepet játszik. Nem csupán arról van szó, hogy visszaállítja a történetiség elvét és jogát, hanem mintegy a történeti és a kultikus idő szervezi egész gondolkodását, észjárását. Számára az idő nem statikus, nem befejezett, nem szakaszolható stb. idő, hanem folyamatosan megtörténülő és jelen lévő állandó: a múlt és a jelen, a valóság és a teremtett idő egyetlen, folyamatosan pulzáló, organikus egészet képez. Amikor belép egy műbe vagy életműbe, azonnal egy történet- és időláncolatba lép be. Mindegy, melyik század, évtized vagy esztendő kapujából indul, valamilyen módon mindig az *egészhez* kapcsolódik. Együtt

Alexa Károly: *Quodlibet*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2004

látja az (évszázados) előzményeket, hatástörténeteket, a tágabb (szellemi, sőt tárgyi!) szövegek környezetét, a kor történelmét, kultúráját, művészetét, hétköznapjait, az európai beágyazottságot. Mások mellékesnek tűnő szálakat bont ki, mint pl. a kötetnyitó, leg súlyosabb esszéjében. Szilágyi István *Hollóidő* című korszakos regényének elemzésében a műmegértéshez szorosan kapcsolódó 16. századi hitvitázó irodalom fő kérdéseinek példás fölvezetése mellett kevésbé szerves, epizódyszerű közbeiktatással, szaktörténeti alapoossággal, a maga el- lentmondásosságában a hajdúk hanyatott és vi-

ratott érdemű történetét is áttekinti. Vitatható persze, mennyire nélkülözhetetlen része a megértésnek az ilyesfajta közbeiktatás (Alexánál: szinte anekdotikus mesélés), de mindenkor horizonttágításra törekszik, arra, hogy minden lehetséges távlatba bekapcsolja a művet.

E roppant mozgékony és hajlékony szellemi kalandozás nem rendszert teremt, de rendszert képez mégis. Deduktív módszerrel – nem prekoncepciót igazol, s nem egyetlen tételt bont ki ökonomikus, szikár racionalizmussal, hanem – számos részletből mintegy újraépíti, hangul- tában is újrateregetti a mű világát. Hatalmas időintervallumokban, kulturális terekben cikázva nem csupán irodalmi „szövegek”, hanem strukturált, komplex világok lépnek – fölfedve a rejtőzködő erővonalakat – eleven kapcsolatba egymással. A szöveg mikroegységeinek vizsgálódása helyett a hangsúlyt az egészre helyezi, s egyáltalán: minden írása annak igazolása, hogy a magyar irodalom térben és időben változatlanul és organikus módon egyetlen egész, s minden egyes mű ezt az egészet (a nemzet kultúráját) építi tovább. E nagyon tág horizontú, prekoncepciót mellőző, nyitott irodalomszemlélet hozadéka (és a biztosítéka annak), hogy rendszerében a legkülönbözőbb stílusirányzatú művek – a „valóságirodalom”-tól a „szövegirodalom”-ig – kapnak helyet, s hogy nem abszolutizálódik egyik vagy másik érték- és stílusorientáció sem (jóllehet értékpreferenciái természetesen neki is vannak).

Alexa Károly nem riad vissza attól, hogy élményszerű legyen (súlyos tanulmányai közelségében még játékos szövegfütemeket is megenged, például kedélyes-derűs értekezést a Monarchia fürdővilágáról). Stílusa művészen ki- munkált, nyelvezete már-már barokkosan összetett. Olykor engedve a pátosznak, kissé (szokatlanul) emelkedetté válik, de általában is megőrzik írásai valamennyi régies ízt. Esszébe oldott tanulmányainak valószínű a nyugatos esszéírók között talánálunk előzményére, közvetlenebb rokonságára.

Tanulmánykötete, mely önmagában is jelentős munka, impulzusokat adhat a kortárs irodalom- értelmezés megújulni kívánó ágának is.

PÉCSI GYÖRGYI

Maszkok, terek... címmel Füzi László talán eddigi legszemélyesebb hangú esszéketét jelentette meg a minap a Kalligram Kiadó. Igaz, Füzitől kezdettől fogva nem idegen a személyesség, a bensőséges hang- ütés; irodalomkritikai és -történeti munkás- ságának fontos eleme – már-már kiindulópontja – az elsődleges olvasói-befogadói élmény, a szemé- lyes érintettség hangsúlyos szerepbe helyezése. Nem nyelvi komponenseket vagy szöveg- struktúrákat vizsgál elsősorban (persze, azok ér- tékelését sem kerüli meg), hanem számára az esztétikai minőség a személyiség- és világkép dichotómiájával együtt érvényesül. Ha magának a *fordításnak* a fogalmát metaforikusan fogjuk fel – miként azt különböző kultúr- és szociál- antropológiai irányzatok is teszik a különböző kul- turális ekvivalenciákat keresve –, Füzi nem tesz mást, mint hogy a világot a maga nyelvére for- dítja (át/le), s azon mondja tovább. (Már első könyvei egyikének, az 1993-as *Az irodalom helyzetudatának* is fontos eleme a naplójelleg, az esszéisztikus hangolt vallomás mint értel- mezői attitűd.)

De szabad-e egy irodalomkritikusnak, iro- dalomtörténésznek személyes hangot megütnie, szubjektív módon szólania? Alkérdeés ez; s e te- kintetben mélyen egyetérthetünk Füzivel: „Az irodalomról való beszédnek az irodalom köze- lében kell maradnia”. (*Játék*) Új könyvét akár *regényként* – keretes regényként – is olvashatjuk: egy magatartás, egy etika, egy érzékelésmód – néha a témája és önmaga közt elemző távolságot tartó, néha líraian színezett, néha pedig drámai konfliktusokban összesűrűsödő epikaként. A *Maszkok, terek...* mint prózapoétikai konstruk- ció, gyakorlatilag oda tér vissza, ahonnan elin- dul: terét a gyermekkor világának kibontása, il- letve a felnőtt világgal való összezsenedítése (*Játék*), valamint az előbbi végleges elveszté- sének drámája (*Világok között*) tölti be. Az író világhoz való viszonyulását – az örökös úton levés mellett – itt az otthonkeresés, az otthon- építés, az otthonosságérzet létélménye, az „ot- hon lehetőség” (Esterházy Péter) szinte ontológus átérzése határozza meg. Az otthonkeresés azon- ban nála mindig énkérés és önazonosságvágy, történetkutatás és történetfaggatás is. Ennek te- repét egyfelől a világérzékelés és önvizsgálat ket- tőségén alapuló, már-már elégikus hangú esszéi (*Kecskemét Fő tere – és ami körülötte van; Fi-*

„...Hol is voltam, hol is vagyok”

renze – Róma – Nápoly; a címadó *Maszkok, terek...*; valamint A „*kultúra jelzője*” és a „*fonnyadt értelmiségiek*”), másfelől a példa- és társkereső morfondírozások adják (Illyés Gyuláról, Vekerci Lászlóról, Ilia Mihályról, illetve Esterházy Péterrel szólva – kicsit kilógatva ebből a sorból a József Attila és Németh László közötti „gondolkodástörténeti párhuzamot” tetelező „*Győzelem ha van*”-t). S hát ide, a mintanézó írások közé tehető a Sándor Ivánnak ajánlott cím- adó opus is, akinek bevallottan az egyik leg- utóbbi regénye, a *Drága Liv* invokálta a szóban forgó esszét, s talán magát ezt a könyvet is. Ezt a könyvet, mely az élet – a személyesen megélt és *befogott* élet – tereinek úgymond az átvilágítá- sa, ami azonban az irodalom, a művek áram-

fejlesztőjének, generátorának a segítségével törté- ník. De Füzi esetében ez nem is lehet másként, hiszen – alkotának megfelelően – mindaz, ami élete első fél évszázadában megtörtént vele, „az irodalom keresztül történt meg”.

Írónk világának, figyelmének, érzékenységé- nek középpontjában tehát vállaltan a személyiség

„Az irodalomról való beszédnek az irodalom közelében kell maradnia”.

– a vizsgált alkotó (de egy *városé* mint entitásé is!) és a saját magáé – áll, számára a látóterébe befogott művek aranypróbáját az jelenti: meg tudják-e érinteni, meg tudják-e szólítani őt. (S itt sietve hozzá kell tenni – futó pillantást vetve Füzi korábbi könyveibe is –, hogy kevesen van- nak kortárs irodalmunkban, akik tekintetükkel, érzékenységükkel oly széles értékhorizontot be- fogására képesek, mint ő.) Neki a könyv, az ol- vasás, a kultúra nem munkaterület, nem a meg- élhetés, illetve nem a mindenáron való önérvé- nyesítés gladiátorarénája – életszükséglet in- kább: bevallottan személyes problémáit kívánja megoldani velük, s ugyanezen személyes prob- lémáinak a megoldására szolgál számára az írás is. Füzi megfordítja a dolgot: reflexív próza ez is, de az önreflexió mozzanat kerül benne elő- térbe – nem a másik teljesítményét méricskéli, hanem annak teljesítménye által saját magát fi- gyveli („...ragaszkodom a kultúra érzelmi tarto- mányához” – jelenti ki irigylésre méltó határo- zottsággal, megható elszánással kötetzáró írásá- ban). S érvényesség dolgában különben sem a kritikus, különben sem az író, illetve nem is az ember dönt, hanem az idő (*Világok között*). Iro- dalomtörténeti, irodalomkritikai tevékenység- gével nem elsődlegesen saját értékszempon- tjait kívánja érvényre juttatni, nem másokat akar be- folyásolni: számára az írás sokkal inkább egy szünetlen tanulási folyamat része, melynek se-

gítségével nem elsősorban a mindenkor s min- denre érvényes válaszokat keresi (hiszen jól tudja: ilyen válaszok nincsenek, minek fáradozna hát alságos megkonstruálásukkal), sokkal inkább kérdezni tanul vele – jó s megfelelő kérdéseket fölteni önmagának, környezetének és a világ- nak. „Arról, amiről most írok, akkor még nem tudtam semmit. Akkor sem tudtam róla, amikor a gép elé ültem” – leplezi le magát a *Játékban*, mely elé szokatlan (de talán így is igaz: sa- játlagos) mottót – vagy, még inkább: „mottót” – illesztett. Egy fényképet, melyen egy lasztival „dekáztat”. Azt a képzetet keltve tehát – sőt, a piktogram nyelvén azt állítva –, hogy a labdával foglalkozó gyermekben, ifjúban már az íróas- talánál a világ dolgai fölé görnyedő, szüntelenül önmagára rákérdező, felelős felnőtt előképe raj- zolódik meg. Hiszen a gyermekkorunk s a já- téknak ugyanaz a jelentése az ember életében, mint az írásnak: a világhoz való lehetséges vi- szonyulásaink láncolatát adják ki. Ezt erősíti, hogy futballcsapatában, bevallása szerint, kapus is azért lett, mert a kapuból „más összefüggé- sekben látni a világot” (*Könyv a szabadságról*). S különben is, a kettő – játék és irodalom, írás – között lényegi összefüggés van: szembenézés ez is, az is a „kinálkozó mozgások végtelen szá- mú változatával”, a *mozgás megélése* – azaz: a *szabad asszociációk tere* mindkettő.

Írónk – ama tolsztoji értelemben – a „belső történetek” könyvét tette le asztalunkra e mos- tanival. Műfajánál fogva „a befelé fordulás dokumentumait” adja a *Lakatlan Sziget* korábbi, háromkötetnyi naplósa is, de míg ott a világot racionálisan elrendező értékelői attitűd a meg- határozó, itt, e legújabb könyvében a vallomá- sosság metafizikus síkja – az egész eddigi életé- vel való szembenézés dramaturgiája – kerül elő- térbe, a személyesség lélektani aspektusai dom- borodnak ki, a „körül kell nézmem a világban, hol is voltam, hol is vagyok” szinte a fehérrizsásig hevített drámája vetődik elénk (*Világok között*).

A „már csak a belső világ felépítésére van le- hetőségünk” felismerése hátteret is, távlatot is egyszerre ad a *Maszkok, terek...* nek, annak tu- datosítását erősíti bennünk, hogy a *ránk nőv* külső világ súlya alatt egyedüli lehetőségünk azt írunk, amire a tollunk „rááll”, s nem azt, amit e *külső világ* diktált. Nos, Füzi László tolla nagyon „ráállt” erre a könyvre. S örülnünk kell, hogy erre *állt rá* éppen.

TÓTH LÁSZLÓ

Füzi László: *Maszkok, terek...*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2005

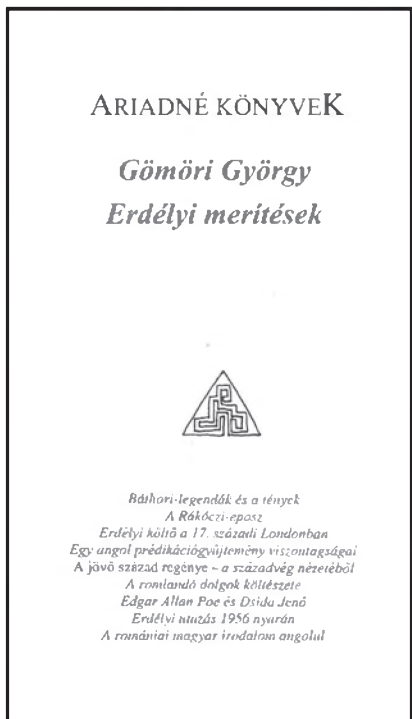
Fenti címen Gömöri György gyűjtötte össze Erdélyi irodalommal és művelődéssel kapcsolatos szaktanulmányait és esszéit. Ez utóbbiak felfedik azt a személyes (és egyben literátori) vonalmat, mely szerzőnk Erdély iránti érdeklődését megalapozta. Még egyetemi hallgató és pályakezdő költő volt, amikor érdeklődését (az 50-es években) Dsida Jenő – akkoriban az irodalmi értékrend peremvidékére szorított – költészetére váltotta ki. S bár '56-os emigrációja Dsidáról szóló szakdolgozatának befejezését és benyújtását megakadályozta, egész eddigi pályafutása során megmaradt (mintegy magánszorgalomból, hiszen tanári munkája a szlavisztikához, tudományos érdeklődése a lengyel–magyar kapcsolatokhoz kötötte) a Dsida-életmű kutatójának. A kötetben olvasható tanulmányokon kívül is fontos adat- és szöveggözzelésekkel, valamint a költő újraértékelését és kanonizációját sürgető esszékkel egészítette ki a hetvenes évekig igen csak gyér Dsida-irodalmat. Az Áprily-esszé pedig ennek a vonzalomnak a szélesedését jelzi, ami nemcsak az erdélyi irodalom „klasszikusainak” irányába tartott, hanem saját kortársainak munkásságára is kiterjedt. Recenzióival, kritikáival mind magyar, mind angol nyelven sokat tett az erdélyi modernnek népszerűsítéséért a „távol Nyugaton”, s ezzel a diktatúrák által kialakított hamis értékrend helyreigazításáért is.

A kötet tanulmányainak zöme azonban – ha külön-külön olvassuk őket – filológiai aprómunka a XVI. és XVII. század művelődéstörténetéből. Korábbi adatok helyesbítéséről, új adatok feltáráról olvashatunk bennük, melyek eredményként néha jelentéktelennek tűnnek (bár a kutató tudja, hogy jelentéktelen adat nincs, csak olyan, mely még nem találta meg helyét valamely szintézisben), a hozzájuk vezető út azonban nemcsak módszertani értelemben tanulságos, hanem egyéb apró felfedezésekkel van kiköveztve. Néha

Erdélyi merítések

Recenzióival, kritikáival mind magyar, mind angol nyelven sokat tett az erdélyi modernnek népszerűsítéséért a „távol Nyugaton”.

Gömöri György: *Erdélyi merítések*, Kom-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2004

pedig az adat-hiatusok kitöltése túlnó a pusztá filológiai érdeken, mint például a Báthory Gábor lengyelországi neveltetését bizonyító „lelet” bemutatása. Báthory Gábor – talán Móricz Zsigmond *Erdély-trilógiájának* jóvoltából is – az egyik legismertebb alakja az erdélyi történelemnek; műveltségének, nyelvtudásának, lengyel kapcsolatainak feltárása jellemképéhez is adalék, az átlagolvasó számára is.

Az egyes tanulmányok részeredményeinél fontosabbnak vélem azonban a belőlük kibontakozó művelődéstörténeti **összképet**. Nemcsak a jeles személyiségek európai ismertségére gondolok, bár a Báthory Istvánról, II. Rákóczi Györgyről megrajzolt angliai kép részletei, vagy a Bethlen Gáborról szóló humanista „dicső-ének” bemutatása akár iskolai történelemtanításunk számára is rejt tanulságokat. Hajlamosak vagyunk ugyanis történelmünket kis nép helyi jelentőségű eseményeként oktatni (Erdély történelmét még így sem), miközben a fenti példák bizonyítják: kiválóságaink a maguk korában európai figyelmet váltottak ki, s kortársaik nagy – számukra világtörténelmi – folyamatok szereplőiként tartották számon őket. E „nemzetközi tükörben” nézve őket, egyéniségük, jellemrajzuk is más megvilágításban tűnik fel, megszégye-

nítve önismeretünk gyakorta provinciális jellegét.

De áll ez a kevésbé ismert (vagy legtöbbször számára éppenséggel ismeretlen) „szereplőkre” vonatkozó adatolásokra is. Esetükben a **mennyiség** tünik fontosnak; ha a XVI. és XVII. századi Erdély értelmiségének, a „tanult főknék” a létszámát nézzük, meglepően nagy a külföldi egyetemeket látogató, Európa-szerte „peregrináló” ifjak aránya. Talán elmondható, hogy míg Magyarország nyugati („királyi”) fele az európai katolikus műveltség befogadója volt, addig Erdély képviselte az ezzel a műveltség-befogadással egyenértékű „protestáns ellensúlyt”. Létrehozva azt a különleges helyzetet (melyhez hasonló talán csak a német művelődéstörténetben adott), hogy egy nyelvi közösség egyszerre tartozik a felekezeti megosztott Európa mindkét kultúrköréhez. Ennek a magyar nemzeti kultúra kialakulása tekintetében rendkívül a jelentősége – s ennek megfelelően kell értékelnünk minden erre vonatkozó, e sajátosan magyar helyzettudatot leírni segítő adalékot.

A kötet szerzője, valahányszor egy-egy új adatot vagy vonatkozást közöl, lelkiismeretesen azt is megírja, hogy hol, milyen körülmények között bukkant a forrásul használt kéziratra, levéltre, ritka nyomtatványra. Ami filológustól természetes. De közben – akaratlanul – önmagát is jellemzi. Anglia, Svédország, Lengyelország, Magyarország, Erdély különböző városai, könyvtárai nevezetnek meg; mintha Gömöri György, peregrinusai nyomát keresve, maga is a szaktudomány „peregrinusaként” élne és dolgozna. Attól az örök kíváncsiságtól hajtva, mely a filológia és a történetírás elsődleges műsója.

LANG GUSZTÁV

Ami a kötetben igazán figyelemre méltó, az éppen az elfogultságoktól való tartózkodása.

Úgy tartják, elméletírók is: a szerző szándéka legvilágosabban a címadásban mutatkozik meg. Nagy Pál kötetének (*Forgatagos időkben*) már az alcíme is különös: „Pályák, művek, arcok, emlékek” – írja jellemzőként, műfaji megjelölés helyett azt emelve ki, amiről a borító hátsó lapján szintén nyomatékosan beszél: örömmel tölti el, hogy hosszú élete során megadatott számára „az irodalom varázskörében” élni. A könyvnek ez az alaphangja, írójának ez a szemléleti adottsága a legkevésbé sem a személyes írói, irodalomtörténeti teljesítmény túlértékeléséből vagy a tartós elégedettség érzéséből fakad – sokkal inkább a belátásból, hogy végső soron egész életében azal foglalkozhatott, ami a legmélyebben és a legtartósbabban érdekelte: a betűk világával, az olvasással és az írással. Ebben az értelemben a címbeli „forgatagos” jelző is inkább a színes, látványos, változatos idők érzékeltetésére hivatott, és kevésbé a társadalmi hányattatások, vergődések, a történelem forgószéke, örvénylő éveinek megidézésére. A szókapcsolat többször előfordul aztán a tanulmányokban és a rövidebb-hosszabb írásokban is, immár nem a szerző személyes sorára, hanem az általa elemzett, bemutatott alkotók életútjára vonatkoztatva – a hangoltság azonban alig módosul. Előbb – egy 1984-ből való tanulmányban – a romániai magyar irodalom születésétől számított „hőskor” minősül forgatagos időknek, az önálló szellemi élet megteremtésének kora, amikor „rendkívüli módon megnövekedett a toll, a szó emberének felelőssége”. Utóbb – a novellista Wass Alberttről értekezve – az egész két világháború közötti időszak lesz az, hasonlóan az érdemén és értékén felül méltatott Kacsó Sándor-regény, a *Vakvágyon* minősítéséhez, ahol az egész kisebbségi múltat (nyilván a szocializmus szóhasználatában elfogadott nemzetiségi múlttal szemben) forgatagosnak nevezi. Ebben az elmarasztalás hangsúlyai a legerősebbek, máskülönben aligha folyamodna – Kolozsvári Grandpierre Emil ugyancsak túlzó elismeréssel tárgyalt regénye, a *Rosta* kapcsán is – rokon értelmű kifejezésekhez, „vihárosan lepergett, immár végleg múlttá lett” esztendőket emlegetve. Hogy mégsem így történt, hogy ézzenegéses, villámvilágos idő volt a jelen is, nemcsak a múlt – ez már abból a Bözödi György munkásságát és életét végigpásztaó tanulmányból derül

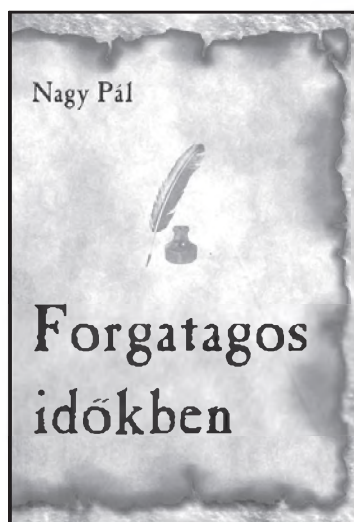

Az irodalom lelkesültje

ki, amelyek a szocializmus romániai bukását követően, az ezredforduló után magát a XX. századot tartja „viháros-forgatagos” századnak. És okkal, hiszen miben, mennyiben lett volna különbség a kommunista párt diktatúrája, mint a királyi, nemzetiségként élni nem ugyanúgy a jogfosztott állapotot jelentette-e, mint a kisebbségi létezés. Vagyis háborúktól és ideológiáktól, hatalmaktól és intézményektől szinte teljesen függetlenül: bizony „forgatagos” volt a múlt. Meg a régmúlt is, az emlékezetből kiesett – ahogy erről pedig Kemény Zsigmond életműve előtt tisztelgve szól, Németh Lászlót idézve, aki szerint a *Zord idő* szerzője „maga volt a nemzeti önismeret”.

A Nagy Pál több mint négy évtizedes teméséből válogató írások is a nemzetiségi önismeret szükséges voltának tanúsítói – anélkül, hogy fennhangon vagy hivalkodóan hirdetnék a (romániai) magyarság múltjának dicsőségét, netán keseregének a balsors csapásain. Inkább az a jellegzetességük, hogy szerzőjüket egy-egy életmű vagy egy-egy alkotás elemzése, kiváltképp pedig bírálata helyett a bemutatásuk, az alapos ismertetésük szándéka vezeti. S noha nem híve az életrajzi érdekességek tálalásának, mégis sok olyan biográfiai mozzanatot emel ki, amely kiválóan alkalmas a kor hangulatának, légkörének érzékeltetésére, társadalmi-politikai minőségének sejtetésére is. Különösen áll ez azokban az esetekben, amikor személyes emlékeit hívja mintegy segítségül egy-egy portré vonásainak jellegzetesebbé, olykor akár karikatúraszzerűvé tételéhez. Ez utóbbira keserűen mulattató példa lehet a *Nagy István az egyetlen* című dokumentált vallomás: a kolozsvári négy elemis munkásíró négy éves professzori tevékenységét, 1948-tól 1951-ig tartó oktatói munkáját abból a szemszögből mutatja, ahogy tanársegédjeként látta, láthatta. Egy egész korszak, a népi demokráciának nevezett proletárdiktatúra szellemisége,

pontosabban örökösen „mozgósított állapotban” lévő szellemtelensége mutatkozik meg e színes előadásban. Máskor, más esetben netán nincsenek segítségére megőrzött vagy véletlenül megtalált följegyzések – ilyenkor nem kerekít történeteket az alkotókkal való személyes találkozás, együttléti köré, inkább sajnálkozva, sőt szégyenkezve közli, a részletekre a feledés homálya borult. De így is fel-felvillan egy-egy kép a lábujjhegyen ágaskodó Móriczról, a Marosvásárhelyen vendégeskedő Tamásról. És így is föl-fölsejlenek, még több mint hatvan év távolából is, múltja, élete meghatározó eseményei: 1941-ből például az Ábelről szóló, pályadíjas publikációja. Az egy irodalomtörténetész emlékirat-töredékeinél tanulságosabb, természetesen az, hogy milyen eszmények, milyen előítéletek vezették szerzőtől szerzőig, könyvtől könyvig.

Nagy Pál: *Forgatagos időkben*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004

Ami a kötetben igazán figyelemre méltó, az éppen az elfogultságoktól való tartózkodása. Azt, hogy a szerző az irodalom dolgában mennyire híján van az előítéleteknek, mi sem bizonyítja jobban, mint a romániai magyar irodalom két-három évtizeddel ezelőtti alkotásairól szóló méltatásai. Sütő Andrásról ír ugyan a legtöbbször és a legelismertebben; az *Anyám könnyű álmot ígér* például az a könyv számára, amelyik „önnön létével és súlyával szab irányt, mértéket” – ez a magas minősítés mégsem vezeti egyoldalúságokhoz, igazságtalan ítélkezésekhez. Nemcsak arra az életműre figyel és figyellet, amelyik a „végveszélybe sodort nemzeti közösség”, a romániai magyarság helyzetéről tudósít – arra is, amelyik, mint például az *Egy agglegény emlékezéseit* szerző Deák Tamásé vagy a *Futótűz* írójé, Pusztai Jánosé. Az előbbi szerinte a „vészesen kísértő vidékiesség ellenében a műveltségigényt”, az európai szellemiséget hozza, az utóbbi pedig mikrorealista epikai nyugalomával, páratlan meglevenítő erejével hat. Használó, szinte már magasztaló szavak nyugtázzák Bálint Tibor vagy Majtényi Erik egy-egy könyvének megjelenését is. Az a gyakoribb, ha dicsér, és nagyon ritka, ha fanyalag. Nagy Pál az irodalom lelkesültje.

Ez a lelkesedés a régebbi írásainak elsősorban a stílusán hagyott nyomott: nemegyszer a szerzők szavait, fordulatait írta, lelkesítette át, tőlük vett idézetekkel igen találóan ragadva meg munkásságuk lényegét. Újabb írásaiiban javaslatok megfogalmazásáig, tanácsok adásáig – összegző megállapításokig is elmerészkedik. Monográfiák készítését tartaná szükségesnek – Bánffy Miklóstól Bözödi Györgyön át Nyírő József és másokig alig van író, akivel kapcsolatban ezt ne vethetné fel. De azzal a véleményével sincs egyedül, hogy a romániai magyar irodalom áttekintése, „mérlegelő számbavétele”, a seregszemle soha nem volt időszerűbb, mint ma. A hiány annál nyomasztóbb, nemcsak számára, minél inkább azt tapasztalja, hogy szépirodalmi folyóirataik – ő használ többes számot! – a grönlandi eszkimók népköltészeti hagyományairól vagy a modern dán próza reneszánszáról igazán kimerítően tájékoztatnak, a saját alkotóik tegnapi és tegnapi gondjai meg művei iránt viszont kevesebb érdeklődést mutatnak.

A *Forgatagos időkben* aligha változtat azon a sajnálatra és szájalomra méltó helyzeten, amelybe a nemzetiségi irodalom önismerete dolgában a kisebbségi magyar folyóiratok hozták és hozzák magukat. Nagy Pál a kevesek egyike, aki figyelmeztet erre.

MÁRKUS BÉLA

Amit a két világháború közötti erdélyi magyar irodalomról tudunk, alapvetően két szerzőtől tudjuk, még akkor is, ha úgy hisszük: amit tudunk, nem tőlük tudjuk. Ez a két szerző Jancsó Elemér és Ligeti Ernő. Azok a munkák, amelyek erőteljesebben szembementek a Jancsó és Ligeti által képviselt, árnyalatnyi eltéréseket tartalmazó értékrendekkel, kihulltak az emlékezetből. (Itt elsősorban Gaál Gábor, majd Sóni Pál munkáit lehetne említeni.) Mások – így például Pomogáts Béla – alapvetően elfogadták Jancsó és Ligeti szempontjait, kiindulópontjait és korszakolásait. Vagy nem törekedtek átfogó jellemzésekre.

A különbség a két szerző áttekintései között elsősorban a nemzedéki pozíció: Jancsó a harmincas évek lázadó fiataljai felől nézi kritikusan, a közvetlenül Trianon után fellépő írókat. Elvileg tehát Ligetit is. Az értékelések egymásba csúszása azért valósulhat meg mégis, mert Ligeti már a negyvenes évek elején írja visszatekintését, akkor, amikor a Helikon már inkább múlt, mint jelen, és túl van a harmincas évek ügyetlenül kezelt belső problémáin. Jancsó harmincas évekből, több írásában, könyvében kifejtett Helikon-kritikája baloldali – de nem a teljes összeférhetlenségig menően baloldali (mint mondjuk a Gaál Gáboré). Ligeti pedig a helikoni csoport „radikális”, tehát szintén baloldali csoportjához tartozik mindvégig. Így jön létre tehát az értékelések elvi (bár nem pozicionális) egymásra tevődése.

Ebből a nézőpontból kétségtelül Tamási Áronnak jut központi szerep – az ő életműve és pályája „szerkezetileg” azért nagyon fontos ebben az elbeszélte történetben, mert közvetíti a nemzedékek között (helikonista is, de Vásárhelyi Találkozó-elnök is – sőt, a *Korunkban* is publikál), illetve a különböző politikai irányzatok között is (hangsúlyozott székegy identitása például egyaránt beilleszthető a jobboldal és a baloldal történeteibe).

Ebben a rejtett irodalomtörténeti elbeszélésben, amely egyre inkább eloldozódott az idő folyamán Jancsó és Ligeti nevével, a szerkezet és az általánosíthatóság fontos volt: a helikoni íróárság és ideológiája, a transzszilvanizmus áttekinthető szerkezetet biztosított, amelynek révén Kós Károly és Kuncz Aladár mint szervező-

ideológusok központi figurákká válhattak. Reményik Sándor, Aprily Lajos és Tompa László költészete konvergens természetű, „általánosíthatóságuk” miatt lett viszonyítási pont: az ő műveik révén vált emblematikussá és de-kódolhatóvá az, amit utólag egyfajta „allegorikus helyzetértelmező költészetként” azonosíthatnánk. Tamási Jolly Joker-jellegéről már esett szó – és ez nem leértékelés: gondoljunk arra

Könnyed stílusa ellenére is annyira árnyalt és meggyőző az értékelések és összefüggések felvázolásában.

például, hogy Petőfi Sándor, Ady Endre vagy akár József Attila hányféle értékrend felé vált nyitottá az elmúlt évtizedek folyamán.

Vannak vakfoltjai is ennek a narratívának természetesen: legnagyobb hibája talán az, hogy Dsida Jenő életműve nemigen illik és illesztődött bele. Túl radikálisnak bizonyult számára a húszas évek első felének kísérletező, avantgárd irodalma is. A mai olvasókörözés azt is számon kérhetné rajta, hogy nemigen nyújt eligazítást számára a Wass Albert- vagy a Nyíró József-életmű szempontjából. Egy Wass és Nyíró felértékelő irodalomtörténeti koncepcióban viszont, ha következetesen akarna eljárni az irodalomtörténetész, egész sor olyan íróknak kellene a nyomába eredni, mint például Gyallay Domokos vagy az Erdélyi Irodalmi Társaság tisztségviselője. Kérdés, hogy megérné-e a fáradságot.

Visszatérve Ligeti munkájára, az intézménytörténeti kiindulópontú megközelítés, illetve a nemzedéki problematika részletes felvetése az, amit szerkezetileg sem tudott (vagy kívánt) elkerülni nyomában haladva az irodalomtörténetírás. Sőt, a világnézeti opciókat is érzékenyen jelzi a kötet –

ennek abszurditását hajszolását a marxista szemléletű irodalomtörténeti tanulmányokból ismerhetjük.

Van-e tehát valami friss, valami váratlan akkor egyáltalán a 2004-ben újra kiadott könyvben?

Két dolog biztosan. Az egyik a korai, Trianon utáni korszak felvezetése, egészen az Erdélyi Szépművéses Céh és a helikoni írói közösség megalakulásáig. Erről az időszakról Ligetinek igen élénk és fontos személyes élményei vannak:

a *Keleti Újság* és a *Napkelet* szerkesztőjeként az ekkori legdinamikusabb történelem kellős közepén találjuk. Az 1920 és 1922 között megjelenő *Napkeletnek* – amelyről nyugodtan megkockáztatható a kijelentés: a korai erdélyi magyar irodalom legszínvonalasabb folyóirata – csupán 2004-ben jelent meg a repertóriuma és egy válogatás a benne közölt írásokból a Kriterionnál. (Válogatta és az előszót írta Mózes Huba.) Ezek a történelem korábban inkább csak a Helikon „előzményeként” voltak jelen a közbeszédben, Sóni Pál munkáiban pedig épp ellenkezőleg: a „szocialista irodalom” kibontakozásának területeként. Ligetit és a korabeli sajtót olvasva kiderül: ez a korszak önmagáért igazán érdekes.

A másik „váratlan” dolog a sajtó és a politika hangsúlyos jelenléte. Az erdélyi irodalom történetét többen kapcsolatba hozták már a politikával, de Ligetinnél az a feltűnő, hogy a konkrét politikai történelemet látjuk, pártok és politikusok neveivel, illetve politizáló publicistákkal ismerkedhetünk a könyv jelentős részében. Spectator vagy Hegedűs Nándor itt legalább annyira fontos szereplők, mint Kós Károly.

LIGETI ERNŐ

SÚLY ALATT
A PÁLMA

PALLAS-AKADÉMIA • CSÍKSZEREDA

Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004

A jelzett „váratlanság” persze az utólagos perspektíva függvénye: ez az a két aspektus, amely komolyabban inkább csak a kilencvenes évek óta foglalkoztatja a transzszilvanizmus-kutatókat: a politika és a sajtó előtérbe állítására gondolok, ezen belül is különösen a húszas évek első felének sajtójára.

Ligeti könnyed stílusa ellenére is annyira árnyalt és meggyőző az értékelések és összefüggések felvázolásában (azzal együtt, hogy láthatóvá teszi, szubjektívként és reflektáltként mutatja meg saját nézőpontját is), hogy megkerülni nem lehet és nem érdemes – legfeljebb filológiai adatokat kiigazítani, ahogy Marosi Ildikó utószava meg is teszi a tévedések egy töredékével. A további pontatlanságokat, akár a név- és dátumelírásokig menően szintén lehetett volna jelezni egy igényesebb újrakiadásban. Olvasójának az lehet az érzése: az intézménytörténeti-nemzedéki megközelítés Ligeti és szellemi leszármazottjai után nem szolgálhat már meglepetésekkel a két világháború közötti erdélyi irodalomtörténet. Valami egészen más nézőpont talán igen.

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Egy kötet, ami jár nekünk

Demeter Szilárdnak is jár egy kötet. No, nem alanyi jogon, meglátjuk: kiharcolta magának. Sikerült neki olyan könyvet szerkeszteni, ami attól érdekes, hogy nem akar belerángatni valamibe, amihez talán nincs is kedvünk.

Érzésem szerint a szerző fütyül erre) ez a könyv: Demeter Szilárd felhív telefonon (mivelhogy a hordószőnöklet kiment divatból, a kutya sem hallgatná meg) és szónokol – az első benyomásom az volt róla, hogy kissé nagyképű. Aztán kiderül róla, hogy mégsem szónokol: csak a kihangsúlyozója romlott el, hogy a válaszokat hall-

manapság, hogyan és mit, és főleg: ki ír manapság, és miért, és hogyan, és minek, és kinek, és mennyit... stb.

Az *Antikvár* az, aminek a cím is mutatja: egy olyan része a könyvnek, ahová az ember visszavissza jár böngészni, és ahol igazi kincseket fedezhet fel olyan nevek társaságában, mint Háy

– és mindaz, ami miatt ezek fontosakká lesznek. És a *Szöveggenerátor*. Az újraírt mű – hátulról előre, vagy másként. „A világ, sajnos, valóságos, és én, sajnos, tényleg csak a saját történetem vagyok – írhatjuk át Borgest.”

Felmutatni a kivételben az általánost – ez a filozófia dolga. Demeter Szilárd még nehezebb módszert választott: úgy mutatta fel kivételként az általánost, hogy abból megértse az ember: nem lesz kivételes attól, ha vezérelvévé válik az általános szellemi restség, ha az igénytelenségbe menekül a dömping elől.

Demeter Szilárd könyve egy csapásra két legyet üt: irányelveket mutat a válogatáshoz, emellett pedig jó érzékkel választ is az olvasó számára. Egyik írásában ugyan azt is kétségbe vonja, hogy olvas-e egyáltalán valaki, vagy mindenki csak írni akar, és író ír íróknak szép, berterjes, de ilyenformán teljesen fölösleges irodalmat. (Az jutott eszembe, hogy nagyszüleim fiatalága idején még olvasó olvasott olvasónak... Hogy fejlődünk, Uram!).

A *Mondolat* elsődleges érdeme mégsem az szerintem, hogy könyveket bemutatva segít választani és ítélni. És éppen ez teszi többé egy szokványos olvasónaplónál. Ezek az írások (még) szubjektívebbek (Gombrovitz!) és valahogy mélyebbek. Demeter Szilárd egy könyv apropóján témát választ, és filozofál. És nincs könnyű dolga: az irodalmárnak szeretné megmutatni, mit írjon (és főleg mit ne!), az olvasónak, hogy mit olvasson, és a kisembernek, hogy hogyan kellene élnie. Anélkül, hogy tendenciózus lenne, hogy túl magas lóra ülne, anélkül, hogy bárki is kioktatásnak vehesse... És többnyire sikerül is neki, talán azért, mert a legbanálisabb helyzetben van: ír is, olvas is, él is, célja tehát önmaga életterének javítása. Mert erre megy ki a játék. Valahogy úgy viselkedik, mint aki látja, hogyan romlik, és nem akarja hagyni. Megmutatja azt is, milyenné lettünk, azt is, milyenek lehetnénk. Mint aki beleszól – akár a mások dolgába is –, hogy eredményesebb legyen. És így már érthető, miért éri magát úgy, mint aki kihangsúlyozó nélküli telefonon folytat fontos beszélgetést: mert nem tudhatja, meghallgatjuk-e, vagy csak morogva legyintünk: „haggyon má békibe!”

TAMÁSI PIROSKA

Ez a könyv maga az Élet, ha nem tűnik ez túl patetikusnak.

A szerző többnyire a *Korunkban* 2000-től megjelent írásait szerkesztette egybe. Olvasónapló: ez lenne a könyv. Szubjektív kritikái műfaj, amit Demeter Szilárd még szubjektívebbé tud tenni. Mottóul – és vezérelvül – Gombrovicz egy tanácsát választotta: nem az íróról beszél, nem is a műről, csak saját szembesüléséről a művel vagy az íróval. Vagy a tényekkel.

Mert a *Mondolat* meglehetősen fura olvasónaplónak is. Néhány írás nem is könyvről szól. És nekem határozottan az az érzésem, hogy a szerző számára sokkal nagyobb a tét, mint néhány könyvről szentenciáznia.

A cím a nyelvújítók elleni híres gúnyiratot idézi, úgyhogy az ember eleve kíváncsi: ilyen felvállaltan konzervatív, újításellenes indításból mi érdekeset lehet ebben a mai világban produkálni, amikor pedig az a lényeg, hogy minden, ami a közönség elé kerül, minél újszerűbb, minél meghökkentőbb legyen. Hát az. Ez a könyv maga az Élet, ha nem tűnik ez túl patetikusnak. Az a része, amiben fajgyűlölők, polgárpukkasztók, nyelvrontók, harsányak, trágárok, rosszindulatúak, hozzá nem értők, elzárkóztak, büszkék, figyelmen kívül hagyják, ahol a tömegcuccok uralkodnak. És az is, ahol a hozzáértők, a segítők és finom lelkűek vannak, no meg olyan könyvek, amik vitára ingerelnek, és amiket meg lehet védeni. És ahol mi is itt vagyunk, és folytonosan építünk, rombolunk, szellőztetünk meg bűdösítünk... Ilyen szempontból meghökkentő (tehát a mai „elvárásoknak” megfelelő, bár

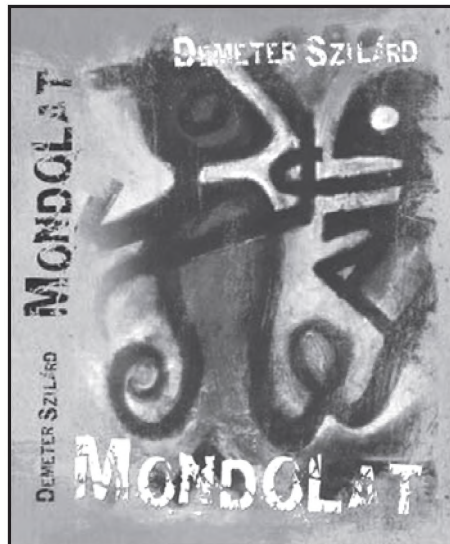
ná. És ha odafigyelünk, azt is halljuk, mondanivalóját nem a fellegekéből, hanem a lábunk (hogy ne mondjam: az orrunk) elől veszi. Talán emiatt vállalta a cím által sugallt „maradiságot” is.

A könyv egy *Indoklással* indul. Helyénvaló dolog, tekintve, hogy még a szerzőnek is feltűnt, milyen mániákusan szentenciázik az ellen, hogy manapság úgy vesszük, mindenkinek alanyi jogon jár egy kötet. A helyzet azonban az, hogy az indoklás csak akkor érthető teljesen, ha az ember már elolvasta a kötetet. Akkor meg már – remélhetőleg – magától is rájön, miért született meg. Ha nem, úgyis kár a benzinzért...

Demeter Szilárd négy sokatmondó címet viselő „ciklusra” osztotta könyvét, ugyanannyi téma köré csoportosítva (enyhe átfedésekkel) az írásokat. És ez éppen az előbb említett életszerűség, témátöbblet miatt lehetséges. Az *Ópusztában* a (nemcsak kisebbségi) magyarságtudatról, antiszemitizmusról, a bennünk (és másokban) élő szülőföldképről stb. témázik olyan írók kapcsán, mint Veress Károly, Végel László, Mircea Eliade vagy akár Hitler. A *Zóna* a leginkább „független” a könyvektől. Itt kapnak helyet azok az írások, amelyeknél a szöveg, amire támaszkodik, nyilvánvalóan csak ürügy. A Király V. István, Vétési László, Papp Z. Attila, Sántha Attila szövegein alapuló kérdései egyben kritikai irányultságúak is: hogyan lehetne minőségre nevelni az ifjúságot, hogyan terem magának egzisztenciát az erdélyi magyarság, olvas-e az olvasó, miért jár könyvvásárra az (átlag)ember, miért trágár a fiatal magyar irodalom, ki olvas

János, Orbán János Dénes, Lövétei László László, Joseph Heller stb. Az is előfordul, hogy a kincs nem a könyv, vagy tény, vagy folyóirat, amiről szó van, hanem éppen a szöveg, amit olvasunk...

A „*Dobozolt élet*” a tizenévesek meccse az idősebbekkel. Egy film a semmiről, ami úgy kitölti a mindennapokat, hogy alig marad idő enni. Tévé, videojáték, agresszív zene, egyedüllet

Demeter Szilárd: *Mondolat*, Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár, 2004

Berlin lakosságának figyelmét az utóbbi napokban szerfölött magára vonta Kleist úrnak, az ünnepeit porosz költőnek Madame Vogellett történt tragikus kalandja. A szerencsétlen esetről szóló első híreszteléseket erőteljesen cáfolja a hölgy családja, s különösen azt tagadja, hogy az esemény oka bármi tekintetben szerelem lett volna. Madame Vogel, mondják, régóta gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Orvosai kijelentették, hogy halála elkerülhetetlen. Maga döntött úgy, hogy véget vet életének. Kleist úr, a költő és a család barátja szintén elhatározta, hogy öngyilkos lesz. A két szerencsétlen teremtés bizalmas beszélgetés során jutott a szörnyű elhatározásra, hogy ugyanabban az időben viszi végbe tettét. Elmentek a Berlin és Potsdam közötti Szent Tó mellett található Wilhelmstadt fogadóba. Egy éjszakán és egy napon át készülődtek a halálra, imádkozva, énekelve, jó néhány flaska rumot, és végül egy csésze kávé elfogyasztva... Ezek után a Szent Tó partjára mentek, ahol leültek egymással szemben. Kleist úr elővett egy töltött pisztolyt, és átlötte Vogelné asszony szívét, aki meghalt. Akkor a férfi újra töltötte a pisztolyt, és föbe lötte magát... A közvélemény egyáltalán nem csodálja, sőt el sem ítéli ezt az örült tettet...

A cikk, amelyet a *Moniteur*-ből fordítottak, tárgyi tévedéseket tartalmaz. Kleist és Vogelné asszony, akár szerette egymást, akár nem, bizonyos, hogy nem fogyasztott nagy mennyiségű italt, és nem énekelte a halála előtti utolsó órákban. Ami legmeggrázóbb viselkedésükben, az épp annak korrektsége, miként azt a fogadósnak, fogadósnénak és az alkalmazottaknak a kihallgatáson elhangzott nyilatkozatai bizonyítják. A két vendég az éj nagy részét levélírással töltötte egymásba nyíló szobájában, reggel pedig gondosan felöltözött, és sétálni indult. Délután azt kérték, hogy kávéjukat a tó mellett szolgálják fel számukra, és az alkalmazott, aki levitte nekik az asztalt és a két széket a tó partjára, később azt vallotta, hogy amikor az úr arra kérte, hozzon neki még egy pohárka rumot (amelyből egy kis üveggel már a vendéglőben is vásárolt), Vogelné asszony tiltakozott.

A hölgy megjegyezte: „Csakugyan rumot akar még inni, drága gyermekem, nem gondolja, hogy eleget ivott már?” Az úr pedig ezt válaszolta: „Rendben van, drága gyermekem, ha maga nem akarja, akkor nem iszom. Ne haragudjék hát, jó ember, nem kérek semmit.”

Vogelné asszonynak, aki ezt mondta, méhrákja lehetett, s bizonyára félt, hogy ha Kleist becsíp, nem fogja őt azonnal és kínokozás nélkül megölni. Két pisztolyt volt, amelyeket ő hozott egy kosárban a karján, fehér vászonnal letakarva, és Kleist mind a kettőbe elegendő puskaport töltött ahhoz, hogy öljön, ne pedig eltorzítson.

Kleist történeteiben jó néhány figura van, aki öngyilkosságot követ el (mint az *Eljegyzés Santo Domingón* hőse, aki egyenesen „szájába dugta a pisztolyt”, és akinek „koponyája apró darabokra ment szét, s darabjai a falakon lógtak”), Kleist halálát pedig gyakran említik példaként a művészetet utánzó élet esetére. De ő, aki súlyosabb és kétségbeesettebb megfontolásai közepette is bizonyára kíváncsi volt, milyen lehet átmenni az öngyilkosság élményén, és ellenőrizni róla szóló leírásainak hitelét, közben vigyázott arra, hogy ne hagyjon hátra mocskot, mint hősei. Bár Vogelné közvetlen közelről lötte le, a másik pisztolyt pedig önnön szájába dugta, a hölgynek csupán apró, kerek vérfolt maradt a bal melle alatt, neki pedig néhány vércsöpp az ajka körül.

Ez a vég ugyanazt az uralkodó hatást gyakorolja rá, mint egész életműve: kétségbeesett, vad tettek, a legnagyobb precizitással és háborzongató találatkonysággal végrehajtva. „A művészetben minden a formán múlik, és engem minden érdekel, aminek a formához köze van” – írja valahol. A formákban való jártassága, mint az összes nagy ügyesség, a játék iránti leküzdhetetlen szeretettel jár együtt. Utoljára úgy látták őt némi távolságból, mindössze pár perccel a lövések elhangzása előtt, amint a vízből kiálló köveken ugrál.

Azok számára, akik megvetették ezt az „örült tettet”, ott található a válasz a *Pentheszileá*-ban: a költők a síron túlról is tudnak vitázni.

De az ember végül mindig lerázza Magáról, ami elviselhetetlen; Csak mérsékelt kín terhe tűrhető.¹

Ez a géniusz a maga rövid és félelmetes élete során szegény volt, és sikertelen író. „Ünnepeit költő”-vé csak halála után vált. A Wannsee melletti kettős öngyilkosság botránya kellett ahhoz, hogy elkezdődjék az a lassú folyamat, amely megövtá nyolc darabját és nyolc elbeszélését a feledéstől. Még az is lehet, hogy előre látta ezt:

VIZINCZEY ISTVÁN

Egy géniusz, akinek eljött az ideje

az a gondolat, hogy vad halál hoz síron túli hírnevet, nagyon is kleisti. „Halhatatlanság, enyém vagy egészen!” – kiált fel utolsó darabjának, a *Homburg hercege*-nek hőse, kivégzésére várva.²

Kleist nem volt gyöngye jellem, mint azt az öngyilkosokról gyakran képzelik, csak olyan va-

ollik meg őket – mindegyik a maga gyermekét, azt gondolván, hogy a másiké. A gyűlölet az, ami őt, nem a szerelem. A mestermű sok tekintetben fölülmúlja a Shakespeare-ét (elképzelésében bizonyára), de néhány nem jellemzően kedvező kritikától és egyetlen grazi előadástól eltekintve, Kleist egész élete során észrevétlen

Heinrich von Kleist

(1777. október 18.–1811. november 21.)

Ahogy én tudom, az első angol nyelven kinyomtatott, Kleistre vonatkozó utalás a *Times* 1811. december 28-i számában jelent meg, és egy helytelenítő nekrológ volt.

laki, aki közeli ismerőse a halálnak. Apja, a porosz hadsereg őrnagya meghalt, amikor a fiú tizenéves volt, anyja, mikor tizenöt; tizenharmadik születésnapján megölte magát unokafivére, aki legközelebbi társa volt. Amellett olyan korban élt, amikor a gyermekeket nem védte törvény a felnőtte választól. Tizenhét éves korában belépett a hadseregbe, tizenöt évesen harcoló katona volt. Ilyen serdülőkor állította színre Napóleont és San Martint: azokban, akikben megvan rá a született képesség, a korai találkozás a halállal és a tűzben való köteleltségeljesítés gyakorlata, úgy látszik, hirtelen megnöveli az akaratot, bátorságot és intelligenciát, azokat a tulajdonságokat, melyek minden nagy emberben megfigyelhetők, legyen hadak parancsolója, vagy szavaké.

Kleist sok tekintetben hasonlít néhány évvel fiatalabb kortársára, Stendhalra, aki szintén serdülőként volt katona. Bár Kleist harcolt a franciák ellen, Stendhalt pedig untatták a németek, és érdeklődésük is különbözött, érzékenységük hasonló volt – mindketten mélyesen fogékonnyak voltak a zenére, festészetre és matematikára –, a szülői korai halálának és a háborúnak közös formálói élménye pedig bizonyára segítette megadni stílusuknak ritka határozottságot és eleven-séget. Egyikük sem vesztegette idejét értelmetlen problémákra, és mindketten annak az értelmes katonatisztnak a tárgyilagosságával írtak, aki jól tudja, hogy a félrevezető tájékoztatás halálos lehet, és semmi értelme nincs mást mondani, mint az igazat.

Az ilyen írói magatartást a kritika rendszerint ócsárlással, a közönség pedig közönnyel bünteti. „A történet pusztá leírása nem egyebet jelent, mint számúzni magunkat a jó társaságból!” – írta Karl Böttiger, az *O... márkiné* első recenzense. A bármiről kimondott igazsággal az a baj, hogy könnyen bántóvá válhat, vagy rossz közlendője miatt, vagy azért, mert zavaróan különbözik a bevett nézetektől (és az emberek sértve érzik magukat és gyűlölködővé válnak, ha nem értenek valamit), vagy pedig azért, mert valami sikeres képmutatást leplez le. És valahogy a nemiség is mindig ott rejtezik benne.

Már első darabjában, a *Schroffenstein család*-ban (1802), a maga Rómeó és Júlia változatában is szexuális vágyakozást visz a színre Kleist a valaha fogant egyik leghatalmasabb szín keretében – olyan hatalmasban, hogy én kétlem, valaha is színpadra lehetett volna állítani a 60-as évek előtt. Kleist Rómeója levett közteti a maga Júliáját, ruhát cserél vele, miközben elmondja, hogyan fogja levett köztetni nászéjszakájukon. Huszonöt éves korára Kleist már mestere az olyan egyszerű akcióknak, amelyek nagy szenvedélyeket tudnak kifejezni. A lány egy korábbi szerelmi jelenetben, amikor még mindig azt gyanítja, hogy a szeretett fiú halálos ellensége, megissza az általa hozott vizet, noha bizonyosra veszi, hogy mérgezett. Ha a fiú meg akarja őt mérgezni, ő meghal. A ruhacsere-jelenet nem csupán a szexuális vágyakozás hordozója, hanem az ön-feláldozás is (úgy, hogy mindkét emóció erősíti a másik hatását): a fiú, aki tudja, hogy apja oda készül, hogy megölje a lányt, azért beszéli rá őt a ruhacsere-re, hogy megmentse életét. Kleist ifjú szerelmei nem lesznek öngyilkosok; atyáik

maradt, csaknem két évszázadon át pedig csupán lekiicsinyló észrevételekre inspirált. Erre nem talállok semmi okot azon a „közönséges”, „izléstelen”, „otromba” vetkőztető jeleneten kívül, amelyben egy serdülő kíváncsi a szeretett lány testére, és meg van rémülve tőle. Meggyőződésem azonban, hogy ugyanez a jelenet segít majd megtölteni a színházakat Kleist halhatatlan életének harmadik évszázadában.

És akkor lehet majd megérteni a klasszikusokat. Akkor nyílik tiszta rálátásunk a jellemekre, hogyha énünk nem keveredik bele hiedelmekbe és tetteikbe, szokásaikba és életvitelükbe – más szavakkal, hogyha messze távolodnak tőlünk időben és térben. Lehet, hogy vannak nagy kortársi írók, de nagyon kevés nagy kortársi olvasó van; túlságosan elborítanak minket a jelen konfliktusai, túlságosan elbűvölnek napjaink sikeres hamisítványai, túlságosan rászoktunk a kérdésre, hogy mi is számít „helyesnek” vagy „helytelennek” pillanatnyilag ahhoz, hogy fölérjünk a nagy irodalom tisztán látó részrehajlatlanságához. Ez éppúgy áll ránk, ahogyan a tizenkilencedik század elejének németjeire. Vajon mit tudtak volna ők kezdeni egy olyan hőssel és hősnővel, amilyen *A chillei földregés*-ben láthatunk? Két kivételesen kedves és tisztességes ifjú ember – akikben abszolút nincs semmi kivetnivaló –, de szeretkeznek! Szeretkeznek, pedig nem is házások. Mi több, a lány novícia, és halálos bűnükkel a kolostor kertjében követik el. Nyilvánvaló, hogy azok a nézők, akik ezt a számukra szentségtörő és elfajult viselkedést látták, nem egészen fognak fel Kleist ábrázolását azok arcátlanságáról és brutalitásáról, akik bírálók lépnek fel. A lányt halálra ítélik, szeretőjét pedig börtönbe vetik. Éppen mikor indulnának, hogy az előbbi vesztőhelyre vigyék, az utóbbi pedig már készül felkötni magát cellájában, válik szabadítójukká a földregés – csak azért, hogy a feldühödött tömeg gyilkolja meg őket, amiért bűnükkel a földregést kiváltották.

Még a liberális felfogású olvasók között is, akik nem rémülnek meg a szextől, kevés olyan akad, aki megérti a történet lényegét. A lincselés olyan megrázó felidézése az éretnes ostobaságnak és szemfogatató kegyetlenségnek, amit aligha tudnak kellő súlyán mérni azok, akik hite szerint az emberi lények alapvetően jók. Hogy csak egyetlen beszédes részletet említsék, mikor a barátok azzal próbálják megoltalmazni a szeretőt, hogy úgy tesznek, mintha ez nem a keresett pár volna, a csöcselék „mindezen szörnyűség fel-szítói” után eredve, tévedésből megöl egy makulátlan hírnevű hölgyet.

„Szörnyeteg!” – kiáltja egy jövevény. „Ez Donna Costanze Xares volt!”

„Akkor mért hazudtak nekünk?” – vág vissza a suszter. „Keress meg az igazi némbert, és öld meg azt!”³

Ha Stendhal azt mondja el nekünk, hogyan válnak az emberek szeretőkkelé, Kleist azt érzékelteti, hogy miképp válnak gyilkosokká. Jóformán sohasem igaz okból.

A *Schroffenstein család*-ban Rupert, az apa, miután megölte a fiát, akit ellensége lányának hitt, hűbéresét, Santingot kérdezi, hogy vajon mért tehette őt. Képtelen rá visszaemlékezni. „Ejnye, hisz ez Ágnes.” – válaszolja az.

RUPERT

Ágnes, igen, igaz,
Sok rosszat tett nekem, sok gonoszot,
Tudom jól. – De mit is?

SANTING

Nem tudom, ezt
Hogy érted. Mert a lány maga nem ártott
Soha neked.

RUPERT

Nem ártott nekem? Santing!
Hát mért öltem meg? Árudd el nekem
Gyorsan, kérlek, mivel sértett meg
engem,
Gyerünk, ki vele – te kaján
baziliskusz,
Ne nézz így, hanem szólj, beszélj,
te örög,
S ha nem tudod, hazudj!

SANTING

Te örült vagy?
Ez Sylvester lánya.⁴

Mikor Rupert rájön, hogy valójában saját fiát ölte meg, újabb nagy pillanat kezdődik.

A darabon, amely hibás kiadásban jelent meg, Kleist nem keresett semmit; azt remélte, lesz ez jobban is. „Esküszöm neked – írta nővéreinek, Ulrikének –, százszor többet tudok annál az idő-óta Kotzebue-nál.” (Korának igen nagy híru és sikeres színműírójára utalva.) „Csak időm legyen. *Idő* az, amire szükségem van. Ha csak néhány hónapot dolgozhatnék melletted békén, anélkül, hogy örületbe kergetnél az aggodalmaddal, mi lesz belőlem...”

De bármit írt is, nem segített rajta. Minden kultúrában mély szakadék tátong az eleven és a dicsőre méltónak ítélt között, és a tizenkilencedik század első évtizedén már rajta ült az irodalomtudósok átkozott serege, amely félredobja az élő, és felmagasztalja az élettelen. Ha Kleist valóban az az otromba író lett volna, akinek a kritikusok kikiáltották, bizonyára boldogul, de ahhoz, hogy magára vonja az értő olvasók figyelmét, szüksége lett volna az irodalom hivatalos öreinek támogatására, azokéra, akik otrombának tartották őt. Ahogy egy alkalommal írta:

„A kritikusok silánysága, fecsegése – s kivált az a tény, hogy ez a publikum szükségletévé vált – mutatja meg nekem, milyen gonosz, tisztátalan irodalom és ízlés lehet Németországban. Mégis kell, hogy találjak olyan olvasót, aki illő módon elszégyelli magát, amiért ennek az uraktól levett irodalomnak valamely kedvenc gyermekét vásárolta meg. Mintha hagyomány kötelezné őket arra, hogy a szerelem első virágát átengedjék a kritikusoknak, éppúgy, ahogyan a nemeseknek is előjoguk volt jobbágyaik mátkáira bizonyos századokban. Igen, így igaz! – Németországban olyan enervált olvasók élnek, akiknek meg nem fordul többé eszükben, hogy közvetlen kapcsolatra lépjenek a művekkel, hanem évről évre beérik az irodalmi folyóiratokkal és a maguk szemléli szerepével.”⁵

Ilyen nyomozó, minden küszködő író számára ismerős körülmények között történt aztán, hogy Kleist annak az embernek áldását igekezett megszerezni, akinek szava legtöbbször számított, címezvén őt Nagyméltóságú Úramnak, Igen Tisztelt Titkos Tanácsos Úrnak, Öexcellenciájának, és legőszintebben állítván, hogy „szíve térdén” járul elbe. Realizmusa azonban – kiváltképp az ártó szenvedélyek ábrázolásában – elkerülhetetlenül magára vonta Goetheknek, a német kultúra félistenének nemtetszését, akinek esztétikai mércéjét jól meg lehet ítélni a következő dicsekvésből: „ábrázol hősnőim mind igen jól sikerültek, mivel mindannyian különben a való élet asszonyainál”. (Kiemelés tőlem.) Goethe „borzalom és undor” kifejezései mindennél többet tettek azért, hogy megfosszák Kleistet az életlehetőségtől, és még mindig elég súlyuk van ahhoz, hogy megfosszák őt a német irodalomban neki kijáró méltó helytől. Igaz, hogy Goethe előadatta Weimarban *Az eltört korszot*, kitéve e szabad szájú (igen sokban Brueghel *Falusi lakodalom*-jához hasonló) komédiát az évtized legzajosabb bukásának, amire később úgy utalt, hogy „segített” Kleisten, és „ismertette tette őt”.

De az irodalmi értéknek ez a döntőbírája, ez az öntelt, gyáva és képmutató ügyvéd, szerzője annak a sokat csodált költeménynek, amelyben leírja, hogyan töltött el egy éjszakát egy

¹ Tandori Dezső fordítása

² Tandori Dezső fordítása

³ Szabó Ede fordítása

⁴ Forgách András fordítása

⁵ Dichter über Ihre Dichtungen)

fogadóban, egy ágyban egy szép és szolgálatkész szobalánnyal, nem csinálva vele semmit, mivel igaz szerelmére gondolt – szerzője a Faustnak, aki eladja lelkét az ördögnek, majd mennybe jut –, nem úszhatta meg, hogy Kleist meg ne vádolja, egy olyan író, aki inkább Marlowe-ra hasonlított, akinek Faustját végül ízekre tépik az ördögök. Kleist művei megrázó figyelemzetők, hogy nem menekülhetünk meg tetteink következményeitől, míg Goethe azt a szörnyű hazugságot kínálja, hogy semmi sem döntő és végleges a földön. Goethe „betegnek” látta Kleist műveit, mivel azok „a természetet visszatartóznak és félelmetesnek” mutatják, én pedig azt hiszem, hogy éppen Goethe „nemes humánuma” (ahogy Thomas Mann említi tisztelettel) az, ami beteg és egyben elavult, és Kleistnek kell legnagyobb német íróként kiemelkednie Goethe ámyékából.

Közben azonban nem tudunk szabadulni Goethe véleményétől, hogy „az érett értelem képtelen bármiféle örömmel belépni Kleist témáinak erőszakos világába”, és még a legújabb angol kézikönyv a német irodalomról is elítéli Kleistet, amiért olyan labirintusnak találja az életet, „amelyben az értelem, a hit és az érzelm csak bizonytalan útmutatást adhat”. Ennél aligha van pontosabb leírása az életnek, de még mindig mellőzni lehet, mint a beteg képzelet termékét, kézzelfogható bizonyítékát annak, hogy Kleist „irány- és egyensúlyérzék nélkül született”.

Ilyesfajta esztelen kritikát hallani, amely őt anyagilag halálra ítéli, és mégis folytatni az élet olyan ábrázolását, mely kigúnyolt látomását követi (34 éves koráig – és akkor inkább öngyilkossá válni, mint prostituálódni), ehhez arra a ritka szívósságra és állhatatosságra volt szükség, amely az ő katonás stílusában nyilvánul meg.

Valóban, a világirodalom valamennyi óriása közül leginkább ez a porosz tiszt az, aki úgy ír, mint egy generális. Városok égnek le, embereket ölnek meg egy al-záradékban, és ő már messze jár, egészen más nyomon.

... Mialatt emberei az elővárost fosztogatták, Kohlhaas kiragasztott „az egyik templom kapuboltzatára egy írást, a következő tartalommal: ő, Kohlhaas Mihály borította lángba a várost, és ha a lakosok az uraságot ki nem szolgáltatják neki, oly annyira el fogja hamvasztani, hogy – az ő kifejezésével – nem kell majd a falak mögé néznie, hogy megtalálja. – Leírhatatlan volt a lakosság elszörnyedése e gonoszított fölött; és a tűzvész, amely a szerencsére viszonylag csendes nyári éjszakán mindössze tizenkilenc épületet, közöttük azonban egy templomot is, tett egyenlővé a föld színével, jőformán, virradat körül, még el sem felejtették, amikor az öreg helytartó, Otto von Gorgas máris kiküldött egy ötven főből álló zászlóaljot az őrző szörnyeteg őrzetbe vételére.”

(Kohlhaas Mihály)⁶

De semmi sem tudja úgy megmutatni Kleist kemény objektivitását, mint az *Eljegyzés Santo Domingón*, egy szerelmi történet a haiti faji háború véres napjaiból, a tizenkilencedik század elején, amikor a sziget még francia gyarmat volt. A történet annak felsorolásával kezdődik, mi minden jót tett egy ültetvénytulajdonos legmegbízhatóbb rabszolgájával. Fölszabadította őt, birtoka felügyelőjévé tette, házat és ellátást adott neki, sőt, végrendeletében is gondoskodott róla, az pedig „a bosszú általános örületében... az elsők között ragadtott puskát, és az erőszakra gondolva, mely szülőföldjéről elragadta volt, golyót röpített ura fejére”.

Az előzőleg ellentétes oldalakon harcoló svéd tiszt és mulatt lány rövid életű eljegyzését oly módon beszéli el, hogy legyen fekete vagy fehér az olvasó, abban tájékozatlanságot, tökéletlenséget, érzelmességet, leereszkedést vagy méltánytalanságot nem talál. Nem ismerek egyetlen más faji konfliktust tükröző művet sem, amelyről ezt el lehetne mondani. Ha semmi egyebet nem írt volna Kleist, az *Eljegyzés Santo Domingón* egymaga is korunk időszerű írójává tenné. Többet tanulhatunk ebből a történetből, mint kortársaink összes faji feszültségeket tárgyaló, jó szándékú regényéből.

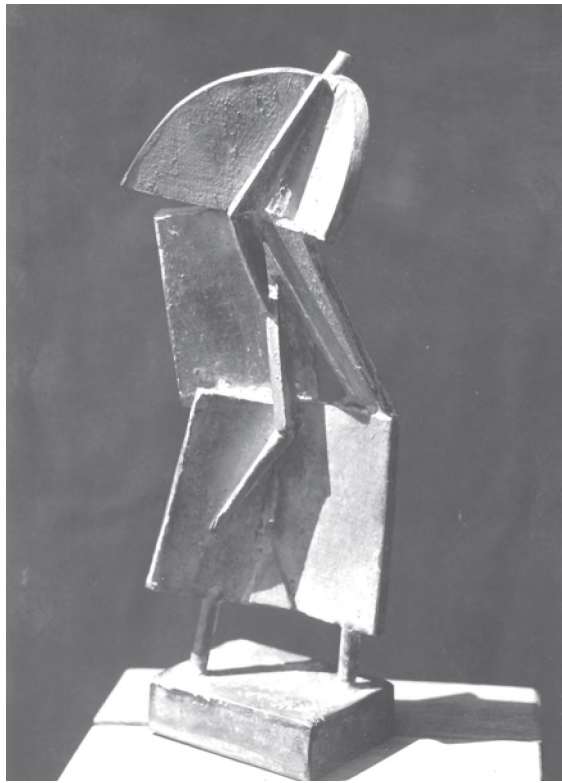
Kleist egyedülálló teljesítményének egyik oka, persze, az, hogy nem *igyekszik* jobb megértést teremteni a fajok között; az ilyen célok korrumpálnak, mivel a bizonyítékok meghamisításához vezetnek. Bármilyen a következtetés, mi mellesleg jutunk hozzá, csak úgy – a szerzők végzetes összecsapásából. A nagy irodalomban, ahogy az életben is, mellesleg minden valami más; semmi sem áll egyedül.

*

Kleist életét, csakúgy, mint halálát, maga választotta. Mint olyan porosz katonai család iva-

déka, akinek ősei között tizenhat tábornok és két tábornagy található, biztos katonatiszti karriert futathatott volna be III. Frigyes Vilmos alatt, 1799-ben, huszonegy éves korában azonban kilépett a hadseregből, első irodalmi művét, a *Vizsgálódás, miként találhatjuk meg a boldogsághoz vezető biztos utat, és miként élvezhetjük azt zavartalanul – életünk legnagyobb szorongatásai közepette is!* címűt jelölve meg távozásának okául.⁸

Eleinte úgy vélte, a boldogság a Tudásban és egy Jó Feleségben található meg: eljegyezte egy tábornok lányát, Wilhelmine von Zengét, és csaknem halálra tanulta magát szülővárosának, Odera-Frankfurtnak egyetemén, majd Berlinben folytatta tanulmányait, egyidejűleg segédhivatalnok állást töltve be. De, ahogy nővére, Ulrike idézte fel, egy napon, amikor főnöke egy sok kötetből álló, unalmas könyvet bízott rá, hogy olvassa el, és számoljon be róla, Heinrich elhatározásra jutott: fölmond. Íme, egy kulcs egy zseni kifejlődéséhez: lehet, hogy Kleist öngyilkosként végezte, de amíg élt, tudta, hogyan vigyázzon szellemére és intelligenciájára. Élesen látta, hogy az unalmas könyvek miként zilálják szét az elmét. Nincs mit remélnünk az olyan könyvektől, amelyek untatnak bennünket. Úgy hatnak az elmére, ahogy erőszak a női testre.

„Lidércnyomás, ördögi mese – mégis Tiszta és igaz, mint a napvilág.”¹⁰

Nagy öröm helyett érzéketlenséggel ajándékozta meg. Gyakran fordul meg a fejében, hogy ha nem kényszerítenék a diákokat arra, hogy végigolvassák azokat a könyveket, amelyek nem mondanak nekik semmit, az irodalomoktatás nem tenné őket olyan érzéketlenné az irodalom iránt.

Mindenesetre Kleist az idő tájt, amikor szakított foglalkozásával, Kantot olvasott, aki annak felismerésére ösztönözte, ami munkájának egyik fő motívumává lett – a dolgok végső megérthetlenségére, vagy inkább az emberi elme tökéletlenségére. Írt erről Wilhelminének, mondván, „remélem, hogy téged nem fog olyan mélyen és fájdalmasan megráznai, ahogy engem megrázott”. (Egyik jellemző vonása a géniuszoknak, hogy egy eszme mélyen és fájdalmasan meg tudja rázni.)

„Ha mindenki zöld szemüveget használna saját szeme helyett, akkor szükségszerűen arra a véleményre jutna, hogy a rajta keresztül látott dolgok *zöldek* – és soha nem lenne képes megállapítani, hogy szeme olyannak mutatja-e a dolgokat, amilyenek, vagy hogy nem ad-e hozzájuk olyasvalamit, ami nem hozzájuk tartozik, hanem a szemhez. Így van ez az elmével is. Nem tudjuk eldönteni, hogy amit igaznak látunk, valóban az-e, vagy csak számunkra látszik olyannak... Ó, Wilhelmine, ha ennek az ideának hegye nem szúr a szívedbe, ne mosolyogj azon, aki sebzettnek érzi magát...”

Félelmetes felismerés volt ez, mert oly félelmetesen érezte át, hogy az élet valamennyi helyzetén rajta érezte a súlyát, és egész sorát tudta megteremteni belőle az olyan erőteljes jellemeknek, akiket tulajdon balítéleteik vagy félrevezető látszatok hajszoznak. A kigúnyolt *Phantasia* egy asszony minden dühével üszítja kutyáit Achillesre, akit szeret; nyilat ereszt át a torján, letépi pánccélját testéről, és húsába mélyeszi

fogait – pedig szegény Achilles nem gúnyolta őt. Az *Eljegyzés Santo Domingón* hőse megöli szerelmét, amiért az elárulta őt, pedig a nő csak életét akarta megmenteni.

Kevés öröm van ebben és nagy adag fájdalom, de Kleist szándékosan borzaszt el. Semmit sem tudunk megérteni igazán mélyen, hacsak olyan mélyen meg nem indít vagy meg nem ráz bennünket, ami a tudatalattinkig lehatol. Nem azok a nagy írók, akik azt mondják nekünk, hogy ne játsszunk a tüsszel, hanem azok, akik megégetik az ujjunkat.

Kleist nem siklik át semmin, sem azért, hogy mentséget találjon szereplői számára, sem azért, hogy rendet rakjon történetében. Össze sem keveri a mélységet a ködösítéssel, ahogy sok modern szerző teszi. Kleist munkáiban sosincs kétség afelől, hogy ki mit cselekszik, kivel és miért. De amihez nem nyúl, helyesebben, amit olyan fénybe von, mint egyetlen más író sem, az az élet feloldatlan ellentmondásossága. Goethe, mint a hollywoodi producerek valaha, hitt abban, hogy *Ausgleichung*, *Aussöhnung* és *Abrundung* (kiegyensúlyozás, kibékítés és lekerekítés) által valóságot lehet előállítani, aminek az eredménye megnyugvás és felemelkedés. Kleist olyannak látja az életet, amilyennek maga látja – nyugtalan, felkavarónak és megmagyarázhatatlanul abszurdnak.

O... *márkiné* terhes, de nem tudja, kitől. Végül megkapjuk a választ, de Kleist közben nem csillapultó erővel idézi fel *ahogy lehet ez!* örjítő érzése keltette riadalmát, azt az érzést, amelyet értő embereknek nap mind nap el kell viselniük. A *Szent Cecília, avagy a zene hatalma*-ban egy katolikus zárdát csak azért ment meg egy igazi csoda, hogy mint egy bekezdésvégéből megtudjuk, a harmincéves háború végén „a veszt-fáliai béke egyik cikkelye alapján kisajátítsák”.

Kleist mesterművei leírásának egyik módja az lehet, ha *Amphyryon*-jából idézzük:

„Lidércnyomás, ördögi mese – mégis Tiszta és igaz, mint a napvilág.”¹⁰

Nincs író, aki csak egy olyan jellemet vagy színt meg tudna írni, amely meghaladja érzelmi skáláját. Kleistnek, akinek művei telve vannak hirtelen feltörő szenvedéllyel, kivételes képessége volt a szélsőséges érzelmekre, a legteljesebb kétségbeesésre, legteljesebb szerelemre, csak úgy, mint a legteljesebb gyűlöletre. Úgy élt, mint egy feyvertárs mondta, „kitéve a maga legbensőbb énjé viharainak”.

Miután 23 éves korára elvesztette hitét a tudományban és a magyarázatok gyógyító erejében, az utazásban keresett nyugalom. „Nem szolgáltam rá, hogy boldogtalan legyek, és nem is maradok az örökké”, írta Wilhelminének Párizsból. A boldogság, ahogy most látta, „földet művelni, fát ültetni, gyermeket nemzeni”. Hamarosan lemondott ezekről az egyszerű célokról, de oly mélyen átérte őket, hogy munkáiban mindenütt tovább élnek, és elbeszéléseinek és darabjainak minden „ördögi iszonyata” háttérül szolgál csak szerelem, otthon és család utáni egészséges vágyakozásához. Párizsból Svájcba ment, azzal a tervvel, hogy vásárol egy darab földet és gazdálkodni fog, de aztán rákötötte egész tőkéjét, szüleitől kapott szerény örökségét első két darabjának megírására. Ez jelentette azon fáradozásainak kezdetét, hogy „letépje a halhatatlanság korszorúját” és kezdetét az életen át tartó anyagi csődnek. „Írásra kell adnom magam, akár van kedvem hozzá, akár nincs”, írta Wilhelminének, megszakítva jegyességüket. „Egy éven belül minden valószínűség szerint egy fillérem sem lesz... Drága leány, ne írj nekem többé. Egyetlen kívánságom, hogy meghaljak.”

Az első darab *A Schroffenstein család*, a másik a *Robert Guiscard* első változata volt, amelyről azt írta Wieland, hogy „ha egyesülne Aischylos, Sophocles és Shakespeare szelleme, hogy tragédiát hozzon létre, az lenne olyan, mint Kleist

darabja, a *Guiscard, a normann halála*, amennyiben az egész megfelel annak, amit akkoriban módomból volt belőle hallani...” Kleist, mivel elégedetlen volt vele, elégette. Miután elégette, Párizsból Normandiába gyalogolt, hogy részt vegyen az Anglia elleni invázióban, amelyre Napoléon 1803 végén készülődött. Gyűlölte Napoléont, aki Németországot leigázta, de biztosra vette, hogy az invázió kudarcot fog vallani, és neki alkalma lesz rá, hogy „dicsőséges halált haljon a csatatéren”.

Thomas Mann szerint Kleist irodalmi becsvégya „és hozzá kapcsolódó halálvágya... nem könnyen kibogozható állapot”, nekem azonban úgy tűnik, hogy ugyanúgy kívánt ő meghalni, ahogyan a molylepke megégni: a láng közelében kívánt lenni. Graham Greene írja le önéletrajzában, az *Egy életfélé*-ben, hogy diák korában orosz rutletet játszott, nem csak egyszer, hanem többször is, csak úgy, a maga kedvére. Azokban a sötét felvillanásokban, amikor a ravaszt meghúzta, bizonyára mélyen belátott önnön belsejébe. Kleist, úgy hiszem, már félig felnőtt katonaként hozzászokott az őt épp csak hogy elkerülő golyók izgalmához; ahhoz az izgalomhoz, amit újra és újra megkeresett legjobb alkotó időszakában. Ilyenkor feltárta tudatalattiját, és az egészség és felhőtlen fogékonyság csúcán megélt végső pillanatok intenzitását adta meg művének. A halál gondolatából merített izgalom és készletés, az öngyilkosságról való beszélgetés, az öngyilkosság különféle módjainak kitervelése végül is az életébe került, amikor a szegénység, a megaláztatás és egy asszony mohó vágya, hogy csatlakozzék hozzá, beletaszította őt a cselekvésbe, de amíg élt, olyan életművet teremtett, amelyen háttározottan átizzik a maga tudatának az az emelkedett érzése, amellyel a legtöbb ember csak a halál jelenlétében találkozhat.

„Az élet az egyetlen tulajdonunk, ami csak akkor ér valamit, ha nem becsüljük... csak akkor használhatjuk nagy célra, ha készek vagyunk könnyen és örömmel elhajítani. Aki bekapaszkodik életébe, erkölcsileg már halott. Az életerő lényege az élet feláldozására való hajlandóság, és ez azonnal rothadásnak indul, amint az ember övni kezdi önmagát.”

(levél Wilhelminéhez)¹¹

Azok számára, akik nem félnek a haláltól, megadatik a szabadság öröme, a méltóság, sőt, még a hatalom is. Kohlhaas Mihályt, a lócsiszárt, aki lázadást szított, amikor a szász választófejedelem nem volt hajlandó igazságot szolgáltatni neki ellopott lovai ügyében, elfogják és halálra ítélik, de amikor jön a választófejedelem küldötte, és felajánlja neki életét annak a levélnek fejében, amit egy jóvendőmondótól kapott a választófejedelem és családja jövőjéről, Kohlhaas így felel:

„Nemzetes Úr! Ha kegyelmed uralkodója idejönne, és azt mondaná: <<jöttem, önmagamat mindazoknak csürhével együtt, akik segédkeznek uralkodói pálcám országlásában, megsemmisíteni>> – érte kegyelmed?, megsemmisíteni!, ami pedig a lelkemben dédelgetett leg hatalmasabb kívánság! én még akkor sem adnám neki a cédulát, amely számára többet ér, mint a fennmaradás; hanem azt mondanám: te vérpadra küldhetsz, én pedig fájdalmat okozhatok neked, és fogok is!”¹²

A vesztőhelyen:

Kohlhaas „leoldotta, miközben egy váratlan, és az őt körülfogó őrseget meghökkenítő lépéssel a tollbokrétás ember előtt teremt, az ólomtokot a melléről: kivette a cédulát, feltörte a pecsétjét és átolvasta: és a szemét merően rászegezte a kék-fehér tollbokrétás emberre, aki máris édes reményeket kezdett táplálni, a cédulát a szájába vette, és lenyelte. A kék-fehér tollbokrétás ember ennek látán ájultan, görcsökben rángatózva rogyott össze. Kohlhaas pedig, miközben a dobent kísérők lehajoltak urukhoz, és fölemelték a földről, ráhajolt a tuskóra, ahol a feje lehullott a bakó bárdja nyomán.”

Ezek a fő kleisti motívumok, mind életében, mind művében: a dobzenet, az emelkedett hang a halál jelenlétében, és a megsemmisítő csodálkozás érzése.

Folytatása a 22–23. oldalon

⁶ Márton László fordítása

⁷ Antal László fordítása

⁸ Forgách András fordítása

⁹ Földényi F. László fordítása

¹⁰ Szabó L. Örcs fordítása

¹¹ Földényi F. László fordítása

¹² Márton László fordítása

¹³ Földényi F. László fordítása

Egy géniusz, akinek eljött az ideje

Folytatás a 20–21. oldalról

Igazán különös ez, mint minden mostanában; amibe csak belekezek, tönkremegy... bárhová próbáljak is egy szilárd lépést tenni, a föld kisiklik talpam alól.

(levél Marie von Kleisthez)¹³

*

Ma a tényekhez láncolt világszemlélet, amely az élet legnagyobb részét figyelmen kívül hagyja, nem olyan divatos már, mint néhány évtizeddel ezelőtt, és én hiszek abban, hogy Kleist természetfölötti elemei nem hogy akadályoznák, de egyenesen erősíteni fogják népszerűségének növekedését az elkövetkező években.

Mindenesetre nem gondolom azt, hogy túl sokan vitatnák ma, mint azt Martin Greenberg tette az elbeszélések 1960-as kiadáshoz írt bevezetőjében, hogy a *Kohlhaas Mihály* vége „a maga tündérmese-szerű szupernaturalizmusával jóval kevésbé erőteljes és komoly”, mint a többi.

Greenberg úr az öreg cigányasszony tündérmese-szerű közbelépésére céloz, Kohlhaas felesége nyilvánvaló reinkarnációjára, aki azt a papírt adja neki, amely választófejedelem családjának jövőjére vonatkozó jóslatot tartalmazza. A választófejedelem azon kétségbeesett igyekezete, hogy a papír birtokába jusson, ad Kohlhaasnak hatalmat arra, hogy választasson az élet és a „kék-fehér tollbokrétás ember”-en állandó bosszúja között. Én nem látok ebben semmi kivételről. Az olyan földhözragadt lelkek, akik Hamlet atyjának szellemét hibának ítélik, nem fognak egyetérteni velem, de egy váratlan esemény egy irodalmi műben eszméileg olyan, mint egy fizikai törvény, nemcsak egyszeri jelenséget határoz meg, hanem egyetemes folyamatot a maga módján, amely minden időre és helyre érvényes.

Ez valóságos, és nem függ attól, hogy jó vagy rosszat juttat-e kifejezésre. Így az ördögök Marlowe *Doktor Faustus*-ának végén valóságosak és jogosak – mint ahogy az a bűvös papír is a *Kohlhaas Mihály*-ban, amely azzal, hogy lehetőséget nyújt számára a választásra, láthatóvá teszi az egyébként láthatatlant, de mindazonáltal valót: a jellem belső szabadságát. Az ember lélekben szabad, még abban a pillanatban is, midőn a fejét leütik. Mi lehetne ennél erőteljesebb és komolyabb?

Elképrázattva a gazdagság és hatalom csillogásától, valamint a nyomorúság és kiszolgáltatottság iszonyatától, legtöbbünk hajlamos arra, hogy azt higgye, van egy szint a társadalmi ranglétra alatt, ahol az embernek minden méltatlanságot el kell viselnie, és van egy olyan szint fölött, ahol embertársaihoz büntetlenül lehet gonosz valaki. Való igaz, hogy Sztálin hatalma teljében halt meg tollpárnás ágyban, és doktor Mengele elégedetten éli öreg napjait Dél-Amerikában, és mindannyian ismerünk kevésbé híres gonosz embereket, akiknek lángok közt lenne a helyük, de *Kohlhaas Mihály* arra figyelmeztet bennünket, hogy ezek csak kivételek a szabály alól. A választófejedelem afölötti gyötrelme, hogy képtelen kiszéni jövőjének titkát abból az emberből, akit tönkretett, testesíti meg az egymástól való függés törvényét. A legbámulatosabb és legmeggrázóbb módon bizonyítja be, hogy nincs olyan magasság, ahonnan büntetlenül lehet lesújtani az alant lévőkre. Ahogy Kohlhaas újjon a hatalom fölött, amelyet a bűvös papír ad neki, fölismertük a való tény, hogy nem mindenestül határoz meg bennünket társadalmi helyzetünk, hogy egy herceg sosem egészen herceg, és a szegény sosem egészen szegény – sőt, még a megvetett ember sem megvetett ember csupán.

Az emberek megnyugvást találnak abban a gondolatban, hogy ők csapdába estek, nekik most már így kell élniük, a körülmények áldozataiként, és „nincs választásuk”, de az ilyen hazugságok csillapítószerek, amelyek eltompítják a szellemet. Ezt bizonyítják azok a lehangoló könyvek, amelyek az áldozatul követelt emberi természet nézetét építik meg, még ha olyan tehetséges írók írják is őket, amilyen Kafka. Kafka K.-jának nincs más választása, mint átengedni magát hóhérainak, és átnyújtani nekik még a kést is, amellyel majd megölik; szellemét a rendszer tönkretette már. De ilyen képek a Hitler-jelöltek légvárai és a gyengék rémálmai is, amelyeknek kevés közülük van a való élethez. A való életben nincs olyan hatalom, amely kivédhetetlenül győzedelmeskedni tudna életerőnkön és szerelmünkön. Az anyák még a gázkamrába vezető úton is nevettek, énekeltek, és játszottak gyermekeikkel, hogy az utolsó lehetséges pillanatig eltereljék fi-

gyelmüket a borzalmas végről. Kleist a tragikus végzetnek és az emberi embertelenségnek egyik legékezősőbb írója, aki a gonosz hatalmaknak és szenvedélyeknek kiszolgáltatott embert mutatja be, de mégsem lehangoló és csüggesztő soha, mivel műveit a választási lehetőség világítja be. Nem vagyunk sorsunknak urai, de szabadon megválaszthatjuk, milyen értelmet adjunk életünknek, halálunknak.

*

Sajnálatos, hogy Kleist újrafelfedezése olyan időpontra esett, amikor a „modern” volt a legnagyobb dicséret, és leghatásosabban úgy tudták őt beajánlani, ha, félrevezető módon, divatos modern szerzőkkel hasonlították össze. Martin Greenberg az elbeszélésekhez írt bevezetőjében nemcsak Büchnerhez és Stendhalhoz hasonlítja Kleistet, ami helyénvaló, hanem Nietzschehez, Freudhoz, Lawrencehoz és Kafkához is, mint „a modern szellem hőse”-t. Bármit gondoljon is az ember a modern szellemnek ezekről az utóbb említett hőseiről, vitathatatlanak tűnik, hogy őket az élet egészen más vonatkozásai érdekelték. Freud, például, a tudatalattit és a szexet világítja meg nagymértékben, minden egyéb háttérbe szorításának az árán. Kleist másfajta: az ő géniusza olyan terjedelmű, amely mindent a maga valódi súlyán mér le.

Egyedül csak az a vágy, hogy „modernizmust” magyarázhasson bele Kleistbe, sarkallhatta Greenberg urat annak kijelentésére, hogy *A locarnói koldusasszony* „azt burkolt következtetést tartalmazza, miszerint az erkölcsi rend nem ésszerű és igazságos, hanem kegyetlen, türelmetlen és esztelen.” Ez valóban igen modern következtetés lenne, (és ugyanolyan hamis is), de semmi köze Kleisthez. Ő nem lát az erkölcsi rend ellen; értelmezi. Egy locarnói márk, akinek az esze másfelé jár, vigyázatlanságból és meggondolatlan érzéketlenségből egy öreg koldusasszony halálát okozza, akinek szelleme aztán addig kísérti, míg bele nem örül, és magára nem gyűjtja kastélyát. Ez a történet azt a következtetést sugallja, hogy a mások iránti közömbösség minket tesz tönkre, ami lehet, hogy nagyon nyers, de számomra teljesen logikus: ki mint vet, úgy arat. Ez régebbi és igazabb nézet, mint a modernnek sirámai. A modern eszme az, hogy a világ tele van kegyetlenséggel, s egy kicsit több vagy kevesebb belőle nem számít semmit. Kleist azt mutatja meg, miszerint elég egy csöppnyi aljasság, hogy a legszörnyűbb megtorlást vonja maga után.

Miközben ezt írom, Ilse Graham professzor arról beszél a BBC-n, hogy Kleist „kafka képet ad az önnön burkába börtönzött emberről”. Az ember önnön burkába való börtönzöttsége neurotikus állapot, amit némely modern tárt a világ személe, vagy inkább kritikusaik. Kleist semmilyen tekintetben nem volt bűnös ebben. Ő nagyon is nem modern és mélyreható volt az emberek egymáshoz való viszonyának feltárásában. Stendhal mondta azt, hogy „egy ember mindenre szert tehet magányosságában, csak karaktere nem”, de mondhatta volna Kleist is. Az ő ábrázolása alakjainak belső világáról megmutatja, mennyire fontosak voltak neki a többiek. Míg a modernnek szubjektív káprázatot ábrázolnak, amelyek járhatják a maguk útját anélkül, hogy a valóságba ütköznenek, Kleist figuráinak szubjektivitását folytonosan akadályozza és átalakítja a többi ember s velük kapcsolatos esemény. Nála semmi sem csupán az egyéni történet, hanem az összességért. A „modern” hőst tekinthetjük magányosnak, Kleist figurái ellenben a társadalomban élnek.

Kleist a szó görög értelmében klasszikus író. A legjobb kalauz hozzá Arisztotelész, aki azt mondta, hogy a tragédia valamennyi tényezője közül „a történések összeállítása a legfontosabb. A tragédia ugyanis nem emberek, hanem cselekvések, azaz az élet utánzása, – (a boldogság és boldogtalanság) – a boldogság és boldogtalanság pedig a cselekvésben rejlik.” Ehhez csak annyit kell hozzátennünk, hogy embereket is leginkább tettek révén lehet ábrázolni, kivált ahogyan Arisztotelész maga mondja, „jellemük pedig akkor lesz... ha beszédük vagy cselekvésük nyilvánvalóvá tesz valamilyen választást... (rokonszenvet vagy ellenszenvet)...” Mi pedig, természetesen, mit sem tudhatunk addig a rokonszenvről vagy ellenszenvről, míg a személy semmit nem tesz e tekintetben. Csak ha a személy valamit cselekszik, akkor tudható meg, voltaképpen mit akar, mit is érez valójában: egyedül a cselekvés igazolja jellemét.

Azért hangsúlyozom ezt, mivel még mindig divatos az a vélemény, hogy a cselekmény valamilyen alsóbb rendű eleme az írásművészetnek, ahelyett, hogy a legfontosabbnak és legnehezebbnek tartanák, amiként azt Arisztotelész leszögezte. Kleist csaknem kizárólag a legnehezebbel foglalkozik: szinte semmi egyebet nem ír, mint cselekményt, olyan cselekvéseket, amelyek a szereplők legmélyebb rokonszenveit és ellenszenveit tárják fel, és olyan eseményeket adnak elő, amelyek döntő horderejűek életükre vagy halálukra nézve. Páratlan írója a sorsnak, aki mellőz minden nem sorsszerű részletet. Ha az időjárást említik Kleist valamelyik elbeszélésében, azt azért teszik, mert lényeges: Kohlhaas épp egy kolostort készül felgyújtani, amikor egy mennydörgés észre téríti.

A sorsszerű és a jellemző együtt kovácsolódik ki ugyanabban a drámai pillanatban. Kleist karaktereit a szélsőséges sorsfordulatok a legvégéig kipróbálják. Középkori történetében, *A párbaj*-ban egy kicsapongó gróf, akit bátyja megölésével vádolnak, kijelenti, hogy a gyilkosság éjszakáját egy fiatal özvegy ágyában töltötte. Az özvegy, akit családja kitaszított, barátjához, Sir Frederickhez fordul segítségért, arra kérve őt, hogy védje meg becsületét. Sir Frederick, aki szerelmes belé, szent párbajra hívja ki a gróft, mondván, hogy az özvegy ártatlan. A gróf elfogadja a kihívást, váltig állítván, hogy a hölgyvel aludt. A törvény és a hagyomány szerint a párbaj az a próba, amely majd eldönti, melyikük mond igazat: Isten győzelmet ad az igaznak, a hamisan esküvőre pedig vereség és máglyahalál vár. Sir Frederick vereséget szenved, és máglyahalálra ítélik a bűnös asszonnyal együtt, aki istenítéletet kérve próbált hazugságot bizonyítani. A kor hite és saját hite szerint minden oka megvolna arra, hogy olyan következtetésre jusson, miszerint az özvegy hazudott neki, és ezzel halálba küldte őt. Melyik férfi az, még ha mégoly szerelmes is, aki nem fordulna az ellen az asszony ellen, aki ilyen végzetesen megcsalta őt? De Sir Frederick szerelme nem a hölgy, hanem Isten ítélete iránt támaszt kétséget, és első dolga, hogy a hölgyt vizgatja.

Azáltal, hogy olyan jellemeket teremt, akiknek szenvedélyei még a váratlan és szörnyű vereség pillanatában is legyőzik kétségbeesésüket, Kleist felidéz az olvasók életének sérült pillanatait, és segít nekik együtt élni velük.

*

Kleist nagyszerű drámaíró, de elbeszéléseiben hibátlanabban, mint drámaiban. *A Penthesilea* expozíciója, például, a darab egész első felét igénybe veszi. Ilyen kifogást egyik elbeszélése ellen sem lehet emelni. Ennek ellenére sem kérdéses, hogy ő Németország legnagyobb drámaírója. Még Thomas Mann is, aki meghajolt az üdvösen emelkedett szellemű Goethe előtt, kijelentette, hogy a német színház egész történetében „Kleist műve az egyetlen, ... amely az antik tragédia erejét, drámai ősmegrendülését, mitikus borzongását, szent rettegését árasztja magából.”

Legsikeresebb darabja egész élete során a *Heilbronni Katica* volt, amelyet néhányszor előadtak Bécsben, majd valamivel többször Grazban és Bambergben, de ő ezekről még csak nem is tudott.

A *Katicát* rendszerint vadromantikus lovagdrámának gúnyolják, amelyben egy fegyverkovács lánya annyira beleszeret egy lovagba, aki betoppant atyjának műhelyébe, hogy kiugrik az ablakon utána, és eltöri mindkét lábát. Ez valóban vadromantikus, arról nem szólva, hogy nevetésges jelenet lenne – de Kleist nem ezt állítja színpadra. Ő egy középkori bírósági jelenetet ábrázol, ahol a lovag élete a tárgyalás téje, mivel a fegyverkovács azzal vádolja, hogy fekete mágiával megrontotta lányát, és bizonyítékul hozza fel ellene, hogy az kiugrott érte az ablakon.

Való igaz, hogy Katica örülten szerelmes, de örültségét atyjának hasonlóan örült féltékeny dühögése és a bíróság formális eljárása jeleníti meg. A romantikusoktól eltérően, akiknek heves érzelmeivel nem jár együtt józan ítélőképesség, Kleist szenvedélyeket állít bíróság elé, és kritikai összefüggést teremt közöttük, megadva ezzel a normális viselkedéstől való eltávolodásuk pontos mértékét.

Goethe, akinek titkára, Riemer átadta a *Heilbronni Katica* egyik példányát, az égő kályhába dobta eme szavakkal:

„Micsoda összezavarása az értelmesnek és a képtelennek! Az az átkozott természetellenes!

Elő nem adom, ha egész Weimar követeli is.” Riemer megrémült, mivel kölcsönbe kapta a példányt.

A darab erejének javát megint az a szabadság adja, amellyel Kleist a természetfölötti elemeket felhasználja, mely gyakran a legmegindítóbb és legmeggrázóbb módja egy, a sorsra vagy a lélek titkára vonatkozó igazság kifejezésének. Bár a lovag és a fegyverkovács lánya egymástól távol és a másiktól mit sem tudva él, találkozik egy közös álomban, amely tudomásukra hozza, hogy őket egymásnak szánták. Mikor az éber világban összetalálkoznak, Katica első látásra szerelmes lesz a lovagba, és tűzön-vízen átmegy érte, mivel felismeri benne a neki szántat; a lovag ellenben visszautasítja őt, mert nem emlékszik álmára.

Mann kedvenc Kleist darabja a *Robert Guiscard*-nak egyetlen kolosszális felvonása, amely egyszerűen túl jó ahhoz, hogy túlszárnyalhassák, vagy engedélyezze a darab folytatását. Guiscard, Szicília normann hercege Konstantinápoly kapuihoz vezette hadát; a város hamarosan el fog esni, ott állnak a győzelem küszöbén, de kitör a pestis, és Guiscard azzal tölti el az egész felvonást, hogy fenntartsa tekintélyét és csapatainak morálját, egyik követet a másik után küldve ki, hogy találkozzék küldöttségükkel, és végül maga is megjelenik, megpróbálván elűzni afölötti jogos féltelmét, hogy a pestis őt magát is megfertőzte.

Drámai elgondolásának mélységét úgy tudjuk igazán felmérni, ha összehasonlítjuk Camus-nak *A pestis*-ével, amelyben egy pestis sújtotta közösség a meghalás vagy túlélés kérdésével küzdök. Camus figurái elevenen megrajzolt jellemek, mégis van valami egyszerre túl nyilvánvaló és enyhén hamis azokban az emberekben, akik egy gonosz helyzetben minden tőlük telhetőt megtesznek. A *Robert Guiscard*-ban a pestis, jóllehet a színpad minden szereplőjének halálát jelenti, csupán háborgatása a szereplőknek, akik addig csak olyan kísértetiesen oda nem illő dologgal foglalkoztak, mint Konstantinápoly elfoglalása és a szicíliai trónviszályok. Az emberek kizárólag olyan dolgokért harcolnak, amelyeknek kiélvezésére rövid az életük.

Itt látható, ahogy Kleistnél mindig is, „a hatások összezavarása”, amit Goethe írói gyengeségnek tartott. Az igazság természetesen az, hogy amikor egyetlen érzellemmel reagálunk a látottra vagy az olvasottra, az annak a jele, hogy valami kiagyalttal és leegyszerűsítettel kerülünk szembe. Ha azt várnák tőlünk, hogy csak annak az erőfeszítésnek iróniájára figyeljünk fel, amellyel a normannok olyasvalamit igyekeznek megszerezni, ami nekik kihull majd halott kezük közül, akkor nem lenne „hatások összezavarása”, s igazság sem az ábrázolásban. Azzal, hogy Kleist megmutatja nekünk Guiscard pompás küzdelmét a halál árnyékában, mintha jövője lenne még, mind a szánalmat, mind a rettegést felkelti bennünk.

*

Kleist sohasem látta egyetlen darabját sem színpadon. Írt, reménykedett és csalódott. Egyszer, amikor elfogta a kétség írói elhivatottságát illetően, elhatározta, hogy kárposzt inasnak jelentkezik Koblenzben. Aztán polgári hivatalnoknak csapott fel Königsbergben – emellett a foglalkozás mellett húsz hónapig kitartott. Kétszer próbált meg szerkesztőként szerezni magának „pozíciót az életben”: 1808-ban, Drezdában Adam Müllerrel megalapította a *Phöbus* nevű művészeti magazint, amely hozott néhány csodálót (köztük a Grimm-testvéreket és Goethe titkárát), nagy sereg ócsárlót, és egy évig állt fön. 1810-ben aztán megalapította és ragyogóan szerkesztette az első német napilapot, a *Berliner Abendblätter*-t. Azóta Kleist közreműködésének köszönhetően mindkét lap klasszikussá vált, és könyv alakban olvasható. *A Berliner Abendblätter* ráadásul igen népszerű is volt abban az időben, míg csak nehézségei nem támadtak a cenzorokkal, főleg amiatt, hogy Kleist ellenezte a Napóleonnal kötött békét. Attól kezdve a cikkeknek mintegy felét betöltötték, a rendőrségnek pedig megparancsolták, hogy ne lássa el többé anyagot a lap legnépszerűbb rovatát, a rendőrségi híreket. A *Berliner Abendblätter*, Kleist utolsó anyagi forrása 1811 márciusában megszűnt; nyolc hónapra rá Kleist halott volt.

Öngyilkossága, akárcsak tragikus hőseinek halála, kísérletiesen végzetes volt, de könnyen el lehetett volna kerülni.

A lap megszűnté után nekilátott utolsó darabja, a *Homburg hercege* befejezésének. Ez

egy gyakran felújított klasszikus mű, a német színpadHamlet-je; de míg a Hamlet alapkérdése az ölni vagy nem ölni, a Homburg hercegé a lenni vagy nem lenni.

A csupa tűz, és dicsőségéről álmodozó herceg, életét kockára téve, győztes lovasrohamot vezet a behatoló ellenség ellen – a neki adott parancs ellenére. Halálra ítélik, és a bátor katoná a kivégző osztag gondolatától elveszti bátorságát; megalázó módon kegyelemért könyörög, és felajánlja, hogy életéért cserébe lemond jegyeséről; végül azonban felülkerekedik jobbik énjé, és inkább szembenéz a kivégzőosztaggal, mintsem hazugsággal mentse meg életét. A cselekmény menete minduntalan visszatér a katonai fegyelem jó és rossz oldalainak kérdésére, és hepienddel végződik, ami a katarzist kioltja. Ez Kleist egyetlen olyan műve, amelyet tönkretesz a maga porosz junker hátterének tehertétele és annak sürgető szüksége, hogy Poroszország uralkodóinak hízelegjen. (Azt remélte, hogy a darab évi száz tallér nyugdíjat szerez számára.) De még ez a ki nem elégitő szerkezet is tartalmaz olyan drámai jeleneteket, amelyek a valaha írt legmegindítóbbak közé tartoznak egy hír és halál, szégyen és halál, szerelem és élet, büszkeség és félelem között ingadozó emberről – egy hercegről, aki most fedezi fel azokat a feltételeket, amelyek között élni vagy halni hajlandó.

HOMBURG HERCEGE

Másképp szólnál, anyám, ha a halál így Borzongatna körül, mint engem. Ó, Égi megmentő erő vagy nekem te, És a kisasszony, udvarhölgyeid, Körülöttem mindenek; legutolsó Lovászegényed nyakába borulva Könyörögnék: Ó, ments meg! Én vagyok csak Isten elátkozott földönfutója!

VÁLASZTÓFEJEDELEMNÉ

Magadon kívül vagy inkább. Mi történt?

HOMBURG HERCEGE

Mi történt? Utban hozzád, fákllyafénynél Látam feltárulni a szörnyű sírt, mely Holttestemet holnap magába zárja. Nézd, e könyörgő szemeket akarnak Éjszótéttel borítani, emellett Gyilkos golyókkal átluggatni, néném! A piacon már elkelt minden ablak, Mely az iszonyú színjátékra néz, És aki a jövőt tündérvilágként Látja még az élet ormairól ma, Holnap egy szűk ládában bűzölög már, És csak sírköve mondja róla: Élt.

VÁLASZTÓFEJEDELEMNÉ

Szedd össze magad, nézz szembe a sorssal!

HOMBURG HERCEGE

Anyám, de Isten világa olyan szép! Ne hagyj engem, könyörgöm, túl hamar A sötétlő árnyak közé leszállni! Ha vétkeztem, büntessen fejedelmem, De büntetésem ne legyen golyó! Elkobozhatná hivatalaim, Életfogytig, ha törvény kívánja, Kizárhatna seregéből. Egek! Mióta sírom láttam, már csak élni Akarok, bármily dicstelen, de – élni!¹⁴

Aztán maga Kleist milyen nyugodtan vetett önkézzével véget életének 34 évesen! 1811 nyarának végén befejezte a darabot, majd a király sógornőjének, Amelie porosz hercegnőnek, a Hessen-Homburg család leszármazottjának ajánlotta és ajándékozta, abban a reményben, hogy az őseről szóló darab arra indítja majd a hölgyet, hogy kegydíjban részesítse őt. A hercegnő azonban igen megsértődött miatta, és ahelyett, hogy bármiben is támogatta volna Kleistot, arról biztosította, hogy amíg ő él, szó sem lehet közéletéről.

Kleist páratlan elbeszéléseinek második kötetét augusztus elején kiadták, és az olyan csekély érdeklődést keltett, hogy még hűséges nővére, Ulrike, akinek segítsége nélkül sokszor éhen halt volna, sem érezte jogosnak, hogy többé pénzt kölcsönözzön neki, csak azért, hogy folytassa az írást.

Utolsó abbéli örült kísérletei során, hogy megélhetést szerezzen magának, Kleist a királyhoz is folyamodott nyugdíjért, vagy valamilyen állásért a civil szolgálatnál, esetleg visszahelyezésért a hadseregbe, és kapott is egy fél-ígéretet

arra nézve, hogy kinevezik királyi adjutánsnak az esetben, ha a Napóleonnal kötött béke felbomlana. Szeptember 19-én levelet írt Hardenberg kancellárnak (akivel előzőleg elkezdett levélváltásba keveredett az *Abendblätter* betiltása miatt benyújtott kártérítési igénye ügyében), amelyben arra kérte őt, hogy adjon neki 20 louis d'or-t a remélt adjutánsi kinevezés előlegeként. Nekem úgy tűnik, hogy ha megkapta volna az a húsz lajosaranyat, akkor talán minden másképp alakul.

„... ezért, bízva Excellenciád sokszor bebizonyított patriotizmusában, 20 lajosarany előlegért merészelek folyamodni Önhez, melyért személyes felelősséget vállalok. E kérés teljesítése szívemet fölöttébb jótékony megnyugvással tölti majd el, amiért Excellenciád keblében semmiféle neheztelést nem táplál többé irányomban; és biztosítva Excellenciádat arról, hogy a háború befejeztével alkalmat találok rá, hogy e becsületbeli tartozást örök és kiolthatatlan hálám fenntartásával Önnek lerójam, maradok

Excellenciád
legalázatosabb híve
Hv Kleist.¹⁵”

Ő Excellenciája azonban nem válaszolt. Hogy várhatta Kleist a postát, meghalva egy kicsit minden nappal, mivel semmi nem jött!

Szeptember végén Odera-Frankfurtba ment, hogy meglátogassa nővéreit, Ulrikét és Minettet, és elkérje a maga részét abból, amit szülei rájuk hagytak. Azok megrémültek ettől a merészségtől: évekkel azelőtt elköltötte már a maga részét, amikor a *Schroffenstein család*ot és a *Robert Guiscardot* írt Svájcban, és azóta is állandóan segítettek. Szemrehányásokkal körített ebéd-következett: mért nem maradt meg a hadseregben, mért nem tartotta meg állását a *Technikai Küldetés*ben? Biztos pozíciója lett volna az életben, és ha írni akart, írhatott volna szabad idejében.

Később így írt a találkozóról Marie von Kleistnek, egy távolabbi rokonának:

„Biztosítalak, inkább tízszer is elszenvendém a halált, mintsem hogy még egyszer át kelljen

légyen az nagy, avagy kicsiny, ők egyáltalán nem ismerik el, és engem az emberi társadalom egészen haszontalan tagjának tartanak, ki már részvétükre sem érdemes, ez a gondolat számomra mindenekfelett fájdalmas, s nem csupán azoktól az örömtől foszt meg, amelyeket a jövőtől reméltem, hanem a múltat is megmérgezi.”

Az a férfi, aki ennyire egyedül volt a világban, mégis iszonyodott attól, hogy egyedül haljon meg. Ahányszor csak az öngyilkosságra gondolt, mindig úgy képzelte, hogy egy barátjával együtt teszi meg (több barátjának is javasolta, férfiaknak és nőknek, különböző alkalmakkor), és tovább kellett volna élnie, ha nem találkozik Vögelné asszonnyal, aki mohón vágyott rá, hogy a rák-betegségből eredő lassú haldoklás helyett hirtelen és romantikus véget érjen. „Lelkem teljesen megért a halálra a vele való kapcsolat révén”, írta a férfi Marie von Kleistnek.

Az igazi író higgadt objektivitása még utolsó kétségbeejtő napján sem hagyta őt cserben. Adam Müller feleségéhez írt búcsúlevelében boldogságot kívánt neki, arra híván fel a figyelmét, hogy „nagyon is lehetséges, igazán boldognak lenni a földön.”

1811. november 22-én Hardenberg kancellár ezt a megjegyzést írta Kleist szeptember 19-én kelt megválaszolatlan levelére: „H. v. Kleist 20 Frigyes-arany privát kölcsönt kérelmez. Kartotékolandó, mivel az említett H. v. Kleist csak 11.11.21-ig volt életben. Hardenberg.”

Lehetetlen Kleistről írni anélkül, hogy az ember tisztelettel ne adózna Helmut Sembdnernek, az összes művek és különféle életrajzi dokumentumok német kiadójának. Előtte is akadt több szakavatott Kleist-kutató, de Sembdner tette meg Kleist érdekében azt, amit Martineau Stendhal érdekében: az életet, művet kimentette az összevisszaságból, rendszerezte és tisztázta egyszer s mindenkorra. Amióta Sembdner elvégezte ezt a munkát, Kleist elismertsége szakadatlanul növekszik.

Ami Kleist angol szövegét illeti, saját fordításaimat használtam darabjainak, leveleinek stb. idézésekor, de aligha javíthattam volna az elbeszélések Martin Greenbergnek a New York-i Ungar Kiadónál megjelent tolmácsolásán. Az *O... márkiné és Egyéb Elbeszélések* Greenberg-féle fordítása hallhatatlan munka: hazai szerzővé teszi Kleistet angol nyelven.

The Times, 1977.
november 26.

UTÓIRAT: Lehet túldicsérni egy nagy író? Amikor ez a cikk megjelent a *The Times*-ban, az oxfordi Uriel Dann írt a lapnak, mondván, hogy Vizinczey úr dicshimnuszra Kleistről módosításra szorul.

Kleist géniusza és teljesítménye vitán felül áll. Am látnivaló, hogy Vizinczey úr, a maga mércéjével mérve, átsiklik Kleistnek azokon a jellemvonásain, amelyek ellenszenvesek a Nyugat közérzete számára 1977-ben: Franciaország elleni esztelen gyűlöletén („Schlagt sie tot! Das Weltgericht/Fragt euch nach den Gründen nicht!”); kegyetlenségre és vérontásra való hajlamán; társadalmi előítéletein – amelyek illeken a maga hátteréhez, de tehertételek a drámai igazságon, és számunkra, persze, nevétségének (Katica akkor jön számításba lovagja arajaként, amikor kiderül róla, hogy egy uralkodó törvénytelen gyermeke). És, más síkon, Kleist stílárís modorosságain, a maga vég nélkül kígyózó mondataival. Vizinczey úr mindezt tudja. Meggyőzőbben tudna hatni, ha becsületesen számot vetett volna ezekkel a kérdésekkel.

Igenis átsiklom Kleist „Franciaország elleni esztelen gyűlöletén”, mivel nem gondolom, hogy az egész olyan esztelen, vagy olyan fontos. Kleist

megtanult franciául, fordított francia nyelvből, mélyen vonzódott francia írókhoz (Foissart, Molière, La Fontaine, Montesquieu, Rousseau), Párizsba ment boldogságért és felvilágosodásért, mielőtt íróvá vált volna, de szerette hazáját, és Napoleon győzelmeinek esztendeiben a betolakodók haláláig tartó harcra hívta fel nemzetét. Az én véleményem szerint ez épp oly megbecsülhető, valójában csodálatos érdemlő, mint a francia hazafiak gyűlölete a németek ellen a megszállás alatt. Ember, de ami minket illet, ezért csak hálások lehetünk, mivel ez a végső érzelmekre való képesség az, ami létrehozta műveinek intenzitását, s csupán néhány hazafias versét tette tönkre, valamint a rómaiakat kiűző németekről szóló darabját. (Bár Heibling professzornak még a *Herrmann csatájá*-t illetően is meggyőző érvei vannak ennek ellenkezőjére.) De még ha Kleist megszállhatatlan kirohanást intézett volna is a franciák ellen, és Napoleonnak minden nap két káplárját fogyasztotta volna el reggelire, ez sem vonna le semmit mesterműveinek jelentőségéből.

Auden sorainak ott kellene ott állniuk minden hirdető táblán:

Nagy mesterek, kik bejártok
Annyi rejtett utat, árkot,
Mi van, ha a sok filiszter
Nem művet, csak erényt tisztel?
Mennyivel több üdv jár nektek,
Ha gyöngékként vitézkedtek,
Mutattok oly merészséget,
Mely tartósabb, mint az élet,
Ha szegénység, netán rútság,
Betegség, vagy nyomorúság
Úz játékba, élet helyett,
S jelöl ki nektek új teret...¹⁶

Van egy akadémikus nyárspolgáriság, amely egyenlőséget tesz az irodalmi nagyság és jó magaviselet közé, s ezzel az egyetemi diplomával rendelkezők olyan természetét állítja elő, akik meghitt ismeretségben állnak a nagy emberek valóságos vagy vélt hibáival, anélkül, hogy a legvalószínűbb fogalmuk volna arról, miért nagyok ezek az emberek, és mit számítanak nekünk. Az ehhez a lényegtelen kritikához fűződő bizalom fosztja meg Angliát Kleist „génuszától és teljesítményétől”, amit Dann professzor is elismer: az egyetlen *Az eltört korszok* kivételével, amelyet a manchesteri egyetem nyomdaja adott ki, 1977-ben, amikor cikkem megjelent, Kleistnek egyetlen más munkája sem jelent még meg nyomtatásban, Angliában.

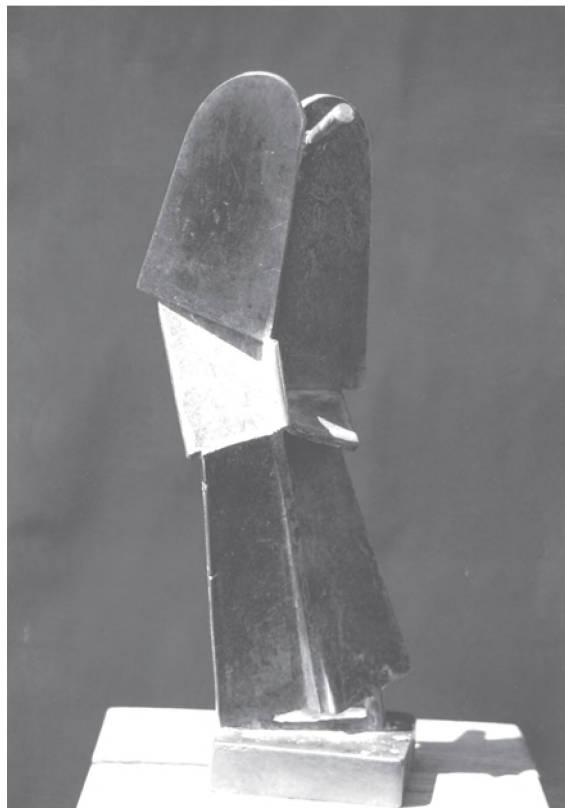
Dann professzor legjellegzetesebb kifogása Kleist ellen „kegyetlenségre és vérontásra való hajlama”. Egyike ez azon nézeteknek, amelyek a weimari nagy sarlatánig vezethetők vissza, és amelyeket még Thomas Mann is visszhangoz, aki pedig sokat tett azért, hogy Kleist műveinek jelenleg folyó újjáélesztésére ösztönözzenek, anélkül, hogy képességet érzett volna magában a mindenható Goethe konzervatív, akadémikus nézetével való szembefordulásra. Első pillantásra úgy is tűnik, hogy van valami a vádban: Kleist legtöbb munkájának valóban tárgya az erőszak és a gyűlölet. De azt állítani, hogy hajlamos volt „az erőszakra és a gyűlöletre”, éppoly abszurdnak tűnik számomra, mint hogy Balzacnak hajlama volt a csalásra, vagy hogy Dosztojevszkijnek hajlama volt az iszákosságra és feleségverésre.

Ami Kleist stílusát illeti, mint azt az általam idézetekből is látni, mondatai kígyóznak ugyan, de nagy területet borítanak be – valóban, az ember aligha talál egyetlen fölösleges szót bennük. Egyszer Kleist azért dicsérte meg egyik barátját, mert *azt is elmondta, amit nem mondott, s ez talán a legtalálhatóbb leírása a maga sűrű, szuggesztív stílusának*. Elbeszélései a valaha írt leglendületesebb prózát képviselik. Nincs még egy író, aki lépést tarthatna vele. Ez, persze, korlátozza vonzerejét; a legtöbb olvasó azt szereti, ha bőven van idő a bekapcsolódásra, egy jelenet festésére, a szereplő érzelmeivel való azonosulásra; innen a vastag könyvek és a „Boleró”-szerű zenék népszerűsége, amelyekben néhány hangjegy ismétlődik százszor, amíg csak a legvastagabb koponyát is át nem járja. Kleist csak annyi ideig érvel és fest le egy jelenetet, amennyire egy éles ésszel és képzelőerővel megáldott olvasónak van szüksége felfogásához. Számára azonban megadja az a lelkesítő érzést, hogy aha egy géniusz gondolkodásának iramával versenyezhet.

¹⁴ Tandori Dezső fordítása

¹⁵ Földényi F. László fordítása

¹⁶ Mann Lajos fordítása

élnem azt, amit legutóbb Frankfurtban az ebéd-lóasztalnál két nővérem társaságában... Téstvéreimet, részben jó természetükért, részben az irántam mutatott barátságukért mindig is szívből szerettem; bár keveset beszéltem róla, de annál őszintébb és mélyebből jövő kívánságom volt, hogy számukra munkáimmal és műveimmal egyszer majd igazi örömet és megbecsülést szerezzenek. Az is igaz, hogy az utóbbi időben sokaknak veszélyes volt velem kapcsolatba kerülni, és annál kevésbé vádolom őket azzal, hogy tőlem eltávolodtak, minél inkább átlátom az egész gondját, ami részben az ő vállukon is nyugodott: de az, hogy szolgálatomat, lett

Sándor vagyok én is,
ha nem is Petőfi,
nem a nagy Petőfi,
hanem csak Szoboszlai.
De pennám, akárcsak a nagy költőé,
hazámé és feleségemé.

Szoboszlai Sándor: Sándor vagyok én is

SÁNDOR

La gaya literatura

(beköszöntő)

Mi lenne, ha élvezet és kellemetlenség úgy össze volna egyetlen kötéssel bogozva, hogy aki a lehető legtöbbet akarja az egyikből, annak a lehető legtöbb kellene jusson a másiktól (...)?

Nietzsche: *La gaya scienza – A vidám tudomány*

A szerkesztői munkára igazán érvényes az, hogy élvezet és kellemetlenség szorosan össze van bogozva. A redaktort időnként elgyönyörködteti egy-egy pompás kézirat, máskor (sajnos sokkal gyakrabban) kirázza a hideg egy-egy borzadvány olvastán. De időnként előfordul az is, hogy potyognak a könnyei a röhögéstől, hiszen olyan baromsággal szembesül, aminőt még egy profi humorista sem tudna megírni.

Kétségkívül, a legvidámabb írók mesterei a dilettánsok.

A redakcióba érkező irományok aránya, átlagolva, a következő: 100 küldeményből 1 zenialis, 2 nagyon jó, 3 jó és még 4 megüti a közlésszintet. 50 érdektelen, 30 borzalmas, 10 pedig röhejes. Az utóbbi tizből pedig egy-kettő olyannyira kacagságos, hogy az már áthajlik jóba. Kár lemaradni róla.

Újonnan induló rovatunk az irodalom és a szerkesztés vidám oldalának kíván teret nyújtani. Paródiák, csipkelődések látnak benne napvilágot, hiszen az egymás ironizálása, karikírozása az irodalom egyik legéltetőbb eleme. Ez a rovat tartalmazza a beérkező levelek-küldeményekre való válaszokat is. A levélküldők számítsanak arra, hogy amennyiben csacskaságokat postáznak, ők is lehetnek bárányok, kiket a galád Szerkesztő föláldoz az Olvasó szórakoztatásának oltárán. De ha ez megtörténik, ne sértődjenek meg, hiszen szent célért véreznek el: mindent az Olvasóért! S ha az Olvasó egy picit is föl kacag, már megérte megfabrikálni azt a fránya irományt: még ha irodalmi szempontból bűnrössz is, legalább nem érdektelen. Nem beszélve arról, hogy nyomdafestéket lát...

Tehát a *Sándor vagyok én is!* rovatban a levélváltás meg a paródiák mellett a legválogatottabb dilettáns csemegék is meg fognak jelenni. Hogy miről maradnánk le, ha nem, bizonyítja az alábbi csemege, Szerkesztő gyűjteményéből. A szerző Kőszeg Vátesze, Pál Sándor, a remekművet tartalmazó füzetke címe pedig: *Az utca költője* (Szerzői kiadás, Kőszeg, 1999).

Az utca költője

Én vagyok az utca szavaló költője,
Kinek kopottas az ünnepi felöltője.
Lelkem mélyén leledzenek a rímvirágok,
Amelyek néma nessel bejárják a világot.

Arcom píra a szép verseket írja,
Kezem a nehéz lelketeket elbírja.
Kőszeg városa engemet befogadott,
S az ihletekhez támogatást adott.

Lehet, hogy unnak, lehet, hogy szeretnek,
De tudják, hogy én nem vagyok eretnek.
Utamat a mennyei atyám vezérli,
S a tetteimet rajtam számon kéri.

A magyarok szent kultúráját terjesztem,
Mídön a költeményeim a szívemben erjesztem.
Mindenkinek adok egy apró darabot,
Nem kell nekem hozzá méla sétabot.

Célom az, hogy igazi poétává váljak,
S ne csak az utcasarkon álljak.
De a múlt hangját el nem felejtetem,
És a tétova perceket nyugodtan elejtetem.

A megalázások özöne rólam leperog,
Hisz felnőt vagyok, s nem síró kisgyerek.
A porból az emberek szava felemel,
Vigyék csak a nevemet szeretettel!

Hiába, mindannyiunkban ott rejtőzködhet egy Petőfi Sándor. Én is, te is, mindannyian Sándorok vagyunk!

OJD

Kedves fiam, Fijam!
Tudatom veled, hogy mű es jól vagyunk, s az ne furkálja lelkiséged pszihikumát, hogy elfeledkeztél gyökereidről, rúgna meg a szű.

Édsanyádat, igaz, öli meg a bánat, úgy emészti magát. Csak áll reggelente a ler mellett, ahová bebütülted vót a cirmost, mikor versenyre biztatgatád a cefrétül lipinkázó pócegeket... Csak néz a cudar ablakon át a hegyek gyomrába, s úgy elbőgi magát, hogy – hej Attiiiii!!! – hogy az alvégen iddogáló Lajos bá ujjai közt megszöki magát a pohár. Azzal törli es ki szemiből a gondod tolakodó harmatcseppcsekéit. Többet estebédig aztán mukk se. Pityókaszédéskor meghódol ahajt a föld visszafójtott bánata előtt. Hajlíja derekát konokul, s tellegetnek a zsákok azonmódulag. Biz a borvíz rozsdája csak jába ülededik a bozórtba, ha megtikkad es, távol tartja korcra vont szájátul.

Hanem néha elidőz vaj egy nagyobbacska gumónál. Mintha borszínű ábrázatód bukna eléje a földből. Ilyenkor csöndesen elmosolyodik, s ül kicsinyég a félhomályban. Ahol össze a természet tekenyőjébe sivalkodál, s óránként kellett emtetni, hogy szét ne rúgd a pólyáddal a Hargitát es.

Sántha Attila sajátkezüű adrészájára

Majdég mikoron lemenyen a nap, hazamenetel során esment meglepi a kolontos révedezés. A kapuzábéknál, ahol a leánkákat megkísérteni zsenigüló kívánkozással nem késlekedél vót.

Itthon aztán kezdődődik minden elűrül. Annyit suhajtozza fáradt testyit a szuszékon, hogy a mülámpásba es füstölögni kezd a kanóc, a kebelibe feszedező szernyű nyomásoktul. Osztán csak vonja belőled a gyököt, s emel köbre gerendán túlra folyamodó tekintettel, hogy gyeecermekecském, fiacskaáám!!!

Egy szem étel le nem nyomakodna a torkán. S ami már lenn es vón pityóka, visszagyün, hogy inkább nem is erötetem belé az életet.

Há még Bözse. Ammeg eleven hótra vált, mikor azt a büh cinkát látta sündörögni minap a lapockád ügyibe. Födetlen ütözöivél, mintha a lett vón a ráadás. Ájszen, a televizorban, mikor tévedésbül a te nyakodba akaszták egy minutára a Nobel-díjat. Le is köttem szegény páráat azonmódulag a formádra emlékező sezlony közepire. Mert hogy ő nyomban veti magát a füstös elé. Mint aki észbélileg meghibádzék. Másnap meg sírül a hiúsádán át a tetőgerenda alá, ahonnét levágtuk vót a kötelet a nyakárul három eszendeje. A szomszéd Marcika mián, akiér a gyermektartást es fizetjük má a tavalyi sarjúvágás óta. De csak a mérges burjánbul rakott a kötényzsebi-

be, egy maréknyit. Aminek a főztyit rovarir táskor fenyővíznek vélted vót suttyókorodban.

Édsnyáddal s az Úr angyalaival kalákában lesködöttük a nyomát a fortyogó üstig, míg nem a füst ölelésibe nyoma vezett. De mikoron merné a cseppfolyósított idvezülést a leütött zománcú bögrébe, akivel nannyo még a pánkót formázta, mű már ott. Éppeg sikerült megállítani, hogy fel ne hajtsa a mennybemenetelt.

Azóta egyet figyeljük az árnyékszéktül a csűríg, csürkeöltul a pince garádicsáig, az útszéji kereszt gyámságos jelítül a templombéli kegye lemosztásig. De nem ám úgy, hogy észbe vegye. Mer fenyegetőzik, hogy az Ölt vizibe öli magát, ejsze, ha még sokat nyújtózkodunk az árnyéka után. Az elűső fele pediglen má takarosan domborodik a rokolya alatt. Édsanyád éjjeli szabadidejiben öltögeti es titkon a pendelycsekét kicsi Attilacsának. Csöndes szipogással, rángatózva, akár a csürdöngölőtül háborgatott anyafód.

Mer, nem orcánkba vette az elvetemült némbere, hogy tűzzel emészti ringyós versesirkáid? S óthatatlan sziporkaival éteti meg a vándormadarakat, akik imígyen ferdült iránytűvel tévelyegnek majd az idősikok között, s tavasz helyibe télidőbe leend érkezésük... Meg hogy elrontsa szíve alól a személyed átal feekent gyermekáldást! Ha térgyen állva meg nem követed...

ahogyan abba a szeriálba látta vót, mely még a nagyvilágba való elmeneteled előtt vette kezdetit. Azóta fele csepűrágó má beadá a kócsot, de mindiglen el nem mulasztják, hogy másokat hozzanak cserébe. Bezzeg az elárvult hokedlid, amelyken oly ügyessen nyesegetéd óvodás korodban nyakuk felül a galamfiakat, üressen es heába epedezik utánad, velünk egyetemben.

Láddeg, má csak a segítene, ha ábrázatód lilákat játszó földimagyaróját sürgősségleg bemutatnád mindnyájunk megfakult színe előtt. Mielőtt a hitvány üdő lehetitül megkörmözik a víz, sa ciheres hóujjast nem ötene. Minélfogva úgy sóvárogjuk jelen való létedet, mint a jövendő pityókatermés a tavalyi mennydörgés tüzes nyilaít, hogy csapnának beléd es mihamar.

Ezennel zárolom soraim, amiképpen reacsukul a korcsmaajtó es a kalap nélkül kitántorgó nyomára, s kívánok hazajövededhez ménkü sok ihletést, mert suhutt nem jó, de legsuhutt otthon.

Tuljántul
Szerető Szüleid,
úgy mint:
Édsapád&Édsapád

ESZTE ROY

VAGYOK ÉN IS!

Postaláda

SZ. K. B.

Szív mögött / szív felett / szív alatt / Szívfallat (Szívharang)

Versiklusa, a **Gombolyag** sajnos gyöngécske, könnyen szakadó fonálból készült, nem lehet ám pulcsit varrni belőle. De talán vidéki rövid-áru-boltokban próbálkozhat vele.

Sz. P.

Természetesen szeretném, ha / Mosolyom olyan lenne mint a De Niroé, / Illatom sárgásan-zöldeskék mint a Chloé, / Kiejtésem mint Richard Burtoné, / Nyugalom az Ágnes asszonyé (Vágyak [egy júniusi bemutatóra])

Richard Burton angol avagy magyar kiejtését irigyeli? Az Ágnes asszony-féle nyugalom egy új fogalom a lélektanban, a „Nyugodt, mint Ágnes asszony” valószínűleg el fog terjedni és kiszorítja a „Nyugszik, mint a somogyi gyerek” szólást.

Mint versében írta, szeretne olyan izmos lenni, mint Schwarzenegger és olyan okos, mint Heidegger. Javasoljuk a konditermet és a könyvtárat, sőt: vigye be az erőgépet a könyvtárba, mert szorítja az idő. Továbbá – ezt már a leveléből tudjuk – azt is szeretné, ha második kötete az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatban jelenne meg. Ehhez még egy darabig kell mosnia költészetének lepedőjét a patakban, eltávolítandó belőle a dilettantizmus foltjait, de vegyen példát Ágnes asszonyról, és ne adja föl. Mikor olyan izmos lesz, mint Schwarzenegger és olyan okos, mint Heidegger, és Bruce Willis is fölhívja időnként, mobilon, a kötet kiadását örömmel bevállaljuk. Reméljük, addig a kiejtése is eléri a Burton-i szintet, hogy sikerrel olvashasson föl a (természetesen júniusi) könyvbemutatót.

B. B.

sötét sövények színezik utamat / fáradtan taposom az éles gallyakat / elcsukló torkom már nem énekel / tompa lelkem már nem vezekel

„Kezdő poeta vagyok, legalábbis hiszem, hogy költői vénám van. Kérem Önöket, hogy műveim elolvasása után értesítsenek, hogy érdemes e folytatnom az írást vagy inkább ne álltassam magamat” – írja levelében.

Saját soraival válaszolunk: „de a lelked még ébren van / a szíved még meg-megdobban / ne add fel soha a küzdelmet / akkor sem, ha nem látod az értelmet!” Mi ugyan nem látjuk, de...

S. Zs.

taknyos kölyök folyton / harangot önt / kénytelen / a formát sem tudja / s reszketve lesi / lesz-e hangja neki (A harangöntés titka 1.)

Minden jel arra mutat, hogy lesz neki. Vásároljon zsebkendőt és lesse az Irodalmi Jelent, hamarosan viszontlátja verseit a lap hasábjain.

T. Á.

ki eddig hangokat nyaldosott / most vértől csapzott porba hull- / és én bögni kezdek oly vadul / mint rosszkor támadt harcosok (Babilon)

Roppant tömör leveléből nem derül ki, hogy pályájának mely szakaszán tart. Mert ha debütáns, akkor jelezze, és mindenképpen megjelennek a versei. A versek ugyanis nagyon ígéretesek, csak nem mindegy, hogy ez az ígéretesség ifjú avagy kevésbé ifjú korban van. Tehetségéről, míveségéről árulkodnak, de nem elég érdekesek és egyéniek. Ha még fiatal, akkor ezen minden bizonnyal lehet segíteni.

T. A. P.

Percek őrlődnek / kopott fogaskerekek / hangjai között. (Az idő fogsága)

Aforizmái jobbak, mint a versei. Csak az a baj velük, hogy sokkal inkább didaktikusak, mint szellemesek, és olyan bölcsességeket fogal-

maznak meg, amelyeknek már régóta tudatában vagyunk. Szintén aforizmatikus versei pedig nem túl izgalmas szösszenetek. Az viszont látszik, hogy ennél többre képes.

G. Cs.

Éreztem kezéd melegét, / Perverz társításban / A félelemmel. (Az Álomtól lefelé)

Mint tudomásunkra hozza, versei eddig Magyarországon, a Boldog Jövőkért kiírt 2004-es Karácsonyi Antológiában jelentek meg. Gratulálunk, de tudjuk ám, hogy ezekbe az antológiákba bárki bekerülhet, aki kifizeti a 3000 forintos taksát. Tekintve, hogy mi nem taksáljuk a szerzőket, hanem, ómódian, még mi fizetünk nekik, azaz a megjelenés melege a honoráriummal van perverz társításban, jobb verseket várunk.

C. A. (C. C.)

Elment. Azután a vita után / nem is csodálom. / Tényleg nem. Annyira. / Gondoltam..., de ez nem / barkóba. (Ilyen van)

Első küldeménye szimpatikus és alternatív. Második küldeménye azonban hemzseg a közhelyektől, ezektől meg kéne szabadulni és inkább az alternatívabb vonalon haladni. Akkor van esélye és szívesen látjuk a debüt-rovatban. A barkóbát pedig barkochbá-nak írják, amennyiben azért mégsem annyira alternatív, és nem a csávó barkójára gondol, aki elment.

W. S. A.

A megnyúlt templomtorony szélén, az ezüst-gömbön / már hasalt a puhamacska. / Fekete-résfényszem. / Nyávogása szaladt, mikor meghúzta a kötelet / a kigömbölyödött harang. - - / Véres volt az ösztön karma. Félbegörnyesztette testedet. /

Bömbölni hagyta. Hadonász csak! / Zajong! Kelepelj! (A rend malasztja – In memoriam József Attila)

Ez a harang, amelyik meghúzta a kötelet, Münchhausen bárót juttatta az eszünkbe, aki a saját hajánál fogva rántotta ki magát a mocsárból. Mi ugyan nem, de talán derék Attilánk befűzi ezt a költeményt az egereknek szánt In Memoriam-kartotékba, a túlvilágon. Ott jó helyen lesz a puha cicus...

H. T.

„Tisztelt Szerkesztőség! Remélem, hogy alkalmas a közlésre:

»Két év dala elhalkul, / és már a sírás sem jajdul, / Földben fekszik a vág; / eltemtettem; nincs barátság.« Írta: Herts Tamás (álnév).”

Persze, hogy alkalmas! Mint látja, közöltük is. Meg van elégedve?

F. Cs.

homlokom mögött sarokba szorított állatként / nyúszít az elme korcs ebe / a hideg éjben megcsörren hallhatatlanul / a csillagok lánc (Árva)

Nem jó az, ha a kutya (vagy az elme), az ember legjobb barátja, rakoncátlan. Azt a korcs ebet ki kéne kergetni, onnan, a homloka mögül, és helyette egy kezesebb farkutját kötni a lánc végére. Nem egyébrét, de van tehetsége; nyírálja meg a vadhajtságait, és a kutyacsere után jelentkezzen ismét.

B. I.

Jaj, az emberek, errefelé, kígyónyelvű parányok! Egyede / Farsangi világban szól csak igazat, ha rejtetni tud. Mimikri hasítja / Hátán a pikkelyes bőrt, dala elrepedt tülök, ökörszarvon tódul mindenfelé, / Ahol példánya él. (Vergiliusszal a bálban)

Kissé bőbeszédű (130 soros, szinte 9000 leütésnyi) poémáját örömmel publikáljuk, amennyiben lerövidíti 12 sorra és maximum 400 leütésre. Próbálja meg. Adynak sikerült, igaz, ő a Vergiliusnál szűkszavúbb Lédával bálzott...

G. T.

Versei kitörő örömet okoztak redakciónkban. Olyannyira, hogy **Az egér és a hold** címet viselő, Eminescu Esticsillagát a porondról lesöpörő szerelmi költeményét teljes egészében idézzük.

Nyújtózkodó esti fényben

Csilingel a gyöngyvirág,
„De szép ez a muzsikaszó!”
Suttogja a holdvilág.

Apró gyémánt dús serege
Cifráz minden csillagot,
Lelassul a tenger hullám,
Sóhajt egyet, s jó nagyot.

Karjaiban mélyen alszik
Fáradtan a napocska,
Míután a vadvirágot
A mezőre taposta.

A gyöngycsengő szirma alatt
Lakik egy kis egérke,
Megerszerette a holdvilág,
S tücsökkel jött el érte.

„Lennél-e a feleségem?”

Esdeklelt a holdvilág,
„Megesküdünk holnap reggel,
S nászutunk a nagyvilág.

Játszadoznánk csillagokkal,
Csúszkálnánk a Tejútton,
Szaladj ide, fel az égre,
Egy sugaram lenyújtom.”

Gondolkodott az egérke,
Rágódott a kérésen,
Majd így szólt a holdvilágnak:
„Jó, de van egy kérésem.

Nem megyek én fel az égre,
Túl magas az énnekem,
Itt van apám, itt van anyám,
Nekem itt az életem.

Gyere inkább le a mennyből.
Otthonunk a gyöngyvirág,
Nyoszolyának itt a pázsit,
Lámpának a napvilág.

Rózsaszírom lesz a párnánk,
Takarónk a levele,
Szerenádol majd a tücsök,
S ha nem, akkor ki vele!

Legyezőnek búzakalász,
Pipacs ad majd árnyékot,
S míg ragyogod a világot,
Rád szívesen várnék ott”.

„No, az bizony cifra lenne!”
Csalódott a holdvilág,
„Mert amíg az eget járom,
Nem ragyoghatok terád.

S amikor a nap felébred,
Lecsukódnak szemeim,
Hogy tudlak majd simogatni
Ha alszanak kezeim?”

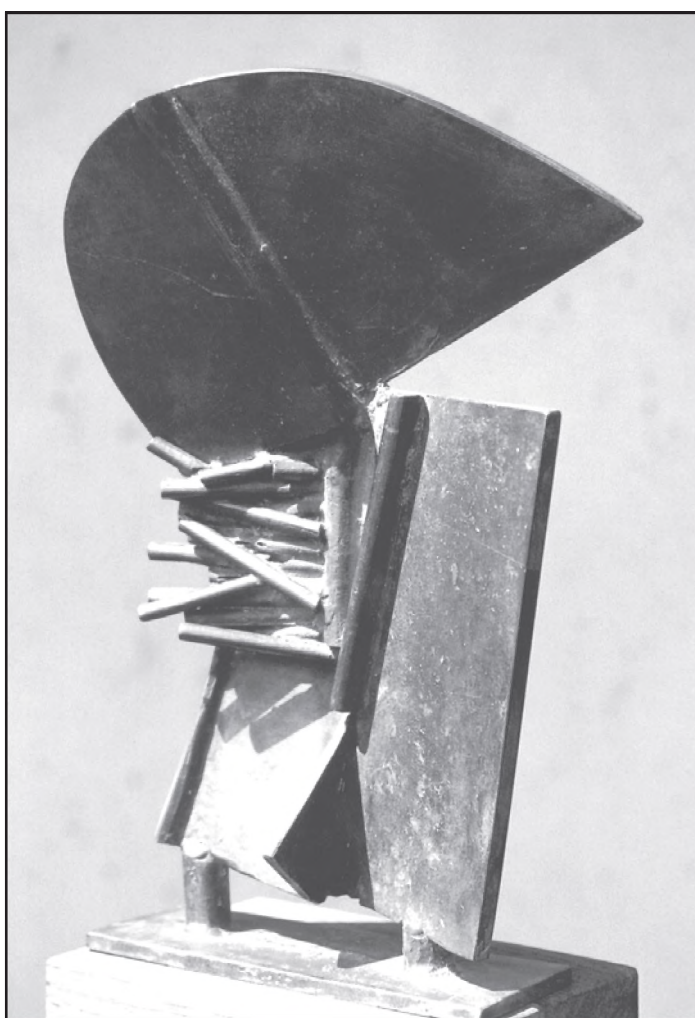
Éppen akkor ébredezett,
Nyújtózott a napocska,
S egyetlenegy sugarával
A hold szemét lecsukta.

A hold azóta minden éjjel
Az egérkét keresi,
S könnyeiből a kovácsal
Ezüst fényét vereti.

És csak arról álmodozik,
Valaha a nap kisüt,
Hogy egy reggel elfelejti,
S az éjszakát el nem rejti,
Csak akkor a mennyegzőre
Dobos tortát majd ki süt?

Nemcsak Eminescut, de magát a nagy Uhrin Benedek költő-énekest is megszegyenti, akinek fantáziájából csak egy kis virág és egy még kisebb harmatcsepp szerelmének megdallolására futotta. Feltétlenül küldjön még! Akár témákat is javasolhatunk, megírásra vár még a Szende Tapír és a Halley üstökös szerelmének tragikus históriája, a Grönlandi Bálna és a Mezei Poloska heves üzekedésének rimes megéneklése, de az is tudomásunkra jutott, hogy Tom és Jerry anyyi acsarkodás után egymásba szerettek, s bár nem kaptak pápai engedélyt, de készülnek összeházasodni, Ámszterdamban.

JOHANN VON KRONSTADT

Emberléptékűség és pallérozottság

Szakáts Béla szoborfigurái és kapui

A Temesvárott élő és alkotó Szakáts Béla művészetének legjellemzőbb vonása a tragikomikum, a groteszk látásmód és alaphang. Újabb kerámiaszobrai s bronzplasztikai főként bizarrságukkal, fonák realizmusukkal, torzított formavilágukkal keltenek figyelmet és érdeklődést. Egyfajta posztmodern szemlélet testesül meg Szakáts Béla alkotásaiban, amelyeken ironikus megközelítésben szerepelnek, jelennek meg a klasszikus, valamint a stilizált, átértelmezett, lényegükre egyszerűsített és sűrített formák. A figuratív formálás szabatosága, az anyag lényegének hangsúlyozása, a felületi motívum gazdag kidolgozottsága és a kifejezés pregnánsága, tömörsége jellemzi Szakáts Béla legfrissebb munkáit. Szerkezetükkel, felépítésükkel Szakáts Béla alkotásai az emberi figura arányaira, struktúrájára utalnak. *Kapu* című sorozatának darabjai is tulajdonképpen az emberábrázolás közvetett, áttételes formáiként értelmezhetők. A Székelyudvarhelyen született, művészeti tanulmányait Marosvásárhelyen és Kolozsvárott végző plasztikus – aki hosszú évtizedeken át Temesváron a művészeti középiskolában, majd pedig a Nyugati Egyetem képzőművészeti karán oktatott mintázást, formatant és szobrászatot – alkotópályája egymást követő szakaszaiban kitarítón és behatóan foglalkoztatta a bejáratok, az utcaajtók, a tárt és zárt kapuk témája. Korábbi alkotásain általában a ki- vagy belépő, a bejárat előtt elidőző alakot is megformálta a népi építészeti és famegmunkálás jelképes értelemmel fölruházott műremekei társaságában. Később figyelmét kimondottan csak a deszkából összerótt, kereszttekés, megvasalt felületek plasztikai leképezésére összpontosította. Emberléptékű, kétoldalas szobrainak szinte valamennyi motívuma konkrét tárgyakat felidéző utalás, sejtetés. Plasztikai parafrázisokként szerepelnek, jelen-

nek meg csupán népművészeti motívumok, tartozékok és ékítmények. Szakáts Béla *Kapui* antropomorf fogantatásúak és kötődésűek. A két világot, szférát elválasztó és összekötő archetipális tárgyak az ajtók, a nyílászárók, amelyeken a ki- és belépők törvényszerűen áthaladnak. Némelykor forgóajtóként, mozgatható mobilszobrokként jelennek meg Szakáts Béla *Kapui*. A jelképes értelmet hordozó alapforma több vonatkozásban is tökéletesen megfelel a művész plasztikai látásmódjának, eredeti stílusának és formanyelvének. A bánsági szobrászat élvonalbeli alkotóegységisége ugyanis gyakorta szándékosan lemond a harmadik dimenzióról, az oldalnézetről. Kompozícióit eleve úgy mintázza meg, hogy mélységüket a minimálisra csökkenti, zsugorítja. Megmintázott figurái nem egyszer azt az érzést keltik és sugallják, hogy „kivasalták”, kíméletlenül összelapították, laposra préselték őket. Egyfajta kompenzációként a szobrász fokozottabb gondot fordít és szentel a megőrzött két nézet, illetve felület megformálására, kidolgozására. A „kétoldalas szobrok” képezik Szakáts Béla értékekben fölöttébb gazdag művészetének egyik domináns, meghatározó vonulatát. Kimagasló csúcsai az eredeti láncoltnak a *Kapu*-ciklus műves darabjai, amelyeknek veretes műértéke kivitelezésük minőségében, a gondolatok és a formák harmonikus összecsengésében, a törölmetszett egyéni látásmódban nyilvánul meg.

A mintázás virtuóza Szakáts Béla. Ifjabb korában a faragásnak, a plasztikai formák szakszerű kibontásának is nekigyürkőzött, de igazából mindenkor a mintázás, a formaépítés vonzotta. Szobrai többségét, nagyobb hányadát a precíz, jelzesszerű alakformálás, a keresetlennek ható, egyszerű megjelenítés, valamint a mesterségbeli rafinéria és találékonyság céltudatos, telibe találó végítésével, ötvöztetésével alkotta és alkotja meg.

Kiforrott, expresszív alkotásai komoly tartalmi töltetet, nagyfokú formabiztonságot, technikai jártasságot, intuitív és többrétű alkotói magatartást tükröznek. Pallérozott ízlés, dúsan pezsgő és sokoldalú plasztikai leleményesség, fejlett arány- és formaérzék, hagyomány és korszerűség ötvöződik Szakáts Béla beszédes, sokatmondó szobraiban.

Évek óta erősen vonzzák, kitartóan foglalkoztatják Szakáts Bélát az életképi jelenetek és helyzetek, amelyeket általában kivágatszerűen ragad és jelenít meg. Leginkább olyan mozzanatok, élethelyzetek, jeleneteket és gesztusokat választ ki, amelyekben a groteszk és meghatározó, a csúnya és az átlekesített vonások, tónusok együttesen tűnnek és sejlének elő. Ízes mintázással, finom humorral, példás műgonddal, vagy éppenséggel ujjnyomait is a felületen hagyó nagyvonalúsággal, játékosággal formálja meg a bizarr életképi jeleneteket és figurákat. Szobrai nagyszerű összhangban jelenik meg a bájos huncutkodás és a gondosan kimunkált, artisztikus formarend. Műveinek egy része kimondottan anekdotikus felfogásban készült. Humora legtöbbször diszkrét, finoman rejtőzködő, de a harsányabb beállításoktól, megoldásoktól sem idegenkedik, zárkózik el. A mesterien fölépített és véglegesített formák lenyűgöző egyszerűsége mögül alkalmanként cinkosan kikapcsol a szemlélőre, s nyomatékosan arra figyelmezteti, hogy a tömönatos puritánságban, a lényegre összefogott szerénységben s racionális fegyelmeztségben fedezze fel és becsülje meg az alkotói tehetséget és eredetiséget, következetességet és céltudatosságot, fegyelmet és leleményességet.

Alkotásai nagyobb hányadát bronzban és égetett agyagban vitelezte ki Szakáts Béla. A kortárs szobrászoknak ahhoz a nem túlságosan népes táborába tartozik, amelyik a terakotta-

szobrászatot is nagy előszeretettel műveli. Szakáts Béla kiválóan kamatoztatja az agyag egyedülálló plasztikai adottságait. Minden égetett agyagtárgy nála is egyedi, unikális mű. Pontos mását – bármennyire is igyekeznek a művész – nem tudja elkészíteni, hiszen eredeti elgondolásait az agyag tömörségi foka, a kiégetés, a máz módosítja, s végül is új mű születik, a korábbi téma, forma és szín variációja. Életműve gazdag, változatos és fölöttébb értékes fejezetét alkotják műves és tartalmas égetett anyag szobrai.

Szakáts Béla alkotásait méltatva Thomas Mann-t kell parafrázálnunk: nem művész az, aki nem ismeri a vágyakozást az ártatlan, egyszerű és élő dolgok iránt, a barátság, a bizalom, az emberi dolgok iránt – a rejtett és emésztő vágyat a hétköznapok gyönyörűségei után... Amire a fenti sorok utalnak, többé-kevésbé benne van Szakáts Béla öntörvényű művészetében. A temesvári képzőművészt alkotóként behatóan foglalkoztatja mindaz, ami ártatlan, egyszerű, mulattató és élő. Témáit a mindennapok valóságából meríti. Munkáiból a hétköznapok gyönyörűségeinek, jellemeinek és helyzeteinek, tréfáinak, mosolyt fakasztó esetlenségeinek, sutaságainak melege, emberi fényre sugárzik. A tragikumot is képes ugyanakkor felfedezni s plasztikailag tolmácsolni.

A hetvenedik életévéhez közelítő neves szobrászművész alkotásai közül csak elenyészően kevés került ez idáig köztérre. Temesvárott az irgalmasrendiek egykori templomának és klostromának szomszédságában felállított *Célpont-ember* az 1989-es sortűzek ártatlan áldozatainak állít emléket. A hajdani Dózsa-parkban leplezték le a közelmúltban Székely László (1877–1934) műépítész Szakáts Béla megmintázta bronzmellszobrát, amely nemcsak a modell arcvonásait adja hűségesen vissza, hanem a 20. század eleji modern Temesvár megteremtőjének lelki alkatát, jellemét és emberi nagyságát is remekül érzékelteti.

Motívumait, formáit a lehető legteljesebben körüljárja, kiaknázza Szakáts Béla, aki konok következetességgel, a divatok változásaitól nem zavartatva járta és járja a maga egyéni útját.

SZEKERNYÉS JÁNOS

Kacsir Mária – előbb az Állami és Művészeti Kiadó lektora, majd az *Előre*, végül a *Hét* színikritikusa, a magyar szellemi élet markáns személyisége volt. Anélkül, hogy „szerepelt” volna – úgy hunyt el 76 éves korában, hogy nyugdíjba vonulása utáni munkássága megszüntével, a *Hét* – amellyel összefonódott élete – szerkesztőségének Marosvásárhelyre költözésével, továbbra is a színháznak élt, megjelent kritikáit készült újabb kötetben kiadni (a legutóbbi, *A minden és a semmi gazdája* 2002-ben látott napvilágot).

A színikritikus

Példamutatón, mérhetetlen tudással és lelkiismeretes felkészültséggel, pontossággal, örömmel végezte a munkáját, másik szerelmét, a színházat szolgálva. A Kolozsváron, illetve Bukarestben bemutatott hazai vagy külföldi, arra érdemes előadások értékeléseit (nála nem volt érvényes az elcsépelte szó: kritika) tárgyilagosan, a rendező, előadó irányában elfogulatlanul, az eseményhez méltó lelkesedéssel írta meg, felelőssége tudatában, lelkiismeretének és emberi, szakmai etikának eleget téve, vagyis fehér hollónak számított.

Köztudomású volt, hogy mindig elolvasta a darabot, amelyet megnézett (olykor újraolvasta, akár Shakespeare-t is, még ha tíz változatot is alkalma volt látni). Ha nem megfelelő helyről tekinthetett meg egy előadást, újra megnézte. Méltatásaiban idézett a darabból, számon kért szerzői utasításokat, ha fontosnak tartotta, zenei anyagra utalt, képzőművészeti, történelmi ismereteit is „bevetette”. Írásait újraolvastva még ma is látjuk, halljuk az előadást, érzékeljük a hangulatot, ő mégis sajnálta, hogy (az általa magas szinten művelt) színikritikában a szavak nem adhatják vissza az

előadások ritmusát, hőfokát, a katarzist. Budapestnél és Belgrádnál nem jutott tovább az elmúlt rendszerben, de folyóiratokon, könyveken, filmekben keresztül nyomon követte Európa színházi életét. Az előadások méltatása Kacsirnál nem élveboncolást jelentett, szerinte a rossz előadásra nem is érdemes nyomdafestéket pocskolni, színháztörténeti könyvek recenziója, illetve új fordítások értékelése sokkal fontosabb volt ennél. Hinni kell neki, most, halála után is, mert nincs disszonáns hang abban, amit leírt. A produkciók megközelítése nem saját szempontja, hanem az abszolútum felől történt, viszonyítási alapja a művészet létének és küldetésének szerepe volt.

„Nehéz, de szükséges”-nek tartotta a kritikát. Szinte önmagának írta, ars poeticaként: „Egy kritikus akkor tehet igazán jó szolgálatot, ha élményszerűen és szemléletesen, minél láthatóbb formában közvetíti a (távoli) olvasó felé azt, amiben a nézőtérén része volt.” Ő a példa ma is a színvonalas, tanulmány-esszé rangra emelt, ugyanakkor rendkívül olvasmányos, mások munkája és alkotása értékelésére, amit a színésztársadalom és a néző is igényel. Színes nyelvezte egyedülálló a műfaj művelői között, „szép magyarsággal” fogalmazott mondatait a latintól kezdve olyan modern kifejezésekkel („born to be looser”: vesztetnek született) tarkította, amelyek lehetővé tették, hogy a legpontosabban továbbítsa mondanivalóját.

Látni és láttatni

– emlékezés Kacsir Máriára –

A szerkesztő

A *HÉT* című lap azért volt jelentős kultúrorgánus, mert a közölt társadalmi, tudományos, művészeti anyagok igen magas színvonalúak voltak. Kacsir szerkesztőként sem köve tett pártideológiai szempontokat a fordulat után, pedig nem élt a Romániában elszabadult „sajtószabadság” „lehetőségével”. A *HÉT* létezését feloszthatjuk 1989 előttire és utánra, illetve (a lap Marosvásárhelyre költözéséig) Kacsir Mária előtt és utána. Szerette, amit csinált, hivatásnak tekintette tevékenységét.

Többre tartotta olvasóit, mintsem hogy leckét adjon. Mert első személyben írni, mesélni, élményét, benyomását rögzíteni, sőt kétségeinek hangot adni. Azt sem említette soha, hogy 1989 után a *HÉT* az egyetlen romániai magyar kulturális hetilap, amely évekig nagy anyagi nehézségek leküzdésének árán jelent meg. Olykor hónapokig nem kaptak fizetést, a külső munkatársaknak nem tudtak honoráriumot adni. Szigorúan csak a színházról „beszél”, esztétikai szempontból. Szerkesztőként bukaresti lakhelyéhez köve, olykor Kolozsváron egy-egy előadást megnézve rögzítette benyomásait. Külső munkatársakat tudott azok „egyéni-ségének”, ismeretével irányítani. Elcsépelte közhely, hogy (fizikai) „nemlétebe való távozásával nagy veszteség érte a magyar színi életet”. Ő tiltakozna leginkább – szerénységéből és ízléséből fakadóan – e megfogalmazás ellen.

OBERTEN JÁNOS

Százöt éve hunyt el a festőfejedelem, Munkácsy Mihály

Aradi asztalossegédből nemzeti hős

Magyar földön, magyar nyelvtérleten festőink közt a legnagyobbak tartják.

Meghökkenítő, nehezen bizonyítható állítás. Mégis nemegyszer megfogalmazták az eltelt több mint száz esztendőben, és így ivódott be a köztudatba.

Az irodalomtörténészek óvatosabbak az ítésekknél: Petőfi „csupán” egyik legnagyobb költőnk. Munkácsy elsőbbségéhez, méltatói többsége szerint, aligha férhet kétség.

Valahol azt olvastam, hogy a magyar lélek képalakító tehetsége Munkácsy Mihályban nyi-

mára, sőt később magával vitte Búziásra is, ahol Ormós Zsigmond meghívásának tett eleget.

Arad a nélkülözések, de az első parányi siker városára volt Lieb Mihály számára. Ezért a siker csúcsára jutva se feledkezett meg indulásáról. Kiderül mindez abból a levélből, amelyet a művész halála után, 1900. május 24-én az özvegye írt és amelyben megköszönte az aradiak részvétnyilvánítását. Azt írta, hogy férje úgy mutatta be neki Aradot, mint szorgalmas tanulóéveinek helyét, pályájának első ugródeszkáját.

Elemi szenvedéllyel párosuló alkotó készsége azonban utánozhatatlan maradt.

A művész világhírű munkáinak java külföldön maradt. Leginkább Amerikában. Ezért is rendkívüli dolog, hogy a Magyar Nemzeti Galéria halálának 105. évfordulóján a nagyvilágból összeszedte és megrendezte a júliusig nyitva tartó Munkácsy a nagyvilágban kiállítását, amely 115 festménnyel és 15 grafikával érzékelteti a művész kivételes géniuszát.

Először látható magyar földön *A szalonban* című alkotás, amely évtizedekig a New-York Metropolitan Museum of Art becses kiállítási tárgya volt. Ugyancsak megtekinthetők a Munkácsyról és környezetéről mások által festett portrék. A nagy *Krisztus-trilógia* azonban továbbra is Debrecenben maradt.

Aradon, ifjú éveinek városában nemcsak emléktáblát kapott, hanem 1893-ban a város díszpolgárává avatták és utcát neveztek el róla. (Ennek neve ma C. Coposu).

Az aradi képtár eredeti Munkácsy kincsei a Kölcsey Egyesület jóvoltából kerültek leltárba: Albrecht Ferdinánd asztalosmesterről készült rajz, Kristyori (egy aradi polgárcsalád) Jolánka portréja, illetve két 1862-ben, valahol Arad környékén készített szénrajz.

A szépművészeti részleg néhai vezetője, Szabóné Ferencz Irma művészettörténész pár éve elmondta, hogy még két Aradon készült Munkácsy-portréről csupán fényképmással rendelkezik a múzeum, hollétükről nincs tudomásuk.

Sajnos, ezeket a rajzokat emberemlékezet óta nem láthatta a nagyközönség.

A képtár tulajdonában lévő Munkácsy-képek csak nagyritkán, alkalmi tárlatokon kerülnek a falakra.

Pedig múzeumok tucatja mit nem adna, ha legalább egy árva Munkácsy-alkotást őrizhetne gyűjteményében!

PUSKEL PÉTER

Krisztus Pilátus előtt

latkozott meg a legerőteljesebben. Pedig ősei németek voltak. A magyar vérmérséklet – az ízzó szenvedély és a bánat e különös szimbiózisa – egy Lieb Mihály névre keresztelt, 1844-ben Munkácscon született művészen oltott testet. És immár százöt esztendeje, hogy egy Bonn melletti ideggyógyintézetben a festőfejedelemet megváltotta kínjaitól a halál.

Az aradiak, akárcsak a szomszédos békéscsabaiak egy kissé sajátjuknak is tartják a nagy művészt. Aradi éveit tanúsítja az egykori Templom (ma Lucian Blaga) utca 9. szám alatti iskola falán valamilyen csoda folytán meghagyott márványtábla: „Arad városának rajziskolája állott egykor ezen a helyen, / abban szeré művészetkezdő ismereteit / MUNKÁCSY MIHÁLY /, hazánk örök dicsőségű képírója / MDCCCLVIII-MDCCCLX. / Ennek emlékezetét örökíté meg / az aradi nemzeti szövetség / 1902”

Az emléktábla a kor ízlésének szellemében kissé megszeppíti a valóságot. Tulajdonképpen egy asztalosműhely állt azon a helyen. A korán árvaságra jutott és Békéscsabán gyámszülőknél elhelyezett Lieb Miska Aradra került asztalossegédnek. Üres óráiban a szomszédos minorita gimnázium diákjaival barátkozott, rajzolgatott, verseket írt. Szamosy Elek vándorfestő, aki akkoriban hosszabb ideig Aradon ütötte fel a tanárját, felismerte tehetségét, elvállalta tanítását. Zsengéit Bettelheim Vilmos boltjában állította ki, s ezekből a rajzokból a művészetpártoló könyvkereskedő potom áron el is adogatott néhányat. Szamosy szép jövőt jósolt a tanulógyereknek, és rábeszélte, hogy lépjen a festőművész-pályára, tanítványokat is szerzett szá-

A fiatal tehetség művészi karrierje ezután gyorsan ívelt. Az európai festészet nagy központjaiban – Pest, Bécs, Düsseldorf, München, Párizs – több, kevesebb ideig tartózkodott és mindenütt tanult. A siker korán és tartósan mellé szegődött, hogy megkoronázza szorgalmát, fogékonyságát.

A Siralomház című festménye kirobbanó szakmai és anyagi siker. Az idegenek számára a fura nevű egykori asztalossegéd 26 éves korában művészeti aranyérmeket kapott ezért a munkájáért. Párizsban telepedett le, műtermet nyitott, ahonnan a 19. század hetvenes-nyolcvanas éveiben jobbnál jobb képek kerültek ki: *Éjjeli csavargók*, *Zalogház*, *A falu hőse*, *Milton*, a monumentális *Krisztus-trilógia*. Kortársai szerint gyorsan, szinte önkívületben dolgozott. Munkái eljutottak a világ számos országába. A művészetek Mekkáját, Párizst hamar meghódította, itthon nemzeti hősként ünnepezték.

Az impresszionizmus térhódítása a művészt érzéketlenül hagyta. Kitarított az olajfestés sötét tónusainál, a jelenetképeknél, a táj- és portréfestészetnél.

A *Milton* c. munkájáért az 1878-as világkiállítás aranyérmével jutalmazták.

Így esett meg, hogy az a Lieb Miska, azaz immár Munkácsy Mihály, aki 1867-ben még szegénységi bizonyítványt váltott ki Békéscsabán, jó tíz esztendő múltán Párizsban a fényűző paloták világába került.

Aradra még egyszer visszatért francia nejjével. A Szabadság-szobor leleplezési ünnepségének egyik díszvendége volt 1890. október 6-án.

Még tíz év adatott meg neki. Elhatalmasodó idegbaja 1900. május 1-jén végzett vele.

Tanítványok és epigonok egész sora követte.

MAGYAR NAPLÓ

A MAGYAR ÍRÓSZÖVEVSÉG LAPJA

Szerkesztőség: 1062 Budapest, Bajza u. 18.
Tel./Fax.: 342-8768, 413-6672, 413-6673
Postacím: 1406 Budapest, Pf. 15.
E-mail-cím: magynap@hu.inter.net
Honlap: www.magynaplo.hu

2002 óta minden évben nagy sikert aratnak *Az év versei* és *Az év novellái* antológiák, kiegészülve a 2003-tól megjelenő *Az év esszéi* című, a kortárs irodalomra és szellemi életre összpontosító gyűjteménnyel.

2005-re kiadónk újabb válogatásokkal jelentkezik. A három kötetben csaknem 140 szerző képviseli a mai magyar irodalmat a már klasszikusnak számító generációktól a legfiatalabbakig!

Amennyiben az antológiákat szerkesztőségünkben vásárolja meg, 20%-os kedvezményt biztosítunk! Keresse minden évben!

Irodalmi Jelen Könyvek

IJK

Eszteró István

Egy könnyű garni

Az alkotói reneszánszát élő temesvári költő kötete, *Egy könnyű garni*, ha lehet, még érdekesebb a tavaly megjelentnél (*Gondolatok a hőlgytárban*, 2004). A költészet mesterfogásait birtokló formaérzék, játékoság, elegancia és méltóság sugárzik a versekből, amelyek korhatár nélkül szólítják meg a versolvasót fiatalolt a legidősebbig.

LYUKAS LÓRA

A LYUKASÓRA júniusi számának tartalma: A HÓNAP KÖLTŐJE:

Bodrogi Péter

VERSEK

Dobai Péter, Apáti Miklós, Ottlik Tivadar, Follinus Anna, Lévay Botond, Határ Győző, Kótzian Katalin, Buda Ferenc, Kiss Dénes, Nagy Lajos, a lovagkirály – regény 3. részlet

JEGYZET

Agh István: Örök alkotást

ISMERTETŐK, KRITIKÁK

Sébor József: Mészöly Dezső kaleidoszkópja
Zászlós Levente: (H)arcvonalban
Dalos László: Tájkép magammal

NOVELLÁK

Szepes Mária, Györffy László

ESSZÉK

Tüskés Tibor: Bertha Bulcsu hite

Mórocz Zsolt: Non est volentis.../Ottlik Géza

Beke Albert: Gyurkovics Tibor költészete

KAJÁN GALÉRIA – Igényes könyvkiadó

TV LYUKASÓRA

A jévé műsor rövidített változata

RÉGIPOSTA

GYURKOVICS TIBOR KÉPTÁRA

Márfy Ödön: Csipkekendős nő

Gyurkovics Tibor: Csipkekendős nő (vers)

HIRDESSZEN

az IRODALMI JELEN -ben
Megrendeléseket a kiadó címén

veszünk fel.

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5;

Irodalmi Jelen Kft.

310085 Arad, Eminescu utca

55-57. szám,

e-mail: ij@nyugatijelen.com tel.: 0040/257/280-751, 0040/257/280-596 (fax)

Occident Média Kft.

IRODALMI JELEN

Kiadja az Irodalmi Jelen Kft.

és az Occident Média Kft.

Igazgató: Szőke L. Mária

Szerkesztőség és kiadó: 1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5

310085 Arad, Eminescu utca 55-57. szám,

tel.: 0040/257/280-751, 0040/257/280-596 (fax),

http://ij.nyugatijelen.com, ij@nyugatijelen.com.

ISSN: 1584-6288

Előfizetés hat hónapra: 680 Ft/ 100 000 (10) lej/ 2,50 €

+ kézbesítési díj

egy évre: 1250 Ft/ 180 000 (18) lej/ 5 € + kézbesítési díj

Munkatársak: Böszörményi Zoltán főszerkesztő, Nagyálmós Ildikó felelős szerkesztő, Orbán János Dénes (Vers), Mészáros Sándor, Pongrácz P. Mária (Próza), Elek Tibor (Kritika), Karácsonyi Zsolt (Film, Színház), Irházi János (Interjú), Szócs Géza, Kukorelly Endre, Eszteró István (Főmunkatársak).
Olvasószerkesztő: Gáll Attila; Lapszerkesztő: Bege Magdolna

Magyarországon előfizethetnek, illetve információt kérhetnek a következő telefonszámon: 0036-1 3033443, vagy a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail címen.

Megrendelhető Romániában a következő postai katalógusszámok szerint:

Temesvári Regionális Postaigazgatóság – 13215; Kolozsvári Regionális Postaigazgatóság – 14128; Brassói Regionális

Postaigazgatóság – 1 hónapra: 15034, 6 hónapra: 215034, 1 évre: 315034.

Anyagaink utánközlése csak a forrás megjelölésével. Eddig nem közölt írásokat fogadunk csak el.

Ez a lapszám 20 900 példányban jelent meg.

Hirdetéseket a kiadó címén veszünk fel.

Kulturális hírek

Európai Akadémia-díj Méhes Györgynek

A 2002-ben elnyert Kossuth-díj után Méhes György újabb, ezúttal európai elismerésben részesült. A Bécsi Európai Akadémia az erdélyi íróknak ítélte oda 2005. évi díját „a humanitásba vetett töretlen hitét kifejező kimagasló irodalmi munkásságáért, a nehéz időkben is példamutató írói helytállásáért”. Az 1952-ben alakult Európai Akadémia az európai népek együttműködésének elősegítésén munkálkodik, és olyan közéleti személyiségeket és művészeket díjaz, akiknek munkássága az európaiság eszméjét hirdeti. Tekintettel az író előrehaladott korára (május 14-én töltötte be 89. életévét) a díjátadás Budapesten történt, a Corvinus Egyetem Rektori Tanácstermében, május 13-án. Az ünnepeltet Dr. Elfried Frischenschlager ny. miniszter, OECD nagykövet, Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke, Márkus-Barbarossa János, az Erdélyi Magyar Írók Ligájának elnöke, valamint Orbán János Dénes, az író monográfusa és életművének gondozója méltatták.

Levél Gáspár Lórándtól

Az Irodalmi Jelen áprilisi lapszámba Oberten János készített interjút a francia kortárs költészet kiváló alkotójával, a magyar származású Gáspár Lóránddal. Az alábbiakban a 80 éves költő köszönőlevelét olvashatjuk.

Kedves Oberten János,

A Bari Egyetemről hazatérve megkaptam az Irodalmi Jelen, az ön, 80. születésnapomra írt, teljes oldalas nagyon baráti cikkével. Megérintett lelkileg a módszer, ahogyan orvosi és irodalmi „pályafutásomat” bemutatta. Boldog vagyok, hogy ily módon ismét felvehetem a kapcsolatot az erdélyi magyar olvasókkal.

Meleg barátsággal,
Lorand Gaspar

Munkatársunk Tiszatáj-díjas

Füzi László irodalomtörténész, a kecskeméti *Forrás* című irodalmi folyóirat főszerkesztője, lapunk munkatársa kapta meg az idei Tiszatáj-díjat. Orcsik Roland

költő, irodalomtörténész a fiatal alkotóknak szánt elismerést vehette át Olasz Sándortól, a Tiszatáj főszerkesztőjétől.

Betiltották Paulo Coelho regényét

Iránban betiltották a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál díszvendégeként három hete Magyarországon járt Paulo Coelho *Zahir* című regényét. A világszerte ismert, nagysikerű brazil író szimpátia üzenettel fordult számos ország kiadójához, kérve levele megjelenését, mert a szerző véleménye szerint a kiadó biztonsága csak úgy szavatolható, ha a hír bekerül a világsajtóba.

Kertész és Grass kitüntetése

Kertész Imre és Günter Grass Nobel-díjas írók megkapták a Berliini Szabadegyetem díszdoktori címét. Az egyetem díszdoktora Umberto Eco és Salman Rushdie is. Az írókat Gerhard Schröder német kancellár is üdvözlölte.

PEN-díj Kertész angol fordítójának

Az amerikai PEN Központ az idén Tim Wilkinson Sorstalanság-fordítását tüntette ki a 2005. évi PEN / Book-of-the-Month Fordítói Díjjal. Ez az első magyar nyelvből fordított mű, amely megkapta a leghosszabb ideje (1963 óta) létező, rangos amerikai fordítói elismerést.

Tim Wilkinson, a magyar irodalom egyik legavatottabb tolmácsolója egy Colette- és egy Michael Krüger-mű fordítója elől nyerte el a 3000 dollárral járó díjat.

Az elmúlt évben Kertész három regényén kívül Amerikában angol fordításban több magyar regény – Márai *Vendégjáték Bolzanóban*, Zsolt Béla *Kilenc koffer* és Esterházy *Harmonia caelestis* című műve – is megjelent.

Újabb elismerés a Krétakör Színháznak

Május 12-én zárult le a 12. rijekai Nemzetközi Stúdiószínházi Fesztivál, ahol a Krétakör Színház *Siráj* című előadásával szerepelt. A kilencnapos rendezvényen a Schilling Árpád rendezte *Siráj* nyerte el a Legjobb előadás, a Legjobb Rendező és a Legjobb Női Főszereplő (Láng Annamária) díját.

A Krétakör Színház előadásait Szentendrén is élvezhetjük idén nyáron: június 30-án 21 órától Kasimir és Karoline előadás lesz a Városháza udvarán, július 1-jén és 2-án 21 órától FEKETEország a volt szovjet laktanya területén. Július 3-án a Városháza udvarán 21 órától, július 4-én pedig 21 órától Nézőművészeti Főiskola Művészet Malom a Bogdányi úton.

Krasznahorkaié a Hónap Könyve Németországban

Krasznahorkai László *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* című regényét választotta a darmstadti zsűri májusban a Hónap Könyvének, mely az Amman Verlag-nál jelent meg 2005-ben, Christina Viragh fordításában. Az írókból, újságírókból és irodalomkritikusokból álló független zsűri 1952 óta ül össze rendszeresen, hogy kiválasszanak minden hónapban egy különösen jelentős művet a legutóbb megjelent

címek közül, melyet – irodalmi értékét tekintve – feltétlenül ajánlanak az olvasó nagyközönségnek. Bár Krasznahorkai regénye csupán pár hónapja jelent meg a német könyvesboltokban, máris számos elismerést és méltató kritikát tudhat magáénak a szerző.

76. Ünnepi Könyvhét Budapesten

A 76. Ünnepi Könyvhét központi helyszínei a korábbi évekből megszokott Vörösmarty tér lesz, ehhez csatlakozik a Szent István téri bazilika és környéke, valamint a már évek óta rendszeres helyszíneként funkcionáló Liszt Ferenc tér is, az Írók Boltja előtti területtel.

Az Ünnepi Könyvhét mindkét központi helyszínén 80-80 darab, egyenként 6 m² alapterületű pavilonban várják majd az érdeklődőket a könyvkiadók és könyvkereskedők. A könyvhétet június 2-án, csütörtökön délután négykor Tólnai Ottó, a 2004. évi Magyar Irodalmi-díjjal kitüntetett vajdasági író nyitja meg. A június 2-6. közötti rendezvényen 3-tól 5-ig a Gyermekkönyvnapok is helyet kap a Vörösmarty téren. Az Ünnepi Könyvhét rendezvényeihez az évek alatt kialakult szokás szerint idén is számos más budapesti és vidéki helyszín csatlakozik könyvvásárral, könyvprogramokkal.

Az idei Stephanus- díjazottak

A Szent István Könyvhét megnyitóján átadták a Stephanus-díjakat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának dísztermében. Az 1993-ban alapított elismerést teológiai kategóriában Joachim Gniska, a müncheni egyetem professzora, míg irodalmi kategóriában Vásadi Péter költő vehette át Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsektől. A bíboros elmondta: a díjazottak olyan szerzők, akik magyarul megjelent alkotásaikban az egyetemes keresztény kultúra értékeit közvetítik.

Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja

Négy országból tizennyolc társulat lép fel Kisvárdán, a Határon Túli Magyar Színházak fesztiválján. A június 2-án kezdődő tíznapos program során 27 előadást láthatnak az érdeklődők.

Az erdélyi színházak közül többek között a temesvári, a csíkszeredai, a nagyváradai, a marosvásárhelyi, a kolozsvári, a sepsiszentgyörgyi, a gyergyószentmiklósi, a szatmárnémeti és a székelyudvarhelyi színház, valamint a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem társulata vesz részt. A szabadkai Kosztolányi Színház és a Népszínház, az Újvidéki Színház, a révkomáromi Jókai Színház és a kassai Thália Színház művészei is fellépnek a 17. alkalommal rendezett fesztiválon.

Pályázat amatőr költőknek, íróknak

Pro Bono Irodalmi Díj elnyerésére hivatásos és amatőr költők, írók részére téma megkötés nélküli pályázatot hirdet a Boldog Jövőkért Alapítvány kuratóriuma. A tehetségkutató és tehetséggondozás céllal kiírt pályázatot 2005. május 31-ig kell beküldeni az alapítvány címére: 8501 Pápa, Pf. 192., további információ: (30)440-1397, e-mail: irodalmidij@mailbox.hu.

Lapszámunk szerzői

Balázs Imre József – 1976-ban született Székelyudvarhelyen. Költő, kritikus, a BBTE Bölcsészkarának adjunktusa, a Korunk szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Humor az avantgárdban és a posztmodernben* (2004, Selyem Zsuzsával közösen).

Bálint Tamás – 1985-ben született Székelyudvarhelyen. Másodéves közgazdaságtan-hallgató Kolozsvárott.

Bordy Margit – 1944-ben született Unokán. Jelenleg Kolozsvárott él. Képzőművész, költő. Verseskötete: *Hét fehér* (Kriterion, Bukarest, 1981).

Csaplár Vilmos – 1947-ben született Újpesten. Legutóbbi kötete: *Igazságos Kádár János* (2001). József Attila-díjas.

Erdész Adám – 1956-ban született Mezőberényben, történész-levéltáros, a Békés Megyei Levéltár igazgató-helyettese. Legutóbbi kötete: *Emberek és folyamatok a történelemben* (2003).

Faludy György – 1910-ben született Budapesten. Három évet töltött a recski kényszermunkatáborban, 1953-ban szabadult, ezután műfordításból élt. Az 1956-os forradalom idején az Írószövetségben és a megújult Népszavánál tevékenykedett, a szovjet invázió után nyugatra menekült. 1967-től 1989-ig Torontóban élt. Többek között Kossuth- és Pulitzer-díjas.

Farkas Zsolt – 1964-ben született. Budapesten él, filozófus, irodalomkritikus, prózaíró. Legutóbbi kötete: *Ér* (2005).

Farkas Wellmann Éva – 1979-ben született Székelyudvarhelyen. Kötete: *Itten ma donna választ*.

Ferdinandy György – 1935-ben született Budapesten. 1956–1964: Franciaországban költő, orosz fordító, könyvelő, 1964-től a Puerto Ricó-i egyetem tanára. 1964–70: a Szomorú Vasárnap c. irodalmi lap kiadója, 1976–85: a Szabad Európa Rádió munkatársa. József Attila-díjas.

Király Farkas – 1971-ben született Kolozsváron. Budapesten él. Kötetei: *Higanymadár* (2002), *Hosszú árnyékok földje* (2004).

Kupcsik Lidi – 1981-ben született Miskolcon. Jelenleg a Miskolci Egyetem magyar szakos hallgatója. A Gyaloglás Vége kortárs irodalmi felolvasóest-sorozat szervezője. Készülőben a *Rubik* című verskötete és a *Hihető* című regénye.

Láng Gusztáv – 1936-ban született Budapesten, irodalomtörténész, kritikus, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola tanára, legutóbbi kötete: *Dsida Jenő költészete* (2001).

László Csaba – 1939-ben született Tordán, költő, író, műfordító, számos vers-, próza- és drámakötete jelent meg, jelenleg Kolozsváron él.

Lepedus Péter – 1979-ben született Marosvásárhelyen. Újságíró, a Magyar Televízió kolozsvári tudósítója.

Mann Lajos – 1931-ben született Tiszaörvényen. Végzettsége dramaturg. Eddig két műfordítás-kötete jelent meg. A *Ki zörög itt?* (1989) százötven angol gyermekverset, a *lovag meg az ibolya* (1999) pedig Hans Sachstól harminchárom farsangi komédiát tartalmaz.

Makkai Adám – 1935-ben született Budapesten, műfordító, világhírű nyelvész, a Harvardon végzett, amerikai egyetemeken tanít. Kötetei: *Szomszéd és ecet* (1966), *K a négyzetben egyenlő tizenhárommal* (1971), *Jupiter szeme* (1990), *Úristen, engedj meghalni!* (2002), *Az Erő* (2003).

Mogyorósi László – 1976-ban született Nyíregyházán. Nagykállóban él. 2004-ben szerzett diplomát a Nyíregyházi Főiskola német nyelvtanár szakán. Készülő kötet a JAK kiadásában jelenik.

Muszka Sándor – 1980-ban született Kézdivásárhelyen. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem szociológia-antropológia szakos hallgatója. Verseit a Helikon és a Kapu közölte.

Oberten János – 1944-ben született Aranyágon (Temes megye), író, újságíró, színikritikus, a Román Írószövetség tagja. Kötetei: *Férőhangok* (regény), *Rókaszelidítés* (regény), *Bádogszeműveg* (novellák).

Pécsi Györgyi – 1958-ban született Zalaszentgróton. Irodalomtörténész, kritikus, az Új Könyvpiac főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Olvasáspróbák 2* (2003).

Puskal Péter – 1941-ben született Aradon. Újságíró, helytörténész. Legutóbbi könyve: *Emléklapok a régi Aradról* (2004).

Szentmártoni János – 1975-ben született Budapesten. Költő, kritikus. Az ELTE BTK magyar szakán szerzett diplomát. 2000 óta szerkesztőként dolgozik. Első verseskötetét Gérecz Attila-díjjal jutalmazták. Legutóbbi kötete: *Eleven csónak* (2004).

Szekernyés János – 1941-ben született Kajántón, újságíró, szerkesztő, műkritikus, dramaturg, jelenleg Temesváron él. Irodalomtörténeti, helytörténeti, művészeti tanulmányokat közöl.

Szilágyi Zsófia – 1973-ban született Cegléden, irodalomtörténész, kritikus, a Veszprémi Egyetem tanára.

Tamási Piroska – 1974-ben született Székelyudvarhelyen. A bukaresti Hungarológián végzett 1999-ben magyar–román szakon. Jelenleg a székelykeresztúri Unitárius Teológiai Gimnázium tanára.

Tóth László – 1949-ben született Budapesten, költő, író, szerkesztő, az Ister Kiadó vezetője. Legutóbbi kötete: *Atváltóság, avagy az „itt” és az „ott”* (2003).

Varga Anikó – 1980-ban született Nagybanán, teatrológia szakot végzett Kolozsváron. Jelenleg Budapesten él.

Vizinczey István – 1933-ban született Kálózson. 1947-ben költözött Budapestre, 1957-től Kanadában, 1965-től Angliában él. Regényeit és esszéköteteit világszerte számos nyelven adták ki. *In Praise of Older Women (Érett asszonyok dicsérete)* című regénye négy millió példányban jelent meg, magyar nyelven is kiadták.

Egy lap a könyvek világáról – egy lap világnk könyveiről
Interjúk – szemlék – kritikák – újságírások – hírek

KÖNYVPIAC

A júniusi szám tartalmából

Tarján Tamás Spiró György új könyvéről
Interjú Domokos Mátyással
Körkép a németországi könyvpiacról
Tandori Dezső állandó rovata
Kritikák, recenziók a könyvhatár könyvekről

Naphutó a könyvkereskedéséskedben, a hírnapisánsolatl, valamint a Kalsers és az Intercomat üzleteiben

www.ujkonyvpiac.hu